







# సంపూర్ణరామాయణము.

గ్రంథకర్త:  
అయినాపురపు సోమేశ్వరరావు.

పల్లిపేట  
కనుపులేటి వెంకట్రామయ్య తిట్టకర్నూరు,  
బుక్ సెల్లర్స్, రాజమండ్రి.



కాకినాడ:  
కాకినాడముద్రాక్షరశాలయందు  
ముద్రింపబడియె.  
1926.

కాపీరైటు.

వల 1-4-0





# భోజరాజచరిత్రము

నూతనము.  
ఆపూర్వము.

వెల రు 1-0-0

నవరసభరితము.  
ముక్తి దాయకము.

శ్రీ అయినాపురపు సోమేశ్వర రామకవివ్రతము.

ఇంకవరకు ఆంధ్రదేశమున భోజనామము విన్న వారే కాని అమహారాజు తెలిసినవారు లేరు. ఆలోప యాగ్రంథము వలన దీరినదని నిష్పయముగ చెప్పగలము. భోజాని ఆస్థానమందు కవిచక్కనయల కవితావిలాసములు, కారిదాసు ప్రతిభ పండితుల చర్యలు, భోజాని జ్ఞాదార్యము, వేద్యాంగనా వర్ణనాది చిత్రవిచిత్ర చమత్కారబంధుర సుందరకథావల్లరి నవరసభరితమై, ఆహ్లాదజనకమై షణ్మహానారమై చదువువారి చవులూరజేయుచుండును. భోజాని జీవితమందలి గభీర విషయముల చదివి యాహ్లాదమున వారుండరు. బహుప్రయాసమున పలుస్థలములనుండి వివిధ విషయముల సేకరించి వ్రాసిన యాగ్రంథము ప్రతి యక్షరాస్యుని కరము నలంకరింపఁగలది. చక్కని ముద్రణము. 140 పేజీలు.

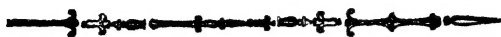
## ప్రమదామనోహరము

ఇది “శ్రీయుత అయినాపురపు సోమేశ్వర రామకవిచే” రచియింపఁబడిన 7 అంకముల నూతననాటకము. ఈనాటకము పలుమారుబలుపురిచే బ్రదిర్పింపఁబడి వశ్చా కెక్కియున్నది. ఇందు ప్రవృత్తేతు, విజయసేతుని ప్రతిజ్ఞావాక్యములు మీన భయానక రసంబును, వీరుపురపును తగవులేమండ జేయుటకై వికృతాహ్లాది నీతిబోధయు, చదివి యానందించవలసినదే గాని భల్లంతువలన లాభములేదు. కన్యాశాయికయగు “పులిచి” సమయానుగుణ్యముగా జూపించు శోక, ధైర్యస్థైర్యము లాకామారు చదివిమాచిన “సెబాస్” అని యనకుండ నెవ్వరైన నుండగలరా? చింతింపకుని సాహసోదార్యములు గాంచి భరియనవలసినదే. విజయసేతుని ప్రతిజ్ఞావర్ణనామయం గాంచి శోకంకంపన మొనరింపవలసినదే. ప్రవృత్తేతుని దుష్ప్రవర్తన గాంచి ఛీఛీ యని తీరుదురు. వేయేల నాటకము గాంచినచోమాకువ్రాసిన దానియందలి యాదర్శగ్రహము మిక్కిలి బోధపడును. ద్విత్వీయముద్రణ మిప్పుడే వెలువడినది. క్రొవడకున్న సో భక్తులు లభింపవు.

వెల రు 1-10-0

కనుపులేటి వెంకటాద్రిమయ్య అండ్ బ్రదర్స్, ఇన్నిస్ పేట, రాజమండ్రి.

# గౌరవమాయణము.



ఇది

సో-అననూయ, విచిత్రాచిత్రమాల, పృథుగామనోహరము,

సో-దేవయాని, పృథ్వీద, పుండరీక మొదలగు నాట

కములు రచించిన

నాపురపు సోమేశ్వరరాయకవిచే

రచియింపఁబడియె.



పల్లి వ ర్ణు.

శ్రేణి వేంకట్రామయ్య అండుబ్రదర్సు,

రాజమండ్రి.

మొదటికూర్పు 1000 పృథులు.

కా. గాడ:

\* ట మ ర్తి చి న ర ఘ్ని తి రా వు గా రి చే

కాకినాడముద్రాక్షరశాలయంను

ముద్రించఁబడియె.

1926

మృగసంకలితము.]

[వెల రు 1-4-0



## పీఠిక.



భాషాభిమానులారా !

లోకారాధ్యుండగు శ్రీరాముని దివ్యచారిత్ర మెంద రెన్నివిధ ములుగా నెన్నెన్నిమారులు వ్రాసినను దనివి తీరునదిగాదు. ఈదివ్య చారిత్రమునం దట్టిమహామహిమ మున్నది. సర్వజనాదరణీయమై, పూజ నీయమై, పతితపావనమై యలరారు నీమహాచారిత్రమును వ్రాయవల యునను నుత్సాహంబుతో దీనిని వ్రాసి ముగించితిని. పదర్శనాను యోగ్యముగా నిట్టిమహాచారిత్రమును వ్రాముట మిగులఁ గష్టతమము. నాయసమర్థత నంతఁగాఁ బాటించక నాభక్తారాధ్యుండగు శ్రీరాముని మీఁదనే భారముంచి వ్రాయఁగడంగితిని. భక్తభీష్ట మొనగూర్చు టాలోకారాధ్యుని విహితధర్మమే గదా ?

ప్రధానవిషయంబులకు లోపము రాకుండ, కథకుంటువడకుండ సాధ్యమైనంతవఱకు జాగ్రత్తగా రచించితి ననియే నాయభిప్రాయము. లోపములున్నచోఁ బాఠజ్ఞులు చూపించిన ద్వితియముద్రణమున సవరిం చుకొందును. కొన్ని భాస్కర రామాయణములోని పద్యములే యుప యోగించితిని. వానికి \* మార్కు నుంచితిని.

ఇట్లు,

విన్నవించు నెజ్జనవిధేయుఁడు,  
అయినాపురపు సోమేశ్వర రావు.



# ఈనాటకమునందు వచ్చు ముఖ్యపాత్రములు.

పురుషులు.

విష్ణువు.  
సప్తమహాముఖులు.  
దశరథుడు.  
సుమంతుడు.  
వసిష్ఠుడు.  
విశ్వమిత్రుడు.  
రాముడు.  
లక్ష్మణుడు.  
మారీచుడు.  
సుబాహుడు.  
జనకుడు.  
మంత్రి.  
పరశురాముడు.  
భరతుడు.  
శత్రుఘ్నుడు.  
రావణుడు.

జటాయువు.  
హనుమంతుడు.  
సుగ్రీవుడు.  
వాల్మీకి.  
అంగదుడు.  
జాంబవంతుడు.  
సుషేషణుడు.  
గజాడు.  
అశ్వయుడు.  
ఇంద్రజిత్తు.  
విభీషణుడు.  
అగ్ని.  
బ్రహ్మ.  
శివుడు.  
ఇంద్రుడు.

స్త్రీలు.

సీత.  
కౌసల్య.  
కైక.  
సుమిత్ర.  
మంథర.  
లంఖణి.  
అహల్య.  
మందోదరి.  
తాటకీ.  
ఏకజట.  
హవిర్జట.  
త్రీజట.  
శూర్పణఖ.

మ.రా:—ఇంకను సందర్భానుసారము మునులు, సేవకులు,  
పురజనులు, కబంధుడు, విరాధుడు మొదలగువారు వత్తురు.



శ్రీరామచంద్ర.

సంపూర్ణరామాయణము.



పూర్వరంగము.



సలము:—పాలసముద్రము.

[మహేంద్రుడు, కుబేరుడు, నారదుడు, జాబాలి, గౌతముడు,

కణ్వుడు మొదలగు మునులుండగాఁ జెరలేచును.]

అందఱు—(చేతులుమోడ్చి)

శ్రోజీరాగము—అదితాశము.

కమలా మనోహరా! కాపాడరావు- కారిన్యమేల?|| కమ||

నీ- సాగ్రపుణ్యేరి- నినువేడుచున్న

గా- పాడకున్న- దిక్కొరులుసున్న|| కమ||

దే- వా- ధీ- శా!-

పడుచున్నబాధ- వచియింపలేము-

గతిలేదుమొట్టి- నాలింపకున్న|| కమ||

శ్రీశా!- ఈశా!- పోహా!

కూర రాక్షసుల- దారుణంబులను-

బాధలోర్చిమని- యుండలేము|| కమ||

శ్రీధవా!- మాధవా!

మామకవ్యముల- రూపుమాపి దయ-

జగములేలి- కరుణింపుమయ్య|| కమ||

కరివరదా!-

లోకరక్షకా- పాకటముగ నీ-

దానవాధముల- పొగరడగింపుము॥ కమ॥

[తెర లేచును.]

[శేష పాన్పుపై శ్రీమహావిష్ణువు పరుండియుండ లక్ష్మీ పాదము  
లాత్తుచుండును.]

శ్రీవి—సురపుంగవులారా! మానిచందులారా! మీరేటి కిట్లరుదెంచుతిరి ?

నార—శ్రీమన్నారాయణా! సనక సనందనాదులు జయవిజయుల  
కొనంగిన శాపమే మమ్మిట్లు తిప్పితిప్పి కొట్టుచున్నది.

మహే—లక్ష్మీనారాయణా!

సీ. మత్స్యవతారివై । మహితవేదంబు ల

సురుల పల్గాకుండఁ । జూచినాపు

కూర్మావతారివై । గోత్రభారము మోచి

యెనలేనసుధను మా । కిచ్చినాపు

ధరను వరాహవ । తారివై కనకాక్షు

మృందించి లోకముల్ । మనిచినాపు

నారసింహుడవయి । కూర్మహిరణ్యక

శ్యపుఁ దుంచి జగములన్ । సాకినాపు

వామనావతారుడవయి । బలి నడంచి

పరశురాముండవై లోక । భార ముడిపి

లోకరక్షకబిరుదు ను । శ్లోకమతిని

నిలుపుకొని నేడు రక్షింపఁ । దలఁచవేల?

కుబే—రమామనోహరా!

తే. గీ. ధర్మసంస్థాపనార్థమై । ధరణి యుగయు



గంబునందున నీవు జగన్మంబు గాంచి  
శిష్టులను బోధించి శిక్షించి దుష్టులను  
నేడు మాటాడకుండుట నీతి దేవ.

శ్రీవి—సురలారా ! మఱల లోకకంటకుం డెవ్వడైన నుద్భవించెనా?

జాబా—పుండరీకాక్షా ! నీద్వారపాలకులగు జయవిజయులు శాప  
దగ్ధులైనప్పుడు త్రిజన్మంబులవఱకు నీశో బద్ధులై యుండుట  
కనుమతించిరి గదా ? వారు హిరణ్యాక్ష హిరణ్యాకశ్యపులై  
జన్మించుటయు నీచే హతులగుటయు నైనది. తిరిగి వారిప్పుడు  
రావణ, కుంభకర్ణులై జన్మించి లోకముల లయించుచున్నారు.  
సీసమాలిక. కలలాశనులు మమ్ము పరిపరివిధముల.

బాధించుచుండిరో ? పరమపురుష !

కణ్వు—పుణ్యకార్యంబుల పాఠం బోయెడివారి

కడ్డమైరిల్లున హర్షిశంబు

కాత—వేవేగవచ్చిన విరాగములు మాకు

గొనరక నిడుడంచు గొట్టుచుండు

నార—జన్మంబు లొనరింప సాహసించితిరె నా

యనుమతి గొనకుండ ననుచు గనలు

మహే—కామితార్థము లిచ్చు కల్పభూయము మీ

కేల మాకిడుడని యెదరు సామి

కుబే—యజ్ఞయాగాదుల నన్నియు క్షణమునో

ధ్వంసంబు గావించి తరలుచుండు

మహే—పీయూష మర్పించి వేవిధంబుల మమ్ము

గాపాడుడని వేడ గాతుమండు

జాబా—మిమ్మెల్ల రక్షించు మేటిదేవు డెవడో

గలడండు చూపింప వలయుననును

నార—చెప్పవలసినదేమి ల ♦ క్షీసనాథ  
 మిమ్ము గెల్వంగవలెనను / మేటికోర్కె  
 గల్గియుంటఁ దపమొనర్చి / కడ కమేయ  
 వరములను బొందియుండి రా / పన్నరక్ష.

శ్రీవి—(శిరఃకంపనమాచరించుచు) నారదా ! ఆకుష్టరాక్షసు లేయే  
 వరములను బొందియుండిరో విశదీకరింపుము.

నార—మహామథావా! వారిలో పెద్దవాడగు రావణుడు నరవానరు  
 లచేగాక క్షీసన నెవ్వరిచేతను మరణము లేకుండునట్లు వర  
 ములబొందెను. నరవానరులను వాడు మరచిపోయెనేగాని  
 లేకున్న నవియునుఁ గోరెడివాడే వానిసోదరుండగు కుంభ  
 కర్ణుడు 'నిర్దయ' కావలయునని గోరం దలంచుకొని తొంద  
 ఆలో 'నిర్దుర' కావలయునని కోరుకొనెను. ఆ కారణమున  
 వానికెల్లప్పుడును నిర్దురమే అందుచే రావణుడు మారీచుని  
 దనకు సాహాయ్యులుగాఁ దీసికొని లోకముల నేచుచున్నాడు.

శ్రీవి—సరే. సురలారా! మానిచొమ్మిలారా! వారివారి పాపసం  
 చయమే వారిచే నట్లు గోరించినది. అయోధ్యాపురాధీశ్వరుం  
 డగు దశరథుడు, కాశ్యపు సుమిత్రాకైకలను మువ్వరుభార్య  
 లతోఁగూడ పుత్రకామస్థిఁ జేయుచున్నాడు. నే నాతనిపెద్ద  
 భార్యయగు కాశ్యగర్భిణున రాముండుపేరితో నుద్భవించె  
 దను. ఈశేషుడే లక్ష్మణునిగా సుమిత్ర కుద్భవించును. శంఖ  
 చక్రింబులు భరత, శత్రుఘ్నులగా కైకా సుమిత్రల కుద్భవిం  
 తురు. దేవతలెల్లరును వానరులై కిష్కింధాపురంబున జన్మించి  
 నాకొఱకై నిరీక్షించియుండుడు. లక్ష్మి మిథిలాపురాధి నాధు  
 నింట 'సీత' యను నామముతో బెరుగుచుండును. అప్పుడీ  
 సీతాపహరణవ్యాజంబున నాక్రూర రాక్షసులఁదదముట్టెంతును.

మీరు వగవు దక్కి- పొందు. రావణ సహాయమున కెరు  
జూచుచుండుడు. (అంతర్ధానుడగుచు.)

కాఫీరాగము:—అటతాళము.

అందఱు:—

ప॥ ఆనందమాయె- మాకు- మిగుల॥ ఆనం॥  
అ॥ ప॥ ఆనందమాయె- బ్రహ్మానందమాయె॥ ఆనం॥  
చ॥ స్వప్నముగా మొఱవిని - కష్టము దొలగిపఁగా  
నివ్వపడె శ్రీహరి - యీమాట వినుటచే మిగుల॥ నానం॥  
2. కరిరాజవరదుడు - కాపాడదలచెనూ  
దురితాత్ములను - గుంపగదలచెను మిగుల॥ నానం॥  
(అందఱు నిష్క్రమితురు)

ఇది పూర్వరంగము.





## నం పూర్ణ రామాయణము



ప్రథమాంకము.



శరశురామ గర్వభంగము.

ప్రథమరంగము :—దశరథునిదర్బారు.

[వసిష్ఠుడు, దశరథుడు, సునుంతురీడు గూర్పుండియుండఁగాఁ  
దెరలేచును]

వసి—

1 వ. అనబాధము.

దశరథావసీశా ! నీబిడ్డలు సామాన్యమానవులని దలంచుచుం  
టివేమో ? నీపెద్దకుమారుండగు శ్రీరాముఁ డాశ్రీహరియే  
గాని మనుజమాత్మఁడుగాఁడు. లక్ష్మణుఁ డామహామహుని  
శేషశాయి. భరతశత్రుఘ్ను లాలోకారాధ్యుని శంఖుచక్ర  
ములు. ఆపరంథాముఁడు నీకుఁ గుమారుడై జన్మించి లోక  
ములు రక్షించునని శ్రీవాల్మీకిమహర్షి వ్రాసియుండెను. అ  
య్యది గాంచియే యేనాటికైన యామహామహుని- యా  
భక్తజనమందారుని- యాభక్తజనసుభుని- సేవ జేసి యా  
తనికి గురువునై- యాతని సమక్షముననుండి తరింపవచ్చునని  
యే మీయిత్వైకువంశమునకుఁ బురోహితుడ నై యుంటిని.  
నేటికి నాజన్మ ఫలింబినది. వాతపన్ను ధన్యమైనది. ఎవ్వరికిని

దొరకని మహాఫలితము నాకు దొరకినది జగద్గురునకు గురువు నగుటకంటె నాకింకఁ గవలసినదేమున్నది ? అథక్తవత్సలును నిండారుభక్తితో నిరంతరమును ధ్యానించుచు, ననవరత మామూర్తినిఁ గన్నులఁగనుచు. ప్రతినిమేషం జాతనితోఁ బ్రసంగించుచు. ననుక్షణ మాతని మృదుమధురవాక్యజాలముల వినుచుండఁ జి భాగ్యమొరటివారికి లభించును. నాయదృష్టము మంచిదగుటచే నాకట్టిభాగ్యము లభించినది.

2 వ అనబ ధము.

భటు—(ప్రవేశించి) దేవా! జయము. జయము. విశ్వామిత్రే మహర్షులవా రరుడెంచియున్నారు. దేవా! ఏమిసలవు?

దశ—ఓరీ! వారిప్రవేశము శీఘ్రగతినడుపుము.

భటు—చి త్రము. (అని నిష్క్రమించును.)

[విశ్వామిత్రుఁడు ప్రవేశించును.]

దశ—(ఎదురుగాఁజని) మునికులతలకా! నమస్కారము. ఈయాసనమధిష్ఠింపుడు.

విశ్వా—సుఖభవ! (అనికూర్చుండి) దశరథా!

కం. సుభముగ నుండిరె మీరలు

సభవారును బాధుకోశ ? సతిసుతులును, యె

ట్టిభయముజేకుండఁగ మీ

యభయంబున బ్రజలకెల్ల ? సతిసౌఖ్యంబే.

దశ—కాశికముషిచంద్రమా! తమయాశీర్వచనకటాక్ష. పక్షణము వలన మేమందఱమును క్షేమముగా నున్నారము. మహాత్ములూరకరారు. మీ రాకకుంగల్గిన విశేష కారణం బెద్దియోయెఱుంగుటకు నామనం బుత్సహించుచున్నది. దయచేసి కారణం బెఱింగింప గలందులకు గోరుచున్నాను.

విశ్వా—పంక్తిరథా! చక్కగాఁ గనిపెట్టితివి. ఒక విశేష కార్యముండి  
యే సీసమక్షమున కిప్పుడు రావలసివచ్చినది. నా కార్యసాను  
కూల మొనరించెదనని వాగ్దాన మొసంగితివేని నారాకకుం  
గల్గిన కారణం బెఱింగించెదను.

వసి—(తనలో) ఎదులకో ముందరికాలునకు బంధమువైచుచున్నాడు.  
దశ—

చం. అలఘుతపోనిదాన! తమ యంతటివారలె యిట్లునాయెడం  
గలిగినప్రేమతో నదియొ గావలె దీర్చెదహ యటన్న, కే  
వల మది విన్నమాత్రమున గ భాగ్యమటంచు వచింపఁబోక, నా  
వలనను గాదు బొమ్మనుచు గ బల్కెడివాడ నటంచునెంచిరే.  
మునిచంద్రమా! నాయెడల మీ కట్టి సంశయమెందులకు గల్గినదో  
యూహింపఁ జాలకున్నాను. నాయెడ మీకట్టి సంశయముండ  
వలసిన పనిలేదు. మీయభిమత మెద్దియైనను సరియే దీర్చె  
దను. మీయభీష్టం బెద్దియోయెఱింగించి నన్ననుగ్రహింపుడు.

విశ్వా—అట్లయిన నోసత్యవాక్పరిపాలకా! మదభీష్టము వినుము.

మ. దశరాత్రింబుల యజ్ఞమొక్కటియ చి గ్రంథంబు నూహించి నే  
గుశలత్వంబున జేయఁగాఁగడఁగఁగా గ్రంథాత్మకౌ దానపుల్  
నిశరాత్రిం జనుదెంచి యాగమునె పే గ్రంథసముంజేయనెం  
చి, సదావేదికర క్త మాంసములతో గ నిండింపు చున్నారయో.

నేను యాగదీక్షబూనిన పుడెల్ల రాత్రించరు రుదెంచి దానికి విఘ్న  
మాపాదింపచునే యున్నారు. నోటనుడుపుటకైనను వీలులేని  
క్షుద్రకార్యము లొనరించి జన్మమునకు విఘ్నం బొనరించుచు  
న్నారు. ఆపాపాత్ముల మ్రొందించి నాకౌతువును నిర్విఘ్నముగా  
జేయింపఁగలవాడు సీపెద్దకుమారుడగు రఘురాముఁడొక్క  
డే సమర్థుడు. కావునవానిని నావెంటబంపుము.

దశ—మునిసార్వభౌమా! మా రాముడు—

సీ. బాలుఁ డింకను ముక్కు / పచ్చలారనివాడు

కదనరంగమున నిల్వఁ / గఁ గలండె?

పసివాడు, కూరరా / తన మాయలెఱుంగని

యజ్ఞాని వైరుల / నణవఁగలండె?

విల్లములనుబట్ట / విధమంత బాగుగా

దెలియని సుకుమారి / గెలువఁగలండె?

కనుగందు గృహమెప్పు / కదలిపోవనివాడు

కాననములఁ దిరు / గాడఁ గలండె?

పరుల నిజశక్తులెఱుంగడు, / గురుతరంపు

ట్రుష్టశత్రు ప్రయోగంబు / లనలెఱుంగఁ

డట్టివాడెట్లు శత్రుల / మట్టుబెట్టు

కుఱ్ఱవాడేమి జయముచే / కూర్పు మీకు?

స్వామీ! ఆ బాలునివలన మీయాశయము దీరదు. రణప్రవీణ్యులైన

నాసైనికుల నెల్లర బంపించెదను. వారెల్లరు రాత్రించరుల ను

క్కడగించి మీశత్రు విధ్వంసం బొనరింపకుండ గాపాడఁగలరు.

అంతియేగాని పసివాడగు రాముం డేమిచేయఁగలడు ? అట్టి

పనికి వానిని బంపించుటకు నామనం బెట్లంగీకరించును.

విశ్వా—దశరథా! నేను తెలివివిహీనుడనై శ్రీరాముని గోరితినను

కొంటివా? ఆకూరరాక్షసులిట్టి తుచ్చస్వైర్యంబుచే వడియు

వారని తెలంచితవా? వారెవ్వరో తెలిపెదను వినుము.

తే. గీ. వారు సుందోప సుందూక / వారిసుతులు

ప్రబలబలశ యైన రా / వణుని హితులు

కదనమున వారి గ్వేఁగ / గలుగువాడు

రాముఁడొకడె పరులకు ; దుర్జయులు వారు.

నీగర్భము నందుద్భవించినంత మాత్రమున నాశ్రమముని మానవ  
మాతృకడని య.న.కొనకును. ఆతఁ డనతారపురుషుండు. ఇట్టి  
ముక్తికడిరక్కసాధముల బరిచూర్చుటకే యాశ్రమహరి యీ  
యనతార మెత్తెను. సంశయింపకుము. గామలక్ష్మణుల నామెం  
టఁ బంపించుము. దానివలన నీకు మిక్కిలి శుభంబగును. నీగు  
రుండగు నీవసిష్ఠుండు శ్రీరామముని జన్మగహస్యము నీకెఱిగించి  
యేయుండును. కావున సంశయము విడచి రాగల శుభంబుల  
కెదురుచూచుచు వారిరువురను బంపుము.

దశ—(తనలో) అక్కటా! ఈఋషిపుంగవుడు పట్టినపట్టు విడువ  
కుండ నున్నాఁడు. దురాగ్రహాయత్త చిత్తుండగు ధీనితో నే  
మనిన నేమిప్రమాదము వచ్చునోయని భయముగానున్నది.  
కానిమ్ము; మరల నిట్లు చెప్పెడఁగాక. (ప్రకాశముగా) సంయ  
మిందా! క్షమింపుము. ఆఱువేలయేండ్లు సంతానములేక  
తపించి- తపించి- క్రోధకు బుత్రికామేష్టి యొనరించి యీసు  
తులఁ బడసితిని. వీరిని గనుతెప్పలలో బెట్టి పెంచుకొనుచుం  
టని. కావున నన్ను మన్నింపుడు.

తే గీ పదియైదేండ్లై గలిగిన / వయసువాఁడు  
వాడె నాకులదీపమై / బరగువాఁడు  
రాము నెడబాసి క్షణమైన / బ్రీకుకఁజాల  
గాన ననుఁగొనిపొందు రా / క్షనుల దుగ్గింతు.

మీ-కేమియు సంతయమువలదు. మీయాగము నిర్విఘ్నంబుగా నెఱి  
వేరునట్లు నే నొనరింపఁగలుగుదును. వలయునేని న్నానైన్యమం  
తటితోడను వచ్చెదను. 'రణ' మొనర్చెదను. అడవ్వురాక్షసుల  
బిల్బుమూర్చెదను.



అ. వె. వయసుముదిరినట్టి / వాడేను! గణమేమి?  
చేయుటేమి? యని నా / సింహకయ్య  
పొయ్యమెచ్చుకొలది / గణకౌశలము పొన్నె  
చెట్టు ముదిరి చేన / జెందినటుల.

కావున రాక్షసులతో బోర్పొరించుటకు నన్ను దోడ్కొనిపోండు. పసి  
వాడగు రాముని విడచి పెట్టుండు.

కి న అనబాధము

పీశ్వ—(కోపముతో) దశరథా! ఇదియేనా నీ సత్యవ్రతము? చాలు  
చాలు మారీచముబాహులు నీచేతను నీచేతను గూలువారు  
గారు. నీ సత్యవ్రతము నీవు నిలుపుకొనదలంబితివేని రాము  
లక్ష్మణుల నావెంట బంపించుము. లేదంటేనా!—

వసి—మునిశేనా! దశరథుని నే నొప్పించెద. తను రలుగకుండు.  
దశరథా! నాచూట చినుము. గత్తుని తనములు భృశాశ్వ  
పత్నులతో జయయచు నామెవలన గామరూపులును, సత్య  
సంపన్నులును, ససూవాస్త్రరూపులును నైన నేబుడగి సుతు  
లను, సుహృదయును నామెవలన శస్త్రరూపులై భాసిల్లు  
నేబుడగి సుతులను బడసెను ఈ గాధినందనుండు రాజుగా  
నున్నప్పుడానూతు నస్తామిప్రవీతశియు బాంధెను అవిగాక  
యింకను స్త్రీశస్త్రవిత్తులు సృష్టించుటకే గాధినందనుండు  
సమర్థుండు. ఈతండు నీకు మేలొనగూర్పగలడు. ఈతండు  
గని శస్త్రాస్త్రవిత్తులు లేరు. సంతయింపకుము. నీ వాధా  
నమును నీవు నిలువబెట్టుకొనుము. రాములక్ష్మణుల నీ మహా  
నుభావుని వెంట బంపించుము.

దశ—మునిచంద్రా! మా శ్రీరాముని విడచి నే బ్రదుకజాలను.

\* వసి—దశరథా! రాము డవతారపురుషుండు. ఇట్టి దుష్టరాక్షసులను

సంహరించుటకై యీ యవతారమెత్తెనుగాని నీయకపీతిపై  
 గూర్చుండుట కీ యవతారమెత్తలేదు ఈతడు శివకేశవు  
 లొక్కటియే యని భక్తకోటికి నిరూపించుటకును లోకదో  
 షుల మట్టుబెట్టుటకును నీ యవతారమెత్తెను. ఈతని నామార్థ  
 మిప్పుడు చెప్పుచుంటినినుము. 'నారాయణాయ' అను పం  
 చాక్షరీమంత్రములో రెండవ యక్కరమగు 'రా' అగ్నిబీజాక్ష  
 రము. 'నమశ్చినాయ' అను శివపంచాక్షరీమంత్రములో 'మ'  
 యను రెండవయక్కరము చంద్రబీజాక్షరము ఇప్పు డారెండ  
 వక్షరములునే 'రామ' నామమైనవి తొలియక్షరమైన 'రా'  
 వలనఁ బాపుల పాపములన్నియు భస్మీపటలమైపోవును. రెండ  
 వయక్కరమగు 'మ' వలన భక్తులు పోషింపఁబడుదురు. ఈ  
 నామమునం దీతమా హత్యమున్నది. నామమునే యీత  
 మాహత్యమున్నప్పు డామూర్తి యెట్టిదో గ్రహించఁగలమా?  
 నీ పూర్వపుణ్యవిశేషమున నీతడు నీకు గుహుడయ్యెను.  
 కావున సంశయింపక రామలక్ష్మణులను నీ మునిచూచుని  
 వెంట బంపించుము.

దశ—చిత్తము. తను యాజ్ఞాప్రకార మట్లనే బంపించెదను. (విశ్వామి  
 త్రునితో) స్వామీ! దయచేయుడు రామలక్ష్మణులను మీ  
 వెంట బంపించెదను (భటునితో) ఓరీ! నీ నరిగి రామలక్ష్మ  
 ణుల దోడ్కొనియు

భటు—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించును)

[ రామలక్ష్మణులు పోవేసెందురు ]

రామ-లక్ష్మ—గురువరులారా! నమస్కారములు

దశ-వసి—దీర్ఘముష్మాన్ భవ. తన ములారా! ఇట్లగూర్చుండుడు.

రామ-లక్ష్మ—(కూర్చుండును)

దశ—తనయలారా ! గాధివంశచునకు నమస్కారము లాచరింపుము.  
రామ-లక్ష్మ—కౌశికఋషిశిష్యులారా ! రామలక్ష్మణులిదేయభివందన  
మాచరింపుచున్నాడు.

విశ్వా—అవతారపుగుఱుల కనంతకల్యాణములగుఱగాక.

దశ—చిరంజీవులారా ! మి మ్మికౌశికఋషివెంట బాపించుట కనుమ  
తించితిని. నాయనలారా ! మీ రీ మహానుభావునివెంట వెడలి,

చం. కృతువొనరింపఁగాఁ గడగు ? కాలమనాదున మేటికక్కనుల్

క్షతజము మాంసఖండము ల ? ఖండముగాఁ బడవైచి యజ్ఞమున్

క్షీతి నెఱవేఱకుండునటు ? జేయుచు నుండెడివారిజంపి యా

కృతువు జయంబుగా జఱపి ? గాధితనూజున కిండుమోదమున్.

రామ-లక్ష్మ—జనకా ! మీయాజ్ఞ శిరసావహించితిమి.

దశ—సంయమివరా ! మీ కోరికపై నా తనూజుల మీవెంటఁ  
బంపించుచున్నాను. వారివలన మీయభీష్టములు నెఱవేర్పు  
కొనుడు.

విశ్వా—దశరథా ! నీకు శుభంబగు గాక, పోయివచ్చెదం. (అని రామ  
లక్ష్మణులతో వెడలును.)

(తెరి వ్రాలును.)

ద్వితీయరంగము

అరణ్యము.

[ప్రవేశము: విశ్వామిత్రుఁడు రామలక్ష్మణులతో]

విశ్వా—కుమారులారా ! ఇచ్చటి కర్ణయోజనదూరములో తాటకి  
యను నొక రాక్షసాంగన మారీచుని జననిగలదు. మునుముందు  
దానిని బరిమార్చవలయును. రామా ! మన మిప్పుడు నడచు

చున్నది సరయూనది దక్షిణతీరము. నీ వా నీరంబులచేత  
కరిగి శుభివైరమ్ము. నీకు బలము, సతిబలము నను విద్యలొసం  
గెదను.

రాము—మహావ్రసాదము. (అని నిష్క్రమించి శుభియై మఱల జను  
దెంచి) మునివరా ! శిష్యుని కేమియాజ్ఞ?

విశ్వా—రామా! ఇటురమ్ము. (అని చెవిలో మంత్రముజెప్పి) రామా!  
ఈ మంత్రపునశ్చరణ గావించుకొమ్ము. ఈ మంత్రంబు  
వలన నీవు సుషుప్తుండవైయున్నను సరియే-ప్రమత్తదిత్తుండవై  
యున్నను సరియే-నీకు రాక్షసులవలన బ్రమాద ముదయింపదు.  
మఱియు నీ కీ మంత్రమాహాత్మ్యంబువలన సౌభాగ్యమును-  
బలమును-భుజశౌర్యమును-నైఋత్యము-గలుగును. ఈ మంత్ర  
బలమువలన నీకు దిగ్విజయము గలుగును.

రాము—స్వామీ ! అనుగ్రహింపఁబడితిని.

(అందఱును నడచుచుండురు.)

[తెరలో]

ఓరోరి మానవాధములారా ! నిలువుడు నిలువుడు.

విశ్వా—రామా ! రామా ! చూడుము చూడుము. అదిగో ! తాట  
కియను రక్కసి

\*చ. ఉరుతరపాదఘట్టనల / నుర్వి చలింపఁగ మేనిగాలి ను

ధ్వరతర రేణువుల్ నెఱయ / ధూళిశిలాతరువృష్ట లుద్ధతిం

గురియుచు బాడబజ్వలన / ఘోరతరక్త సిషిక్త వక్త్రగ

వ్యారమెసఁగన్ దిశల్ వగుల / నార్చుచు నుగ్రత నేగుదెంచెడిన్.

రామా ! ఈ దుష్టరాక్షసియు నీమె కుమారుండగు మారీచుండును,  
మలదశరూఢములు చెండును స్వరూపనాశనం బొనరించివైచిరి.  
అదిగో ! అదిగో ! రామా ! రామా ! అంతకంతకు మీదిమీ

దికి వచ్చుచున్నది. శీఘ్రమే దానిని సంహరింపుము. ఆడుది  
యని యెంతమాత్రమును సంశయింపకుము.

రాము—గురువరా ! నన్ను తుల్యింపుడు.

తే. గీ. వసితలనుద్రుంప పాపముం ? చనిరి బుధులు  
నదియైగాకుండ తొలిబాణం ? మతివమీద  
విడువజాలను దీనికి ? యెడల బుద్ధి  
వచ్చునట్లుల శిక్షించి ? పంపి వేతు.

ఇంద్రులకు నన్నుగ్రహింపుడు.

విశ్వా—రామా !

తే. గీ. పేరునకు మాత్రమే యది ? నారి గాని,  
నారిగా దది నిజము మ ? హ్మరిగాని,  
దానిఁ జంపిన పుణ్యమే ? గాని నీకు  
లేదు లేదందు లవమైన ? లేదు భవము.

తొలిబాణమని సంశయింపకుము. దీనికి మాటలతో బుద్ధివచ్చునని  
యనకొనకుము. వేవేగ గీటడంచుము.

తాట—(భీక రాకారముతోఁ బ్రవేశించి) ఓరొరి నూనవాధములారా!  
నిర్భయంబుగా నే నుండు వనంబునకే జనుదెంచితిరా ? ఇంకెం  
దుబోయెదరురా సరాధములారా !

కవిరాజవిరాజితము.

వదివడిబోవక నల్వడు మీదగు ? ప్రాణములక దగఁ దీయుచు నే  
వడియ మెట్లుగ వక్కరితిని ? బట్టి గుటుక్కున మ్రింగెదరా !

రాము—

పడతివటం చెద భావనజేయుచు ? బ్రాణముదీయక సూరకయే  
విడువగఁ జూచితి పేలుటమాని వి ? వేకముతో శరణన్నయెడక.

తాట—ఓరీ దుర్మదాంధా !

ఉత్సాహ. వేలికణుపు డంతలేవు / వేడుకొన్న బోతువే  
 చాలు నీ ప్రతాపవాక్య / సరణికెంతో మెచ్చితిన్  
 బాలురంచు నెంచి మిమ్ము / బట్టనె-తి సంశయం  
 బేల నిల్వడింక మిమ్మి / దేక్షణాన మ్రింగెదన్.

రాము-

ఉత్సాహనుగంధి. పేలరీ ! యిటేలకూతు / వే, భయంబులేదటే  
 బాలురన్న సంశయంబు / బాసిరమ్ము మీదికిన్  
 జాలమేల నిన్నుబట్టి / సంహరింతు నివ్వడే  
 పేలబోక నిల్వమట్లై / వీడుచుంటి బాణమున్.  
 (అని బాణము విడుచుచున్నాడు)

తాట—(గుండెలలో గుచ్చుకొనిన బాణమును బట్టుకొని బాధ నభినయించుచు) మా-రీ-చా (అని క్రిందఁబడి ప్రాణములువిడుచును.)  
 విశ్వా—లోకరక్షకా ! లోకానందమే నీ కానందమయమగుగాక.  
 నిమిషములో తాటకని సంహరించితివి. చాలసంతోషము.  
 రండుపోవుదము. (నిష్క్రమింతురు)



విశ్వమిత్రుని యాశీషము.

[రామలక్ష్మణులతో విశ్వమిత్రుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

విశ్వా—రామలక్ష్మణులారా ! ఇదే నాయాశీషమంబునకు వచ్చితిమి.  
 రామా ! నీ వొనర్చిన మహాకార్యమున కీ చతుర్దశభువనంబు  
 లును సంతోషాంబుధిఁ దేలి యాడుచున్నవి. నా హృదయా  
 నందమును వెలిబుచ్చుజాలకున్నాను. నా చెంతనున్న యస్త్ర  
 శస్త్రంబులన్నియు నీ కిచ్చుచుంటిఁ గైకొనము. ఈ యస్త్ర  
 శస్త్రంబులవలన సురాసురగంధర్వయక్షరాక్షసకిన్నరకింపురు  
 పాదులం గెలువవచ్చును. ఇందుఁ గొన్ని దివ్యభాస్వరదేహం  
 బులు. కొన్ని మూర్తిమంతంబులు. కొన్ని శుభప్రదంబులు.

కొన్ని యంగారసదృశంబులు. కొన్ని ధూమసదృశంబులు.  
కొన్ని చంద్రార్కసదృశంబులు. వీనివలన నీకు మిక్కిలి మేల  
య్యెడి. సంతోషపూర్వకముగా నే నిచ్చుచుంటిని గైకొనుము.  
(అని యువదేశముచేయుచున్నాడు)

రాము—శనోస్థి. ధనోస్థి. స్వామీ! అనుగ్రహింపఁబడితిని.

విశ్వా—రామలక్ష్మణులారా! మీరిచట శస్త్రాస్త్రంబులతో మిక్కిలి  
జాగరూకతగా నుండుడు. నేను యాగదీక్షలో నుండెదను.  
రాక్షసులు కాశరూపులు. యజ్ఞమును ధ్వంసమొనర్చుటకై  
వారనేక మాయలొనరింతురు. వారిఁ బరిమార్చి నాయాగము  
నిర్విఘ్నముగా నెఱవేర్చెడిభారము మీయదియే.

(నిష్క్రమించును.)

లక్ష్మ—అగ్రజా! అదిగో! నీతి-హేమాత్ముఁడు జ్వజ్వల్యమానుడై  
ప్రక శించుచున్నాడు. ఈ ధూమశిఖలఁగాంచియే రాక్షసు  
లరుదెంతురు గాఁబోలును.

రాము—సోదరా! అగును ఆశురార్థులు రక్తమాంసములు వేదిక  
పై బడవేయఁగండ నమ్మునో దిట్టమగు పంజరము నిర్మిం  
చెద. (అని బాణపంజరము గట్టచున్నాడు.)

[తెఱచును.]

(బాణపంజరములోపల విశ్వామిత్రుని యజ్ఞముగాన్పించును.)

లక్ష్మ—అగ్రజా! అదిగో! రక్తమాంసములు బడుచున్నవి.

రాము—తమ్ముడా! చూచుచున్నాను. (అని బాణమును విడుచు  
చున్నాడు.)

(రిప్రదీప్తమనః శబ్దమతో బాణము మారీచుని దరుముకొనిపోవును.)

రాము—సోదరా! చూచితివా! నాచే విడువంబడిన బాణ మారాక్ష  
సాధముని నెట్లు తరుముచున్నదియో?

## సంపూర్ణ రామా యణము.

లక్ష్మ—అగ్గిజా ! చూచుచుంటిని, ఇంకను రక్తమాంసములు పడుచున్నవే. రాక్షసుల కింకను బుద్ధిరాతేనట్లున్నది.

రాము—రాక్షసుల కంత్యకాలమందే బుద్ధివచ్చును. (అని యింకొక బాణమువిడుచును.)

(సుబాహుఁడు చచ్చి పడిపోవును.)

లక్ష్మ—అన్నా ! చూడుము. చూడుము. ఈచచ్చినవాని పాటుజూచి వీని యనుచరులంద 'రెట్లు' పారిపోవుచున్నారో! అన్నా! ఈ చచ్చినవాని పేరెయ్యదియో?

విశ్వా—(యూగ సమాప్తి జేసికొని యీవలకువచ్చి) వీఁడా?—వీని పేరు సుబాహుఁడు. మారీచునే నీ బాణము వెన్నెంటినది.

(తెరలో కర్ణపుటభేదనమగు ధ్వని)

రాము—గురువరా ! ఎక్కడిదీధ్వని?

విశ్వా—(అలోచించి) నీచే విడువంబడిన బాణ మా మారీచుని గెంటుకొని పోయి పోయి యొకత్తోచుధిలోఁ గూలఁదొగినది. అదియే యీధ్వని. రామలక్ష్మణులారా ! నాయాగము నిర్విఘ్నముగా నెఱవేరినది. కుమారులారా !

తే. గీ. అరయ మిథిలాపురాధీశుఁ / డౌ జనకుఁడు

జన్న మొక్కటి గావింపు / చున్నవాఁడు

దానిఁ గాంచఁగ మునులెల్ల / ద్వరితగతిని

బోవువరుగాన మనమును / బోదమటకు.

ఆక్రీతుసందర్భఁబునఁ దనక మారీమణియగు సీత వివాహముగూడ గావింపనున్నాఁడు. ఆతనిచెంత మిక్కిలి పురాతనమైన శివ చాప మొకటున్నయది. దానిని సురగరుజ్జీరగముతరాక్షస కిన్నరికింపురుషాదులైనను నెక్కుపెట్టలేరనుట యతిశయోక్తిగానప్పు డింక మానవమాతృలమాట వదించుటెందులకు?



ఇప్పు డీకృతుండర్భంబున నావిల్లెక్కు పెట్టినవారి కాసీతనిచ్చి  
వివాహ మొనరింతునని వెల్లడిజేసియున్నాడు ఆకారణమున  
సమస్త దేశాధీశ్వరులును గూడ జరుదెతురు. మనముగూడ  
వెడలుదము రండు.

రాము—చిత్తము. అట్లనే వెడలుదము.

(నిష్క్రమించి రెండవవైపుననుండి మఱల బ్రవేశింతురు.)

రాము—గురునరా! ఇది యేచ్ఛాంతము?

విశ్వా—రఘుకులతలకా! ఇది గౌతముని యాశ్రమస్థాంతము.

కొన్ని కారణాంతరములచే నాతనియాశ్రమ మిప్పుడు హిమ  
వన్దగమునకు మార్చుకొనెను. ఇక్కడకు మిథిలానగర మర్థ  
యోజన దూరమునందున్నది. త్వరితగతి నడుపుడు.

రాము—(నడచుచుండగా తాము పాదములకు దగులును. అహల్య  
గామారిపోవును.)

అహ—(చేతులుజోడించి) 4 వ అచటాధము.

పతితపావనా! ఎటుంగక నే నెనర్చిన తప్పిదమునకు నాస్మాజ్ఞేశ్వరుడు  
నన్నీ తాయయై పొమ్మని ఘోరముగా శపించెను. నే నా  
మహానుభావుని శాపవిమోచనమునకై బ్రార్థింపగా—

మ. ఘనమా లోకములెల్ల బోచుటకు నుం కల్పించి శ్రీనాథుడే  
యనవంశోత్తముడైన పంక్తిరథ వృంధ్వనాధుపుత్రుండుగా  
జనియించున్ రఘురాము నామమున నీ శాపముబోగొట్టునం  
చన నామూర్తినివె నీమహామహిమ నా భ్యంత్రా నెవర్ణింపగా.  
సీ. నీరూపమేగదా? నిఖిలలోకంబులు

నీదివ్యవల్కుల నియము శుత్రులు

నీకన్నులేగదా? నిక్కంబుగా సూర్య

చంద్రులై భాసిల్లు జగములందు

నీహస్తసుతె దెసల్ / నీపదంబులె ధర  
 యరయ నీమస్తక / మాకసంబు  
 నీనిమేషము సము / స్వేషంబులేగదా  
 రాత్రింబవళులయి / గాల్గుచుండు  
 నీయనుగ్రహంబె / నిజసుధాభోరాశి  
 విశ్వమీవె యీవె / విశ్వమరయ  
 నిన్ను బాడ తరమె / నిన్నుఁ గొంచతరమె  
 మానీకై న జ్ఞా / కై నఁ గాని.

(అని నకుస్కరించుచున్నది.)

రాము—(అహల్యను లేవనెత్తి) అహల్యా! నీటితో నీ శాపము దీరి  
 పోయినది. నీప్రాణేశ్వరుఁడు హిమవన్నగంబున దళం బొనరిం  
 చుచున్నవాఁడు. నీవచ్చోటునకుబోయి తొంటిమట్ల సుఖం  
 బుండుము.

అహ—లోకరక్షకా! మహాప్రసాదము. (నిష్క్రమించును.)

విశ్వా—రామలక్ష్మణులారా! మనముగూడ బోవుదము రండు.

(అందరు నిష్క్రమింతురు.)

తెర వాయిను.



తృతీయరంగము.

మిథిలాపురము:—జనకుని కొల్వుకూటము.

[జనకుఁడు, మంత్రి, కొందఱుమురులు, వివిధదేశాధీశులును  
 నుచితాసనములపై నుండఁగాఁ దెరలేచును ]

జన—(అపవారించి మంత్రితో) అమాత్యశేఖరా!

మ. మునులున్ జ్ఞాపలు, సర్వపూజ్యులును, సంగ పూర్ణ ప్రమాదంబుతో.  
 మనుజాధీశ్వరులున్, బుధాశియును సంగబాధుల్, హితుల్, మిత్రులున్

గనవిచ్చేసి మదీయరూగముచు సా / కల్యణబుగాఁ జేసి యి  
దున నున్నాఁడ వీరిమోలె నెనరిం / తుఁ బెండ్లి మాసీతకుఁ.  
కాపున మాసీతను వేవేగ నలంకరించి దోడ్కొని రావలసినదిగా  
శీఘ్రమే పరిచారికచే నంతఃపురుషునకు వార్త బుఱిచుము.  
తరువాత శివవిల్లుదెచ్చి యీసభాసంగమున నుండునట్లుభటుల  
కాజ్ఞాపింపుము.

మంత్రి—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

జన—(లేచి)

మ తమరెల్ల జనుదెంచి యజ్ఞముచు సా / తంబొప్పఁగాఁ జేమనా  
కమితోత్సాహముగల్గె జానకి వివా / హంబిట్లు గావించు జూ  
చి, మహాత్ముల్ దమరెల్ల దంపతుల నా / శీర్వాదము జ్ఞేసి పే  
మముతో వారి కభీష్టసిద్ధులిడి నఁ / మన్నింపరే సద్దయఁ.

[భటులు శివవిల్లుగొసరా వెంట మంత్రి పోవేళించి]

మంత్రి—భటులారా! భద్రముగా నాశంకరచాపం బటించి  
మీరు పోయి. (భటులు నిష్క్రమింతురు)

మంత్రి—రాజేంద్రా! విల్లుదెప్పించితిని.

జన—మంచిది. (అని విల్లుచు సమీపించి సభాసమలకుఁ జూపు  
చుండఁగా)

భటు—(శీఘ్రముగాఁ బోవేళించి) రాజచంద్రమా! దివ్య తేజంబున  
వెలుంగొందు నిర్వూరు రాజగుమారులను వెంట బెట్టుకొని  
విశ్వామిత్ర మహర్షుల వారసుడొచ్చుచున్నాడు.

జన—ఓరీ! వారిని శీఘ్రముగాఁ బోవేళ పెట్టుము.

భటు—చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

[రామలక్ష్మణులలో విశ్వామిత్రుఁడు పోవేళించును]

జన—ఎదురేగి సమస్కరించి మునిసార్వభౌమా! ఈ యాసనం

బధిష్ఠింపును. (రామలక్ష్మణులతో) సుకుమారులారా! మీరా  
యాసనంబు లధిష్ఠింపును. (అందఱును గూర్చుందురు.)

జన—(విశ్వామిత్రుని యర్హ్యపాద్యాలతో బూజించి)

మ. మునినాథా! తమవంటిపూజ్యతములే ! మోదంబుతోయజ్ఞమున్  
గనవిచ్చేయుట నాదుభాగ్యమని ప ! ల్కన్ వచ్చు నీయజ్ఞ సం  
జనితంబైన ఫలంబునక్కె-- తమ వె ! వ్రన్వచ్చి యున్నట్టి నం  
దను లెవ్వారు? చరిత్రమేమి? వచియి ! పగ వేడెవన్ మిమ్ములన్.

విశ్వా—జనకరాజుని చంద్రమా ! ఈసుకుమార సుందరాకారు లా  
యయోధ్యాపురాధి నాధుండగు దశరథేశ్వరుని వంశోద్ధార  
కులు. ఆతని పట్టమహిషియగు కౌసల్యానందనుఁ డీరఘ  
రాముడు; లోకత్రాణపరాయణుడు. ఈతఁడు సుమిత్రా  
సుతుండగు లక్ష్మణుడు. ఈతని యనుజుండగు శత్రుఘ్నుం  
డను, కైకేయీనందనుండగు భరతుండును నయోధ్యయందే  
యున్నవారు. నాయాగవిధ్యంసం బొనరించుచున్న క్రూర  
రాక్షసుల సంహరించుట కీ మహానుభావుల దెచ్చితిని. ఈ  
యజ్ఞేయుండును నావెంట వచ్చి—

మ. బకబాణంబునఁ దాటకొక దునిమె బా ! హుస్సూర్తి జూపింపవే  
తొక బాణాన సుబాహుకున్ గెడవె నిం ! కొక్కమ్ముచే జకా  
చక మారీచుని బారదోలె మతియున్ ! శాపంబహానాయహ  
ల్యకు దప్పించినరామచంద్రుడితఁడ! య్యా! జూడవచ్చెన్ మిమున్.

తే గీ. జనకరాజేంద్ర! నీరు య ! జ్ఞమును గాంచి

నీదు గృహమున నున్నట్టి ! నీలగళుని

గొప్ప చాపంబు నెక్కిడు ! కోర్కెతోడ

సరగజనుదెంచె నవతార ! పురుషుఁ డిటుకు.

జన—ధన్యోస్మి! ధన్యోస్మి! అవతారపురుష సందర్శనభాగ్య మొద

పుటచే నాజన్మము ధన్యమైనది. నాకులము పావనమైనది.  
(సభాసమలతో) సభాసమలారా! ఇదియే శంకరునిచాపము.  
ఇయ్యది మామూలపురుషుండైన నిమి కాటవతరమువాడగు  
దేవరాతుఁ డాశంకరునిచే నిల్లడముఁగాఁ బడసిన ధనువు.  
నాటినుండియు నిమ్మహాకార్యకము మాచెంతనే యున్నది.  
నేను సీతాకళ్యాణము జూటించితినిగదా? నేను గృతువాస  
రించుటకై నాగటితో భూమి దున్నుచుండఁగా నానాగటి  
చాలునందున సీమె దొరకినది. ఆకారణంబున నీమెకు 'సీత'  
యని నామకరణముఁ జేసితిని. ఇప్పు డీ శివకార్యక మెక్కిడిన  
బలశాలి కా మహిజాత నిచ్చి కళ్యాణం బొనరింతును. ఇష్ట  
మున్నవారు బ్రయత్నింపవచ్చును. పరాజితులు పోరాటమునకు  
సిద్ధపడరాదు. (కూర్చుండును.)

[వెంటనే రాజమండలములో నుండి యిరువురు మువ్వ రాధనువు  
చెంతకరిగి, దానిని యెత్తఁజాలక విఫలమనోరథులై విన్న  
వదనంబులతో వచ్చి యథాప్రకారముగా గూర్చుందురు.]

విశ్వా—రామచంద్రా! నీవేటి కట్లుజూచెదవు? కేవలము మానవ  
మాతులగు నీ రాకార్యకమును గన్నెత్తి యెసను జూడం  
గలరా? నీ వరిగి—

మ. జనకుం డచ్చెరువొంద మానులెలమిన్ | సంతోషము స్థాపయీ  
మనజాభీశ్వరులెల్ల మాన్పిడఁగ గామా! నీవు బాష్పింక నా  
ధనువుద్యంతి నెక్కువెట్ట నిపుడే | డడ్డోం ఘోషంబొగి  
ఘననిర్ఘాత నిపాతజాతి నినదో | గృధ్రానమై మోసఁగఁ.

రామ—(లేచి చేతులు జోడించి)

మ. అనఘా! మీ హితవాక్యమ ల్ వినిన నూ | కత్యంతమైనట్టి శో  
భనముల్ జేకురుగాన మీ యనుమతిన్ | బాలింపఁగాఁబోదుఁగా

పున దీవించి, యనుగ్రహించి నను సమోద్దాదంబుతో బంపినా  
 ధనువుద్యద్గతి నెక్కుబెట్టెదను నా ! దర్పంబు జూపించెదా.  
 విశ్వా—కల్యాణసిద్ధిరస్తు. నాయనా! దిగ్విజయము గాంచుము.  
 [ఒకపక్కగా స్త్రీజనము బ్రవేశింతురు. సీత, ఊర్విశ, మాళవి,  
 శుత్రకీర్తియను నప్పచెల్లెండు] జనకునిచెంత నిల్తురు.]

రాము—(ధనువుచెంత కరిగి పదక్షిణ నమస్కారంబు లొనరించి) ‘

తే. గీ భక్తజన పారిజాత ! యో ! స్వప్రకాశ !!

ధనువు నెక్కిడఁబోవు నా ! దండ నిలిచి

జయము జేకూర్చుచుయ్య యీ! శా! గిరిశ!!

నీలగళ! భర్త! మహాదేవ! ! నిన్నుఁ గొలుతు.

(అని ధనువు నెత్తి నారి బిగింపఁబోవుచుండ ఫలక్కున విడిగిపోవును.

దేవమందుభులు మోగిను. పుష్పపృష్టి గురియును. సీత రాముని  
 కంఠమున బూలహారము వేయును. రాజులు వెడలుదురు.)

మును—(స్తవము చేయుదురు.)

ఓ వ. అనుబంధము.

జన—(సంతోషముతో) సచివోత్తమా! ఈ శ్రీరామచంద్రుని బల  
 శౌర్యంబు లంగడించుచు దశరథమహారాజుగారి కొక శుభ  
 లేఖ వ్రాయుము. అందు భూమిజను శ్రీరామచంద్రునకును—  
 నా కన్నకుమారియగు సూర్మిశను లక్ష్మణునకును, కైకేయీ  
 పుత్రుండగు భరతునకు మ త్సహోదరుండగు కుశభృజుని  
 పుత్రికయగు మాండవిని, సుమిత్రాదేవి ద్వితీయ పుత్రుండగు  
 శత్రుఘ్నునకు, నాసోదరుని ద్వితీయపుత్రిక యగు శుత్రకీర్తిని  
 నిచ్చి చైత్రశుద్ధ నవమీ భానువాసరంబున బగలు బహునాలు  
 గు ఘడియలమీద పూర్వ ఫల్గునీనక్షత్రముక్త మిధునలగ్న  
 మున శ్రీరామ వివాహంబును, తరువాత శుభముహూర్తం

బున దక్కిన వివాహంబులును జరుపుటకు పెద్దలు నిశ్చయించినారు గాన నేతచ్చుభముహూర్తమునకుఁ దమరు మిత్రామాత్య పరివార బంధుసహితంబుగా మిథిలాపురంబునకు విచ్చేసి పరిణయాదికక్రియలు నెఱపి నన్నానందింపఁజేయఁగోరుచున్నాను. అని వాసి వెంటనే యాశుభలేఖ నయోధ్యాపురికి బంపించుము.

మంత్రి—దేవా! తమయాజ్ఞాప్రకార మట్లనే గావించెదను.

జన—ఋషిచంద్రులారా! తమరెల్లరును గల్యాణమంటపమునకుఁ జనుదెంచి వధూవరుల నాశీర్వాదించి వెడలగలందులకుఁ గోరుచున్నాను.

ఋషులు—అవశ్య మట్లనే యొనరింతుము.

(అందఱును నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీ వాసులు.

తు కీ య ర ం గ ము.

స్థలము:—బాటసుధ్య.

[వసిష్ఠ, విశ్వమిత్ర, దశరథ, సీత, రాము, లక్ష్మణు లండఁగా దెరలేచును.]

దశ—గాధినందనా ! నీయనూనకరుశాకటాక్షవీక్షణముల కే నెంత యో యానందించుచున్నాడ.

తే. గీ. వాడు తమవెంట బిడ్డల / స్పంపురాడు  
యెట్టివ్వము నచ్చునో / యేమో? యనుచు  
మిగుల బెగఁబొందితిని గాని / మేటి శుభము  
లిట్లాదవునని కలనైన / నెఱుంగవైతి.

నాడు రామలక్ష్మణులను మీ వెంట బంపించుట కిండుక సంశయించి  
నందులకు నన్ను హన్నింపుడు.

[తెరలో]

ఉ. తాటకి జంపితిన్ బ్రబల / దర్పముఁజూపి సుబాహుకున్ వడిన్  
గీటడగించితిన్ మిగుల / కీర్తిగడించి తహల్యశాప ము  
చ్చాటనజేసి పోతదగు / శంకరుచాపము రెండుజేసి య  
ప్పాటున సీతఁ గొంటినని / పంజలు బల్కెడి రాముఁ డేడాకో.  
దశ—వసిష్ఠ సంయమిందా! / కాశికఋషివరా! కాపాడుడు, కా  
పాడుడు.

మ. పశ్చిమాదిత్యు విధంబుగాఁ దలప నీ / బ్రహ్మాండభండంబహాఁ  
తలకిందున్ దగఁజేయువాని గతి రాద్రస్ఫూర్తి జూపించుచున్  
విలయజ్వాల విశాలకీలి కరణిన్ / భీధత్స రూపంబుతో  
బాలియింపన్ మమ, వచ్చెడిన్ బరశురాముండింక గాపాడరే.  
వరశు—(ప్రవేశించి కోర్కెను తో నిటునటుఁ జూచి) ఓ వసిష్ఠా!

ఉ. కూరిమితోడ నాజనని / కోరినయట్టుల భూధవాళినే  
నారసి యిర్వదొక్క పరిమాయములన్ వధియించి వేయపో  
గా, రహినాదు పేరువిని / గాజులు దాల్చిన వీనిపుత్రుండే  
నా రఘురాముడంటి? సరి / యాతని కింతటివాడు పుట్టిన?  
(రఘురామునివైపు దిగి) ఓరీ బాలకా!

సీ. అడుదానిని జంపు / టదియొక్క ఘనముగాఁ  
దలపోసి మదిలోన / గులుకకింక  
దుర్బలుడైనట్టి / దుష్టరాక్షస కీట  
కమును జంపితిని / గర్వపడకు

శాపవిమోచన / సాధనం బటులుండె

నది నీచు మహిమయే / యని తలఁపకు



ప్రాతదై యొకమూలఁ బడి తుప్పుబట్టిన  
 విల్లు విటచుట దిగ్విజయ మనకు  
 సాహసంబున్న బలమున్నఁ బశ్యమున్న  
 పరశురాముండ నైన నాఁ పైకి రార !  
 కీర్తిగైకొర—లేకున్నఁ గేలు మొగిచి  
 పాదములుబట్టి వేడు నీ బాబుపగిది.

దశ—(పరశురామునిఁ బ్రతిమలాడుచు) మహానుభావా! మిమ్ము  
 దాచుట కిష్టసివాఁ డెంతటివాఁడు. దేవా ! అనుగ్రహింపుఁ  
 డనుగ్రహింపుడు.

సీ జనువగ్ని సుతుడవుఁ బాపభూయ వేత్తవు  
 బాహుబలస్ఫూర్తి బాసురుడవు  
 నవనకాలమునఁ గ శృపమహీసురలకు  
 భూదాన మిడినట్టి పుణ్యమతివి  
 తత్తియహింసరు బాలింపుడరు విందు  
 నభిమత మీడేర్చి నట్టి ఘరుడ  
 వత్సంతనియతితో నడచి మునివృత్తి  
 సరగదాల్చిన మేటి కాంతనిధివి

మిగుల పసిబాలుఁ డీరాము మీద మీర  
 లలుగఁ గానియె దయజూడ వలయునయ్య  
 పృథ్వీ నిత్యైకుకుల ముద్ధరింపుఁ డయ్య  
 భవ్యగుణధామ భృగురామ పరశురామ.

శేషకాత్మజా! దయజూడుము. శ్రీరాముఁడు పెండ్లికుమారుడై  
 యున్నవాఁడు. అట్టివానిపై మీ రాగ్రహింపఁదగునా? నాకు  
 బుత్రదానమిడు.

పరశు—దశరథా! పృత్యక్షముగా నా కవకారం బొసరించినను నేను క్షత్రియులతోలికి బోసని మహేంద్రునిచేత శపథమొనర్చితిని. నేను నాశపథమునకు విరుద్ధముగా నడువఁదలంచుకొనలేదు గాని- నా గురువశేష్యుండగు శంకరభగవానున కవమానము గూర్చిన వానిని నే నెల్ల విడువఁగలను. నా గురుడో? హిని నేను మట్టుబెట్టక మానను.

రాము—అయ్యో! జమదగ్నిసుతా!

తే. గీ. ముని సుతుడవు, తపోఽధి! వనఘండవగు

కతమునను నీకు నిచె నమస్కారమయ్య!

వృద్ధుడవు నీవు- అదిగాక! విప్రమండ

వెందు కీపోతపమున? కేసమయ్య.

పరశు—రామా! పరుగిడలేక నేదియో యనినట్లు నాతో దురము సరింపలేక యీ నెపంబునఁ జప్పింపఁ జూచుకొనుచుంటివా? నిన్నింత మాత్రంబున విడచిపెట్టను. ఇదిగో! నాచావము. ఇయ్యది శ్రీమహావిష్ణువుది. అతఁడు నాతండ్రియగు జమదగ్నికొసంగె. నాజనకుడు నాకొసంగె. ఈకార్యకమును నీవు విడిచిన శివవిల్లుచుఁగూడ విశ్వకర్మ నిర్మితములే. జనకునిచేత నున్న విల్లు పనిలేక తుప్పుపట్టినది. అది విలుచుటలో ఘనము లేదు. చేవదీటియున్న నీ విష్ణుచాప మెక్కిడుము.

రాము—ఇటుతొడు. (అసి దానిని గైకొనునప్పుడు పరశు రామునిలో నుండి యొక దివ్యతేజము రామునిలో గలసిపోవును. పరశు రాముఁడు దుర్బలుడగును.)

రాము—(విల్లు నెక్కిడి బాణమును సంధించుచున్నాఁడు.)

పరశు—(రాముఁడు మానవమాత్రుఁడు గాడని గ్రహించి చేతులు మోడ్చి)

ఉ. ఈపు జగత్రియమును / నేలెడి కర్తవు, సర్వదేశతా  
దేవుడవైన శ్రీహరివి / తెల్లము నీవిజయము నాదియే  
యీవును నేను నెక్కటియె / యెండును భేదములేదు దేశతా  
దేవుని చిత్రవీరిని / తీవ్రశరంబున విప్పు నేతువే.

రాము—అయ్యో ! నీవు భాగ్యముండవు ఈ బాణంబున నిన్నేయ  
రాజంటివి. ఎక్కువెట్టిన బాణ మూరక విడువరాదు. నన్నిప్పు  
డేమిచేయమందువు ?

పరశు—శ్రీరామభద్రా ! ధర్మీనుండలబెల్ల గత్యవునకు నేను  
దానంబిచ్చిన పిమ్మటానఁ డీభూమిపై నిలువవలదని నాకు  
శాసించెను అందుచే నే నియ్యెడ నిలువరాదు. నానునోబలం  
బు నీవు కైకొంటివి. నేను మహావాహినికి బోయెదను.  
నీ బాణ మూరక విడవకున్నచో దానిచే నాపుణ్యనోకంబునకుఁ  
బంపి నన్ననుగ్రహింపుము.

రాము—చిత్తము (అని బాణమును విడువదు. పరశురామును  
నిష్క్రమింపదు)

(సంతోష ముతో నందఱును నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ప్రథమాంకము.





## నంపూర్ణరామాయణము.



ద్వితీయాంకము.



పట్టభంగరాఘవము.

మిశ్రవిష్కంభము:—అయోధ్యానగరపీఠి.

[వంధర ప్రవేశించి యిటునటుఁ చూచిజూచి.]

రీ వ అనబంధము.

మంధ—నాకేమియు నర్థముగాకుండ నున్నయది. ఈభజనలేమి? ఈ యుత్సవములేమి? ఈఘమఘమలేమి? ఈదడదడలేమి? ఈయట్టహాసమేమి? దీనికేదియో యొకవిశేష కారణముండియుండును. (ముందునకుఁజూచి) అదిగో! భద్రుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. ఈ యుత్సవము లొనర్చుట కేరికారణమో వీని నడిగి తెలిసి కొందుఁగాక.

[అప్పుడు భద్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

భద్రు—(సంతోషముతో)

మ. ధరణీభారమడంచి దుష్టజనులన్ / దైత్యాభులక దుగించి స  
త్వరమే శిష్టులఁ బోగించి ధర్మమును సం / స్థాపింపఁగానెంచి శ్రీ  
హరియే మానవజన్మమెత్తి యిపుడా / హః రాముడక బేర భూ  
వరుడొనంట యికేమిగావలయు మా / భాగ్యంబు సామాన్యమే.

ఓ హేమావళా ! తెల్లవారినచో బట్టాభిషేకమహోత్సవము నిర్వర్తిం  
పబడును. దశరథేశ్వరునికాలముననే యెట్టికష్టంబులును యె  
ఱుంగనిమీమీయవతార పురుషుని కరిపాలనలో ఇంకను నెట్టి  
సౌఖ్యము లనుభవించుమో వర్ణించుకొనుటకైన నవకాశము  
లేకుండనుండెను. కట్టాభిషేకమహోత్సవమును జూచుటకై  
నామనం బుత్సహించుచున్నది అందులకెట్టియేర్పాటులు గావిం  
చిరో తెల్పదననిన కుశీలపుం డింను రాలేదేమిచెపుమా? (అని  
యిటునటు జూచి) అదిగో ! మంథర ! కైకన్యూగారిచేటి. ఒరుల  
యానందమునుజూచి యోర్వలేనిముండ. ఇదియనవరతమును  
“ఎవఁకొంపదీయుడు” నను నష్టాక్షరీమంత్రజపబానరించుచున  
యుండును. దీనినిజూచినవారెల్ల పిశాచమును జూచినట్లు భయ  
పడుచునేయుందురు

సీ. ఎమరుగావచ్చెనా? / యెపుడుబోయిన నెడై

కానున్న పని గంగఁ / గలెనిపోవు

మా-టాడఁజూచెనా? / మరునిమేషమునందె

యెరుటవానిని బుద్ధి / హీనుఁ జేయు

మదిగోనఁ దలఁచెనా? / కుదురైన సంసార

మిట్టినేర్పనఁ జెడ / గొట్టివైచు

కినువిప్పిచూచెనా? / కల్పభూరుదామైన

నేలవట్టం బయి / కూలిపోవు

ఒగుఁసుఖసంపదలుజూచి / యోర్వలేదు

వీరికిని వారికిని తంపి / వెట్టుచుండు

యెట్టికార్యంబునైనను / నిట్టజెరచు

జగతిఁ బనిచెరువుల దొర / సాని యిదియె.

ఈపనిచెరువులదొరసాని నాకెమరైన దేమిచెపుమా?

మంథ—(సమీపించి) నాయనా! భద్రా! ఈగడబిడలన్నియు నెందులకో యెఱుంగుచువా? ఈయుత్సవములందులకో నీకేమైనఁ దెలియునా?

భద్ర—ఇంక నేమి? నీదృష్టి దీనిమీదఁ గూడ బడినదా? దీనికేదియో యొక ఫలితముచేపు తప్పక గాన్పించుచుగాఁ బోలు

మంథ—అట్లుండు వేమినాయనా! నేనంతచూపోవనిదాననా? పట్టణ మెందులకు శృంగారించుచుండిరో యెఱింగినచో చెప్పరాదా?

భద్ర—అంతఃపురదాసివగు నీకు తెలియనే తెలియదా?

మంథ—నాకేమియు దెలియదు.

భద్ర—రే పుదయమున శ్రీరామచంద్రున కీయయోధ్యాపురి పట్టము గట్టుదురు

మంథ—నాయనా! ముసలిమండ్రో వేశాకూళము లెందుకు? సత్యము చెప్పరాదా?

భద్ర—సత్యమే చెప్పితిని. రాముండు శట్టాభిషిక్తుఁడు కాదగదా? దశరథమహారాజుగారు విశ్రామము దీనికొనఁ గూడదా?

మంథ—అదియంతయు సత్యమేగాని- ఇట్టి మహాయుత్సవసందర్భమున బుడుగులెల్లరును రాకున్నమానె- భరతశత్రుఘ్నులైనను తాతగారింటినుండి తిరిగిరావలదా? వారిని నను రావలసినదిగా వర్తమానమంపలేదుగదా? అట్టి శట్టాభిషేకమెట్లుచేయుదురు. దుసమ్మటకు నేనంత వెఱ్ఱిముండనా?

భద్ర—(తనలో) నీవు వెఱ్ఱిముండవుగాదు. నిన్ను బుట్టించినవాఁడు వెఱ్ఱిముండకొడుకు. కాకున్న నిన్ను బోలు తలచిక్కముండ నెందులకు స్మృతించును.

(వ్ర)కాశమగా) మంథరా! రేవటివ హూర్తమునుబోలు ను హూర్తము దిరిగి యైదాటువత్సరములవఱకును రాదట ఆకారణమున

రేపు షట్టాభిషేకమహోత్సవము నెఱపెదరు. వారువచ్చిన  
తరువాత మహోత్సవము లొనరింతురు.

[తెరలో] భద్రా!

భద్రా—(విని) ఆఁ. వచ్చుచున్నాను. (నిష్క్రమించును)

మంథ—(ఇటునటుజూచి) ఏమిది? సిజముగా గామునకే - షట్టాభిషే  
కమే- ఇంకేమైననున్నదియూ? గూనిదానసని నన్నభిక్షేపించి  
నట్టులానాఁడా గాముడు బంతిలో గొట్టిననాటినుండియు నా  
కాతనిపై మిక్కుటంబగు కోప ముదయించుచున్నది. ఇప్పుడొక  
చక్కనియుక్తిబన్ని.....యుక్తియూ? ఏయుక్తిబన్నవలయు  
ను? (ఆలోచించి) ఆఁ, అగును. భరతుడులేకుండఁ జూచిగదా  
యీ షట్టాభిషేకము జరుగుచున్నది? దీని నాధారముగాఁగొని  
కైకకుఁ బురియొక్కించి...(సందేహముతో) ఊఁ. ఎక్కించి...  
చేయునదేమి? విఘ్ననూపాదింపఁగలనా? ఈ షట్టాభిషేకము  
జూచి యోర్వగలనా?.....ఎట్టులో నేకయరాజనందనచే యీ  
కార్యము సాధింపవలయును.....

భల్లీ... ..భల్లీ.....నూ మంచినమయము చొరకినది.  
తొల్లి శంబరునతో రణంబునరించుచున్న కాలంబున మాత్రైక  
జేసిన యుక్తిప్రయత్నవలన నేగదా దశరథునకు జయముచే  
కూరినది. అప్పు డాతఁడు నీకిచ్చవచ్చిన వరంబులు రెండు కోరు  
కొమ్మ నెరుగదా? నాకు గావలసినప్పుడు కోరుకొందునన్నది  
గదా? దాని నాధారముగాఁ గొని రామునభరతము బట్టెద  
గాక!

(అని యుత్సాహముతో నిష్క్రమించెను.)

ఇది మిశ్రవిష్కంభము.



ప్రథమ రంగము.

స్థలము:—కైకమందిరము.

[కైకయు, మంథరయు గూర్చుండగాఁ దెలిచును.]

కైక—మంథరా! 7. వ అనుబంధము.

చ భరితునికంటె నాయెడల / భక్తినిజూపును రాముఁ డేచునన్  
భరితునికంటె రామునెడ / వాయసిప్రేమను నిల్పియుంటి వా  
రిరువురు నాకు నొక్కటియ / యెందును భేదములేదు పాపమే  
మెఱుంగని రామచంద్రునికు / నెట్లపకార మునర్తు మంథరా!  
రాముఁడేనాఁడును నాకపకారము దలపెట్టెడు. నాకేకా దేప్రాణి  
కోటినిఁగూడ బాధించుట కంగీకరింపడు. ఆతఁ డవతారపురు  
షుండని ముగ్ధజనంబులెల్ల స్థుతియించుచుండుట నీవు గూడ  
వినియేయుండువు. అట్టి లోకత్రాణపరాయణుండగు రాముఁ  
డు రాజగుచున్నప్పుడు మనయట్టివారము విచారించుట తగను.  
నామాటవినము. వానిపై నలుగుము

మంథ—మీ రామునిపై నాకేమి యలకమ్మా! రాముఁడు మంచి  
వాఁడుకాడని నేనంటినా? రాముఁ డవతారపురుషుఁడు  
కాడని యంటినా? కాల మొక్కరితిగా నడుచునని నేనంటినా?  
రాజమాతకు సవతి మాత్సర్యమప్పు డుదయింపకూడదంటినా?  
నీవు నీ కుమారునితో- రాజమాతతో- సీతాదేవితో- పాదము  
లొత్తవలసిన దిస్థితి రాదంటినా? కట్టకడపట నీవు నీసుతుని  
తో వారికి దాస్యమొనర్చుచు.....వారియెంగిలి దినుచు...  
ఛీ...ఛీ...నా కెందు కీగొడవ.....నీచిత్తము. ఎవ్వరైనను  
మంచిమార్గ ముపదేశింపగలరుగాని- పట్టుబట్టి వారి నా మార్గ  
ములోఁ బ్రవేశపెట్టగలరా? ఎవరికర్పి సూత్రమున కెవరు



కర్తలు. లొత్తుక్కిందకడి తొత్తునట్లు నీవే దాసివి గాఁబోవు  
చుండ- నీకోకను దాసీజనమొందులకు ? వై భవములెందుకు ?  
నేను బోయెదను. (నిష్క్రమింపఁబోవును.)

కైక—(అపి) మంధరా ! కోపమువచ్చినదా ? కోపించుకొనకుము.  
నీచిటఁ గూర్చుండి నేనట్లు దాసిని గావలసివచ్చునో యిం  
కుపదేశింపుము.

మంధ—(కూర్చుండకయే) రాజమాత నను గర్వము కౌసల్యకును-  
కట్టపుదేవి వైతిసనుగర్వము భూపాతకును నుద్భవింపకపోదు.  
రాముఁ డెంత సుగుణాభిరాముఁడైనను భార్యదాసుడు గాక  
పోదు. అప్పుడు నీవు పిఠల్లి వను మాట యాతనికి జ్ఞాపక  
మందునా ? అప్పుడు సవతి మత్సరము కౌసల్యకు- అధికార  
బలము సీతకు గలుగకుండునా ? పిల్లలపిడుగువోలె యాపదలు  
నిన్ను చుట్టుముట్టుకొనకపోవునా ! మీధరతుఁడు రామునకు-  
నీవు సీతకును నూడిగ మొసరింపక తప్పనా ? ఈ కన్నులకీ  
తెప్పల దూరము గాకుండనున్నచో నాముచ్చటయుఁ జూతు  
ను. మంధరమాటలు వినకపోయితినిగాదా యని నీవేడ్చుటయు  
విందును. నాకు సెలవిమ్ము

కైక—మంధరా ! నీవాకార్యార్థము లిప్పుడు నాకు స్ఫురించినది అట్ల  
యిన నీవు జెప్పిన ట్లావరములు రెండును గోరకతప్పదందువా ?

మంధ—తప్పదు. ముసలివాని మెడలు విరచి- కన్నీటిచుక్కలు జూపిం  
చి- వగచి- నీకు చేతనైనన్నివిధముల నాతని మానసరాజీ  
వము గలంచి- యాతనికి పెట్టి నెత్తించి- నీవరములు జెప్పి-  
వానినిఁ బొందుము. (చూచి) అదిగో ! నీమగడు వచ్చుచున్నాఁ  
డు. విశేషించి చెప్పుటకు వీలులేదు. నీవు కోపగ్రహమున  
కరిగి- ముసలివానిని బుట్టలోపెట్టి నీకోరిక లీడ్చుకొనుము.

[ఇరువురును నిష్క్రమితులు. రెండవవైపునండి

దశరథుడు పోవేయించున్నాడు.]

దశ—(ఇటునటుజూచి) ఏమిది? నాజీవధన మేమైనది? ఈగృహ  
మిట్లంధకార బంధురమైయున్న దేమిచెప్పునా? (ఇంచు కాలో  
చించి) ఎవరక్కడ? (అని పిల్చును. జనాబులేరు) ఈమె వరుస  
జూడగా కోపగృహమున నున్నట్లున్నది. కాదేని యీమె  
యేమియు యుండునా? (అని కోపగృహమును సమీపించు  
బోవును. తెరలేడును. కైక మలిసాంబరధారిణియై క్రింద  
బరుండి కనబడును. దశరథుడు చిరచిర చొత్కరిగి) కైకా!  
కైకా!

సీ. హంసతూలికలల్లు ! మంగు బహుశక

బండరానేల బ ! గుండనేల?

కనకాంబరము లీవు ! గట్టక యారీతి

మలిసాంబరము చాల్చి ! మరుగనేల?

జాళువాభూషణ ! జానరో! దిగవాడి

హేయరూపముచాల్చి ! యేడ్చుటేల?

తపనీయగాత్రిరో! ! నెవమేమిలేకుండ

పలుకక నీవిట్లు ! లలుగనేల?

సవతు లేమియనిరో? ! చౌకశ్రేణిరొ భటుల్

చెలుగవేమి? యయ్యె ! పలుకవేమి?

యేలకోపమొదవె? ! యెట్టులనదిపోవు?

తెలిపి ముదముగూర్చు ! లలన నాకు.

కేకయరాజసందనా ! నావలన నేమైన నేరంబున్నదియూ? అయినను  
సరియే; సంతయింపక తెలుపుము. నాతప్పు నేను దిద్దు  
కొంగును. నావలన గాక వైవారివలన నీవు పరిభవించు బడి

తివా? అట్టివా రెవ్వరో తెల్పుము. తత్క్షణమ నీకన్నుల  
యెదుట వారిని శిక్షింపెదను పునన్నపుగమ్ము.

శైక—(దశరథుని దోసి వేసి)

మ. పనియేమున్నది యిటువచ్చితివి? నీ ? పొంగులు కొనబట్టి; యా  
పనితారత్వము చెంతజేరి యిటుల? బాగ్గింపు మింకీవిటుల్  
ననువేడక దగదీపు కుట్టకు నుయో ? నా పౌత్రముల్లాలెనో  
జననాధాగ్ని! వైమెఱుంగునతికిన్ ? సంతోషము స్థూర్పునే.

దశ—జీవి తేళ్ళరి! ఇదియా నీయలుకకుఁ గలకారణము.

తే. గీ. పేనునకుమాత్రమే యామె ! పెద్దభార్య

నీకు జరిపిన ముచ్చటల్ ? నెఱసినానె

యామె కొక్కనాడైన నీ ? వనగదలచి

యంటి వేగాని సత్యమీ ? వరయలేవే?

శైక—ఈ వాక్యముల కేమిలెండు

దశ—పోనిమ్ము. ఇదివఱకు గతించిన విషయంబు లటుంచుము. ఇప్పు  
డు పరీక్షింపరాదా?

శైక—పరీక్షల కేమిలోపము?

దశ—అట్లుగాదు. నీయభీష్ట మేదియో విశదీకరింపుము.

శైక—(కొంచెము సంతోషము జూపుచు) నాయభిమత మీదేర్చె  
దరా?

దశ—తిక్కరణశుద్ధిగా దీర్చెదను.

శైక—మాట దప్పదుగదా ?

దశ—మాటయా ? తప్పటయా ? అట్టి దెన్నడునులేదు.

శైక—ఏదీ శపథ మొనర్చుదు.

దశ—ఇంతమాత్రమునకే శపథ మొనర్పవలయునా ? కానిమ్ము. నీ  
కోర్కె యేల గాదనవలెను.

ఉ. భానుడు చంద్రుడుగ నతులు ? బాసి చరించిన లోకమాన్యులౌ  
 సూనులు నన్ను వీడినను ? సూరిబుధావళులెల్ల దూరినన్  
 మానుగ రాజ్యలక్ష్మి విడ ? నాడిననున్ బెటవానిజేరినన్  
 సూనృతవాక్య మెన్నఁడును ? సుందరి తప్పను తప్ప నెన్నడున్.  
 ఇప్పటితోనైన నాయెడల నీకు నమ్మకము గుదిరిననా ? ఏదీ ! నీయధి  
 మతమేమియో యిప్పుడెఱింగింపుము.

కైక—(లేచికూర్చుండి) సంతోషము (తనలో) : శేషప్రియత్న మగ  
 త్యములేకుండగ నే కార్యసానుకూల మైపది. అదృష్టమున నిష్ఠుం  
 డవలయును. (ప్రకాశముగా) నాథా ! మున్ను బురునితో  
 రణం బొనరించుతఱి మీకు నేమెనర్చిన సహాయమున కలరి  
 రెండువరంబు లొసఁగితిరి. అవి నాయుచ్చవచ్చినప్పుడు గోరు  
 కొందునని నేనెఱిగిని. జ్ఞాపకమున్నదా ?

దశ—ఉన్నది.

కైక—ఆవరద్వయం బిప్పుడు గోరుకొందును.

దశ—సరియే. నీయిచ్చవచ్చిన వరంబులు గోరకొమ్ము. బసంగెదను.

కైక—సావధానచిత్తులరై వినుండు.

తే గీ ఈ యయోధ్యాపురంబున ? కౌమి భరతుఁ  
 బట్టభద్రునిగావింప ? వలయు నొకటి  
 వదియు నాల్గొండు రాముండు ? వనములంగు  
 ననఁడు ! మునివృత్తినుండ బా ? మృనుట రెండు.

దశ—(విచారమతో) ఆ, ఆ, రామఁడు—సుకుమారమంద గాకారుం  
 డగు రామఁడు—యశోధనకాముండగు రామఁడు—ప్రతాప  
 బలధానుండగు రామఁడు—విశిష్టతకాముండగు రామఁడు—  
 భరతునికంటెను నిన్ను ధిక్తితో జూచెడి రామఁడు—పితృవిధే  
 యుండగు రామఁడు—కైకా !—అట్టి సుగుణాభిరామఁడు—

యీరేశబ్బులు మునివృత్తి గావలనుడవలయునా? కైకా!  
కైకా!! ఇదేమివరమే?

కైక—నా కావరములే గావలయును.

దశ—కైకా! కొంచెమాలోచించవే. రాముడు సర్వజనసమృతుడే.  
అట్టివానిని సహస్రజన్మంబు లెత్తియొకరు బడయలేమే. నీ కోరిన  
యట్లు భరతునికే వట్టముగట్టిన నే రాముడరణ్యావాసంబు  
నకుఁ బోకుండఁ గాపాడవే.

కైక—నానుతుడు రాజైనశిశువుల నెవ్వరచ్చటకున్నను ననియేగాని  
రాముఁ డిచ్చటనే యున్నచో నాసవతులును తక్కుంగల  
నీపుత్రులునువసిష్ఠాది మునులును పృజలను జేరి పెద్దకుమారుఁ  
డవు నీవుండఁగా భరతుడు రాజ్య మొనగదని బోధించి  
బోధించి—

మ. భరతుఁడ్రోసి యయోధ్య నేలుచుచున్ బ్రాధ్నితురా రాముడీ  
పురమందుండిన వాడు లేనియెడ నా పుత్రుండు మోహంబునన్  
ధరయేలంగలఁ డంత్యైష్ఠ్యము క న్ నన్ మేలుగా నాదిని  
హారమే ధారుణి గాన రాముడిక పీ డున్ వీడి జోగోరితిగ.

చెల్లినచో నారెండువరములును జెల్లియే తీరవలయును. లేదా? ఆ  
మాట మీరే దక్కించుకొనుడు.

దశ—(బ్రతిమాలుచు) కైకా! నన్నుఁ గాపాడుము. నామాటవినుము.  
నిన్నటి సభలో శ్రీరామకట్టాభిషేక మొనరింతునని పల్కి  
తిని. ఇప్పుడరణ్యావాస మొనర్పఁ బొమ్మని గోరఁజాలను. నన్న  
నుగ్రహింపుము. ఇట్టివరము వేడరుము.

కైక—చెప్పితినిగాదా? నే గోరిన వరము లీయగలిగినచోనిండు.  
లేనిచో యసత్యవర్తనులని చిరస్థాయియగు నపకీర్తి గడించు  
కొనుడు. అంతయేగాని నాకీవరములు వలదని నేననను.

దశ—(కోపముతో)

న త్రకోకిల.

ఓసిచిపి' మహాగ్రీభూతము! యోర్వజీకిటు రాముని  
గాసిబెట్టదలంచితే ఘన! కార్యము చెద నెంచితే  
భాసురాంగి వటంచు నెంచి వి! వాహమాడితి నిన్ను నే  
బ్రాసిముండవిధాన తుచ్చవ! రంబు గోరంగ బాడియే  
కైక—ఇచ్చెదననిన వరంబు లీయఁచుట మీకు జెల్లుచుగాని వెరుక  
మీరిచ్చెదననిన వరములు నేనిప్పుడు గోరుకొంటదగదా? నాధా!  
మీరేటి కసత్యవర్తనులయ్యెదరు? నావరంబులు నాకింపు.

దశ—హా! దైతమా! నాకిక నేమిగతి?

ఉ. పట్టినపట్టవీడకయ! భామపదింబది గోరుచుండె ని  
పుట్టిన సత్యమున్నిలిపి! పంపుము రాముని కానకంచు, క  
న్నట్టి కుమారునిక విశువ! బ్రాణము లేగతిమేననుండు న  
న్నిట్టి పరీక్షసేయఁదగ! వే? కరుణింపక పాపిదైవమా?  
రామా! రామా!! నీ పట్టాభిషేకముహూర్త మీగతి పరిణమించి  
నదా? రా—మా— యెట్లోర్తురా— రా—మా—  
(అనిమూర్ఛిల్లుచు.)

కైక—(తెరివైపుజూచి) కనకతా! నీవు కొసల్యాంతఃపురమున కరిగి  
తిండిగారి యాజ్ఞయని దెల్పి మారాముని దోడ్కొనిరమ్ము.

దశ—(మెల్లగా శిరమెత్తి) కైకా! ఏమందువు?

కైక—అనుటకేమున్నది వరములిమ్మంచును.

దశ—నన్ను రక్షింపవా?

కైక—అసత్యవర్తను లయ్యెదరా?

దశ—హా! ఇక గతిలేదు. (మూర్ఛిల్లుచు.)

రి వ అనుబంధము.

రాము—(హావేశించి) అమ్మా! నరుస్కారము. జనకులెచట?

తైక—నాయనా! పుత్రులనెగ నెట్టివారు?

రాము—నూతాపితృవిధేయులై యుడువారు.

తైక—మంచిది. నీతండ్రిగారు సాకు వెనుక రెండువరంబు లొసంగిరి.

ఆవరంబు లిప్పుడు గోరితిని. భరతున కీ యయోధ్యాపురి కట్టము

గట్టు మోకవరము. రెండవది పరునాలుగేండ్లు మునివృత్తి దాల్చి

యరణ్యములలో నీవు కాలముగడుపుట. ఆ వరము లిచ్చితివని

నీతో వచింపలేక సత్యవాక్పరిపాలకులైన నీతండ్రిగారు

మూర్ఖిల్లి మున్నా రరుగో! నాయనా! పితృవిధేయుడవు గమ్ము.

దశ—(లేచి) రామా!—రామా!—నీకరణ్యము—హా! పోవలదు.

రాము—జనకా! ఇంతమాత్రమున కింతవిచార మేల?

తే. గీ. నిత్య సత్యవ్రతుండవై / నెగడు నీవు

వరము లిడి యిట్లు కాదంట / వలనుగాదు

తల్లికోరిన వరములు / చెల్లవలయు

నీవు సత్యవ్రతుండవై / నెగడవలయు.

అది దైవసమ్మతమైనమాట. కావున నా పోకి కనుమతింపుడు అమ్మా!

కాననంబున కేగుటకై పర్యాణమై వచ్చెదను. (అని నిష్క్రమించును)

తెర వ్రాలును.



ద్వితీయరంగము—కౌసల్యనందీరము.

[కౌసల్య పడియుండును. మునివేషమున రాముడు దొడఁ దెరలేచును]

రాము—అమ్మా! విచారించిన నేమిఫలము.

తే. గీ. వరము లడిగెను పినతల్లి / వరములీయ

సత్యసంధుడు నా తండ్రి / సన్ముతించె

నిట్టియెడ కాన కేగ కే ? నేమిసేతు

తండ్రి సత్యవ్రతము నిల్చి ? దలఁపవలదె ?

అమ్మా ! పదునాల్గేడ్లుకు బరునాల్గు తుణికము లట్లు ముగించివచ్చి  
దను. నీ కోపముగూడ నా వెంట వచ్చెదననుటచే విధిశో

సమ్మతించితిని. తల్లీ ! ఆశీర్వాదించి మమ్ము బంపుము.

కౌస—(రామునిఁ గొనిలిండుకొని) నాయనా ! నాయనా ! నిర్భా  
గ్యురాలనగు నే నిపుడేమిచేయుదును ? దురదృష్టవంతురాం  
నగు నేను ని న్నెట్లాశీర్వాదించుగలను ?

\*శా. నాచేతం దొలుమేన నిష్ఠురగతిన్ ? నానావిషాదోన్నమ

ద్యోచీకుస్త్రామై పుత్రవిరహః ? భిక్ దోవబడ్డారాః

శ్రీచందంబు నిప్పు డాఘలము నా ? కీ పుట్టునం దప్పునే

వేచెన్ నేడు విధాత్మఁ డేలబుకున్ ? వేయుం గురుఁడోత్తమా !

తేకున్న నా యానాదచ దీక్ష లిట్లునుగంటిపోవునా ? నా మనోరథా  
బిట్లు భిక్షుమైపోవునా ? నా తండ్రి ! ని స్నేమని కాన  
కంపుగునురా ?

9. అనుబంధము.

తండ్రి ! నన్ను విడచిపోయెదవా ?

రాము—అమ్మా ! ఏటి కిట్లు విచారించెదవు ?

తే. గీ. కాలకర్మవశంబునఁ ? గలుగునట్టి

కష్టములు యిట్లుగట్టుక ? కాపురంబు

జేయఁబోవమ్మ దాఖమ్మ ? చెందకమ్మ

చీకటులవెన్న వెన్నెలలో ? సిద్ధమమ్మ !

కౌస—ఇంకేమిసుఖములు నాయనా ! నా పాడుమొగమున కింకా  
వైభవములేదు. పట్టాభిషేకమునకు ముందు నీ గురుండగు వసి  
ష్ఠుండు దీవించి చుదుటగట్టిన యభిషేకపట్టమునా అనుంధతీ



దేవి మొదలగు మహావతివ్రతలు దీవించి జల్లిన మంగళాక్ష  
తలతో లలితమంగళగీతారవములు దిక్కులుపిక్కటిల్ల నాకు  
నేత్రానందశరం బొనగూర్చ జనుదెంచి-నమస్కరించి-నన్నా  
నందింపఁజేయుదువని తలంచుచుండ—కుమారా ! మునివేష  
మునవచ్చి యరణ్యఃఖలకు బోవుచుంటిని సెలవిమ్మని గోరు  
చుంటివా ? అయ్యో !

తే. గీ. వినినయంతెనె గుండియల్ / పీలఁజేయు

పిడుగు బోలిన యీవార్త / వినినయంత

ప్రాణమే బోకయుండె నా / పాపమేమొ ?

పాపజాతికి జావెట్లు / వచ్చుకొట్ట!

లక్ష్మ—(రోషకషాయతాటుడై బ్రవేశించి) అన్నా !

\*కం. జనకుడు నీజేజ్ఞుడై

పనిచిన పుత్రులకు నెన్ని / భంగులఁజేయం

జనుఁగాక తగవు దప్పిన

వివేకికి ధర్మమార్గ / విరళ విధంబుల్.

ముదుగండగుకతంబునను-మదనాతురుండగు కతంబునను నెన్నఁడోయి

చ్చిన వరంబులు సత్యమగువా ? సభారంగంబున వసిష్ఠాది

సంయమింపులయెచుట బల్కిన కల్కల సత్యంబులగువా ?

మ. మనులన్ సభ్యులు నెల్లవారు విసఁగా / మోదంబుతో బల్కెనా

మనుజాధీశుడు రాజ్యవిత్తునని, యా / మాట పరీకారంబుగా

జనన్ ? రాజ్యము కై కీ దాచెన్ ? / సంభాషణజ్ఞుని యా

వెనుకన్ జేసెడి కార్యమేనొ యదియే / నేజేసికొందం బిరళ.

భూపాలుం డధర్మవర్తనుడై ధరణీతిలంబెల్ల కైకానందనున కీదలంచె

నేని—

జే గీ. కండకండలుగా మేను / జెండ్లివైచి

కైక భరతుల పాణముల్ / గంగగలిపి

రాజ్యరమ నీకు మెనగెద / రామచంద్ర

సరగ దీవించిపంపు సో / దరుని నన్ను.

రామ—(లక్ష్మణుని బట్టుకొని) సోదరా ! ఏమి యీ దురాగ్రహము.

దురాగ్రహాయత్తదిత్తుడగు వానికి యుక్తాయుక్తవివేచన

ముండనునుమా ! తప్పు. తప్పు

మ. భరతుం డెవ్వనిగా దలంచితివి నా / పాణంబులోఁ బాణ మా

భరతుం డెంతయు నీవు సంతె జూచి నా / పట్లన్ విచారింప; భూ

తరుణీరత్నము కైకజూడ మనకున్ / దల్లెగదా? యట్టి సో

దరునిన్ దల్లిని జంకజూచు టదియే / ధర్మంబగున్ సోదరా ?

మన కులాచారశారవంబులును, నుత్తమశీలంబులును, విచారించి, నా

చిత్తవృత్తి నెఱుంగ కిట్లసంగతముగా నీ విష్వసు పల్కినఁ

బల్కితివిగాని యెన్నఁ డిట్టియసంగతములాడకుము.

లక్ష్మ—అగ్రీజా ! తెలియక దుర్భాషలాడిన నీ యనుజని తమిం

నా కొక్క వరమిమ్ము

రాము—ఏ మది ?

లక్ష్మ—ఇచ్చెదనని వాగ్దాసమిచ్చినచో జెప్పెదను.

రాము—ధర్మవిరుద్ధముగానిపనియైచో నట్లే యొసంగెదను.

లక్ష్మ—ధర్మవిరుద్ధముగాదు.

రాము—అట్లయిన నిచ్చెదను.

లక్ష్మ—సంతోషము. సంతోషము. సత్యవాక్పరిపాలకా ! అడవులకు

మీపెంట మా వదినగారు వచ్చుట కనుమతించినట్లే రెండవ

యభ్యంతరము చెప్పుకుండ నా రాకకుఁగూడ మీ రనుమ

తింపుడు

సుమి—(వడివడి వ్రేలివేసి) నాయనా! లక్ష్మణా! నా గర్భమునం  
దుచ్చవించినందుల కిప్పుడు నా కుమారుడ వసిమించుకొంటివి.  
నీవు తప్పుక శ్రీరామునితోబాట రణ్యములకు బోయి  
యాతని సేవకునిరీతిఁ బ్రవర్తింపుము.

తే. గీ. ధరణిజాతను తల్లిఁగాఁ దలఁపుచున్న !

అన్నయా రాముఁ దండ్రిఁగా నెన్నుచున్న !

కూర్మితో వారి నెవ్వ్వఁ గొలుపుచున్న !

ముదము గనుచున్న ! శుభములు బొందుచున్న !

కౌస—(విచారముతో) సోదరీ! సుమిత్రా! ఇదేమి పాప మయ్యె !

రాముఁ డరణ్యములకు బోవుచున్నందులకే నేను గడుపగిలి  
దుఃఖించుచుండ నీకు నూరుసఁగూత బంపించుచుంటివా ? విధి

లేక—(అర్థోక్తిలో)

సుమి—అక్కా! అట్లనకుము. సర్వజనపూజితుండగు శ్రీరాముఁడే  
యరణ్యములకు బోవుచున్నప్పుడెక లక్ష్మణుఁ డేపాటివాడు.  
వానిపోక కనుమఱింపుము.

[తెరలో]

వాడేగాదు. మన మందరమును బోవుదము

లక్ష్మణ—అగ్గిజా! అదిగో! వడినగారును కైకమ్మము వెంట రా  
జనకు లిటే వచ్చుచున్నారు. అక్కటా! తండ్రిగా రెంతలో  
నంతగా మారిపోయిరి.

కౌస—అయ్యో! ఏదియో పశ్చియము సుభవించునట్లున్నది.

దశ—(తూలుచు తూలుచు కౌసల్య సహిషమున కరిగి) కౌసల్యా!

కౌసల్యా!

సీ. నిర్దయాత్ముడనై నీ కుమారుని కాన

పాల్జేసి నటువంటి పాపుడనని

కులదీక్షమనఁ దగు / కొడుకంచు నెంచక  
 విడనాడుకొను నవి / వేకుడనని  
 కుటిలాత్మయా కైక / కొంగుబాగారంబె  
 నాకని మురియు నజ్ఞానుడనని  
 కైకకై పాపిష్ఠి / కైకకై సుతు నెక  
 బాటుకోర్చిన మంద / భాగ్యుడనని  
 కోపమును జూప కొక నో / కోమలాంగి  
 అస్త్రశస్త్రంబు లుడిగిన / యట్టివేళ  
 ప్రభవ భార్యయే దిక్కని / కల్కినటుల  
 వచ్చి యిప్పుడు నేను నీ / పాలబడితి.

కాన—(విచారముతో దశరథునిఁ గూర్చుండఁబెట్టి) పాణిశేష్యరా! మన  
 యదృష్టము లిట్లుండఁగా విచారించుటవలన నేమిలాభము ?

కైక—రామా! ఇంకను నాలస్యం బొదలకు ? నీవు నీయర్థాంగిని  
 గూడ వనవాసంబునకుఁ దోడ్కొని పోయెదనంటివట అందు  
 చే నీమెయు గామాయాంబర ధారిణియై సిద్ధముగా నున్నది.  
 త్వరితగతి ప్రయాణమును సాగి పుడు.

లక్ష్మ—(కోపముతో) ఆ, ఏమంటివి!

చ. అనుపమ ప్రేమఁ బొందుకొను / పట్టి కుమారులు కాన కేగఁగా  
 దినములుబుచ్చు పెట్లనుచు / దీరని దుఃఖము బొదియుంటచే  
 తను మఱి తల్లిదండ్రులకు / ధైర్యము జెప్పుచునున్న మమ్మిటుల  
 వనముల కేగుడఁచు బలవంతము చేయుదు గొడ్డురాలవే.

దశ—లక్ష్మణా! భరతు నీ యయోధ్యాపురమున కభిషిక్తుఁ జేయు  
 టకును, రాముఁడు పదునాల్గో ధ్వజస్థానాసంబు జేయఁబోవు  
 టకును నను నీదార్భాగ్యురాలి కోరికల కొడఁబడితిని నాయ  
 నా! అట్లే కానిమ్ము. ఇదిగో!

\*మ. తురగ స్వందనము త్తసాహజ భటస్రో బుబులన్ ముతులక-  
వరకాంతాజనులగు బురవోజు సర్వప్రముఖం గొంచు “వే  
గరఘూత్తంసముత్తోడఁ బోనదము యాకై కేయి మోదంబుతో”  
భగతుం బట్టముగట్టి రిత్తయగు భూభాగంబు భోగించఁగాన్.  
అమ్మ. శీఘ్రముగ అమ్మ. నా యీ కోర్కె సుమంతునకు విశ  
దీకరింపుము.

కైక—నాథా ! మీకు నాపై నిట్టి యక్కసే ? మీరు వరములిచ్చి  
తిరి. నాకు గావలసిన వరములు గోరుకొంటిని. నే గోరిన వర  
ములు నాకిచ్చినచో నిండు. ఇష్టము లేకున్నచో మానివేయు  
డు. సత్యవాగ్విధవులరని నేను మిమ్ము వరములఁ గోరితిని  
గాని- యిట్టివా రని తెలిసియుండేనేని నేను వెలితిబడునా?  
మీకింత మనస్తాపము గలుగఁగల్గునా? సత్యవా క్షరిపాలకు  
లని యింతదనుక జగద్విఖ్యాతిబడసిన మీరింకమీద మృషా  
వచనలరై మనియుండుడు. నాతోనివ నేను జూచుకొనెదను.  
రాము—పిన్నీ ! ఏటికిట్లు వేగిరవడియెదవు? తండ్రిగారి మనస్సేటికి  
నెప్పించెదవు? నే నీ ధనకనకవస్తువాహనంబు లన్నియు దర  
లింఁచుకొనిపోయి యేమిచేసుకొందునని యనుకొనుచుంటివి?  
నా కివియేమియు వలదు. కామాయాంబరధగుండనై సీతా  
లక్ష్మణులతో నెడే విపినమార్గము లంటఁబోయెదను. అలస్య  
మైనందులకు తుమింపుము.

వసి—(చోవేళించి) దశరథరాజేంద్రా! గతంచినదాకి విచారించుట  
ఎలన లాభములేదు. కన్నపుత్రులు కాన కేగునుండిరని విచా  
రింపకుము. ఈరాముఁ డవతారపురుషుఁడు గాని కేవల మానవ  
మాత్మఁడు గాడని నీవయెఱుంగుదువు. ఈతఁ డవతారమెత్తి  
నది నీచంతఁ గూర్చుండుటకుగాదు. కూరరాక్షసు లిప్పుడు

చెలరేగి మునిజనంబుల బాధించుచున్నారు వారిని సంహరించుటకే యాశ్రీహరి యీ యవతారమెత్తెను ఈతడు వనవాసంబున కేగకున్న నాడప్పుడు మడిచురు. ఇది యంతయు నాభగవంతుని సుకల్పము. లీలావినోదము. కావున విచారింపక యీ శ్రీరాముని పోక కనుమతింపుము సత్యవాక్ష్పరి పాలకుండవు గమ్ము సంశయింపకుము.

కౌస—సంయమిందా!

తే గీ చెలగి శ్రీరామ కట్టాభిషేకమునకుఁ  
దమరు పెట్టిన నీ మహూర్తపు బలిమి  
యెట్టిదో గాని- కానల / కేగుచుండె  
కన్నపుతుండు, మమ్ము దుఃఖిభీకుంచి.

వసి—అమ్మా! కౌసల్యా! లోకకంటకులైన రావణవిరాధాది రాక్షసులం బరిమార్చి లోకంబులెల్ల సమ్మంటకముగా నెనర్చిన పిదప నీయయోధ్య కభిషిక్తుడు కావాయును గాని యూరక కట్టాభిషిక్తుడగుటవలన లాభములేదు. ఇప్పుడు నే నుంచిన ముహూర్తపు బలిమిచేతనే నీ యవతారపురుషుడు లోకకంటకులనెల్ల బరిమార్చి దిగ్విజయము గొనఁగలడు. విచారింపకుము.

దశ—సుమంతా! (వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు) కన్నకుమారు లరణ్య మనకుఁ బోవుదురు. రథము నాయత్తిపరుపుము.

సుమ—నిత్రము. (అని నిద్రమొచ్చును.)

రాము—జననీజనకులారా! మాకినుమతీయిండు.

కౌస— 10 వ అనుబంధము.

దశ—నాయనా! మంచిది. నీసాశీల్యములే నిన్ను గాపాడుగాక. (ఏడ్చుచు) కౌసల్యా! సుమితా! మనవంశోద్ధారకుని గొంత

వఱకు సాగనంపుదమురండు.

వసి—మంచిది దయచేయుఁడు. (అందఱును నిష్క్రమింతురు.)



ద్వితీయరంగము.

దశరథుని శయనాగారము.

[దశరథుఁడు మంచముపైఁ బడియుండఁగాఁ దెరలేచుచు.]

దశ—(వచ్చుచు) 11 వ అనుబంధము.

సీ. రామ ! సద్గుణధామ ! ! రఘురామ ! సీతండ్రి

వెలెల్లార్పనెంచి రా ! వేల తనయ!

నామీదఁ గోపమా ? ! నాతండ్రి దయరాదె?

ననుఁ బూర్ణమాధక్తి ! గనఁగ రావె?

అయ్యయోపుత్ర ! భా ! ర్యాదాసుఁ డగువీని

దర్శింపరాదని ! తలఁచినావె?

ధరణికే భారమా ! దశరథు మోమింక

నీక్షింపరాదని ! యెంచినావె?

తుండీ యెంతదుర్మార్గవ ! ర్తనుఁడునైన

సుతులు ద్వేషింపరాదను ! సూక్తి వినవె

కొడుక, కొడుకా యటంచు నే ! గోలవెట్ట

మోమునై ననుజూపవే ! ముద్దుకుట్ట.

రామా !—రామా !!—నామాటవినవా? నన్నాదరింపవా? నాదుః

ఖాగ్నిని బల్లార్పవా? సీహృచ్చుల్లవదనమండలసందర్శనఁబీయ

వా? రావా? పుత్రగృత్యిగరిష్వంగసౌఖ్యానందము వెండియు

నాకుఁగలిగింపవా? రావా?—రావా?—రావా?—అమ్మా!

జానకీ ! నాయనా ! లక్ష్మణా ! ఆయవతారపురుషుని వెన్నం

టిపోవుచు నాతనిసేవఁ జేసికొనుచున్న మీరే నిక్కముగా

ధన్యులు. నాకన్నతండ్రిమో మింకఁ జూచెడిప్రాప్తి నాకు లేదు.

12 వ అనుబంధము.

లేదా?—నా-కట్టి-ప్రాప్త—ము-లేదా?—ఏలలేదు—(రాముఁ డెట్ట యెదుటనున్నట్లు భావించుచు) అదిగో! నాతండ్రిని కాననము కుఁ దోడ్కొనిపోవుచున్న రథ మదిగో!—ఇంకనునాతండ్రి-నావశోద్ధారకుఁడు- నాదృష్టిపథంబుననుండి చాటిపోలేదు. (గుభీమని లేచి క్రిందికురికి) నేనుగూడ నాతని వెంటనే పోయెదఁ గాక

శా. రామా! నీదు వియోగవేదనకు నా / ప్రాణంబులే పోవునో  
యేమో చెప్పగజాల? నాకిచట ది / క్కింకెవ్వరున్నారు? శ్రీ  
రామా! యేనును నీదువెంట వనికే / రానుంటిగానన్, బలో  
ద్భీమా! సారథితోడఁ జెప్పుము రథో / ద్వేగంబు తగ్గింపగా.  
రా-మా-రా-మా—(అని రెండడుగులువైచి గోడతగిలి పడిపోవును)  
[వడిసడిగా కౌసల్యాసుమిత్రులు పృవేశింతురు]

కౌస—నాథా! నాథా!! ఏమిది? ఇట్లేలపడిపోయితిరి (అని లేవదీసి  
మంచముపైఁ గూర్చుండబెట్టుదురు.)

సుమి—నాథా! మనప్రాప్తి కేమిచేయుదుము? దుఃఖించిన నేమి  
ప్రయోజనము?

దశ—కౌసల్యా! ఏమే యింకను నట్లుజూచెదవు? (రామునిరథమున్న  
ట్లు జూపుచు)

\*చ. అదె ంఘ్రువీరుఁడున్నరథ / మల్లదె పోయెడిరాముతేరు పా  
మ్మదె యదె పోయె నయ్యరిది / మక్కడఁదోచె దదీయభూరజం  
బదయునడంగెఁ బొమ్మకట / హా! గూరత్నమ! హా! కుమార! హా  
సదమలకీర్తిహరి! నృప / సత్తమ! హా! ననుగూడ నీగజే.



హా! కుమారా! కుమారా!—(అని పడిపోవును)

చ. జనకుడు బిల్వము డివను | సానానవృత్తిని గోయినావె- ఆ  
వలముల జేరినావె- వల | వంతల తొడివి ముంచినావె- ఓ  
తనయ! కుమార! పుత్ర!!! యనిదైన్యముతో నిటులేట్లునుండ నా  
మని యిడినట్టి శాపమింక | పూర్ణముగా ఫలియింప జేసితే.

కౌస—మనోహరా! అడలకుడు విచారించిన నేనుప్రయోజనము.

ఆ. వె. కర్మదేవత మన | కైకేయిరూపాన

నిడుమలిట్లు గూర్చి | విడచెనువల

దాసి ఫలముమనము | తరునాయి లేకుండ

ననుభవింపవలదె | యవనినాథ!

సుమి—నాథా! మునిశాపముటిరే. అదియేమి?

దశ—కౌసల్యా! సుమిత్రా! వియ్యం. నేను మానవనుగోద్రేకంబు  
న నొకనాడు వేటాడుటకై సరయూదీతీరమున కరిగితిని.  
గాఢాంధకార సమయంబున నేనుగ నీరంబుల గ్రోలుచున్న  
ట్లు 'బుడబుడ' మను శబ్దము వినిబడించి వెంటనే శబ్దభేది బా  
ణముతో గొట్టితిని నాకురదృష్టవశంబున నావిడచిన బాణ  
మప్పుడే జలసంగిహాణార్థమై చురుచుచిన యొకమని బాంకు  
నకుఁ నడుటచే 'హా! నమశ్శివా!' యని యొక్క యజపతిచి  
నేకొకెను.

కౌస-సుమి—హా! ఎంతకష్ట మెంతకష్టము

దశ—నీరు నాత నాయుటపునిని నేనాతాచెంతకరిగి తుమిపునుని కోరి  
తిని. ఆతనితలిదండ్రు లింధులనియు-వారికొకరు జలంబు గొని  
పోవవచ్చుతిననియు జెప్పి- యాజలము వారికొసంగుమని చెప్పి  
యాతడు ప్రాణములువిడచెను. పిమ్మట నేనాజలముదీసికొని  
యావృద్ధదంకుతులడాసి యధార్థమెఱిగిప మొదలునడికిన

కదళీతరువులవోలె మూర్ఖుల్లి కొంతవడికి లేచి యనేకవిధంబు  
ల విచారించి నన్నుగనె “పాపాత్మా! మావలెనే నీవునుఁ బు  
త్రులొకముచే మరణింతువుగాక” యని శపించి వారు గతించిరి.  
దేవేరులారా! ఆశాఁఫల మిప్పు డనుభవింపవలసివచ్చినది.

కౌసల్యుని—హా! రామచంద్రా! మాకికేదిదిక్కు? (అని మూర్ఖులుచురు)

వసి—(ప్రవేశించి) రాజేంద్రా! ఎంతకాల మిట్లు విచారించెదవు?

దశ—ప్రాణములు మేననున్నంతకాలము సాయమివరా! కేకయరా  
జేంద్రుని చెంతనున్న మాధరతశత్రుఘ్నులను శీఘ్రముగా బిలి  
పింపుడు.

వసి—అనన్య మట్లనే పిలిపింతును.

(తెరవాల్చును.)

ఇది ద్వితీయాంకము.





శ్రీ రామచంద్రః.

సంపూర్ణ రామాయణము.



తృతీయాంకము.



పాదుకాపట్టాభిషేకము

[ప్రథమరంగము:—కైకేయి మందిరము.

[భరతశత్రుఘ్నులు ప్రవేశించుచున్నారు]

భర—(సంధిగ్రహదయముతో నిటునటుఁ జూచుచు) తమ్ముడా!

సీ. వైభవోపేతమై / శోభాయమానమై

గన్నట్లు పురమేల / కళదొఱంగె

రాణిచు నీపుర / రాజపీఠులిదేల?

వెలవెల బోయిన / విధముఁ దోచు

సతతంబు వీతెంచు / సంహోషచాదముల్

వినబడ విదియేమి? / వీనులలర

మనలఁ గాంచిన యంత / మన్నింతుకయె ధిటుల్

గన్నీరు గార్చుఁగాఁ / గడఁగెరేల?

ఏమిమూఁడెనా? మఱి / యేమియయ్యెనొ గాని

గడువజాలనట్టి / కవ్వమేదో

కలిగినట్లు మనసు / కళవళఁ బడుచుండె

నేమికారణంబో / యెఱుక పడదు.

కట్టణ మింతపాడువారి నట్లుంట నే నిదివఱకెన్నఁడును జూడలేదు.

శత్రు—అన్నా ! పురభృతేశ మొరచించినప్పటినుండియు నాకును నట్లే గాన్పించుచున్నది. తండ్రిగారియాజ్ఞ మనకెఱింగించుటకై గిరి వృజపురంబున కరుదెంచిన నా రివచనంబులుగూడ విన్నదనంబు లై యున్నవిగాని సంతోషకరంబుగాలేవు. కావుననే నేను నీ నవ్వును ప్రశ్నించితినిగదా? వారేదియోచెప్పి తప్పించుకొ యిరి సమస్తవైభవములును నొక్కమాత్రే గట్టించివైచుట కై యో యొకవిశేష కారణముండి తీరవలయును.

భర—సోదరా! అదిగో! చూడుము. మనలను గాంచిన యంతనే భయ భ్రాంతిలై భటులు దూరదూరముగాఁ బోవుచున్నారు. మూల మూలల డాగుచున్నారు గ్రుడ్లనీరు గ్రుక్కుకొనుచున్నారు. వీరియవస్థయంతయు వివరీతముగానున్నది. కారణమెఱుంగ రాకుండనున్నది? కానిమ్ము గృహమునకు వచ్చితిమిగదా? తల్లిగారి నడిగిచో నన్నియ చెలియును. (సప్రమితురు)

(తెరలేచును)

[మఱల భరతశత్రుఘ్నులు ప్రవేశింతురు]

భర—తమ్ముడా! మన మీదినంబున మనలాతగారిచెంతనుండి వచ్చె దమని యందఱకును చెలియునుగదా! ఒక్కలై నను మన కెదురురాకుండుట కేమి కారణము? తల్లిగారైనను రాకుండి రేమి కారణము?

[అప్పు డమంగళరూపముతో కైక పోవేళించుచున్నది]

కైక—(విచారముతో) నాయనా! నాయనా! వచ్చితివా?

భర—(తల్లినిజూచి విచారముతో) అమ్మా! అమ్మా! ఇదియేమి వివరీతరూపమే?

ఆ. వె సుక్కియుంటివేల? శోభదాటగి తేల?  
వాడియుండనేల? వదన విటుల?  
తోటిరూపమెల్ల? దాటగియుంటి విదేల?  
యేడ్చుచుంటివేల? యెఱుంగఁ జెప్పును.

శత్రు—అమ్మా! కట్టకమంతయు నిట్లు శోభావిహీనమై యున్నదేమి?

కైక—(బిట్టుగవగచుచు) నాయనలారా! ఇంకేమున్నదోయి!

ఆ. వె. సత్యసంఘులనుచు? సర్వజగముల  
మిగుల కీర్తి గనిన? మీ జనకుడు  
మిమ్ము మమ్ము గూడ? మేటిహఃఖాభిగో  
ముంచి స్వర్గమునకు? బోయె నయయె.

భర-శత్రు—ఆ! ఆ!—(అని మూర్ఛిల్లుచురు)

కైక—(కుమారులగు మూర్ఛదేవు) తండులారా! విచారించిన నేమి  
ఫలము? మనయదృష్టము లిట్లున్నవి. విచారించుటమాని  
ముందు కార్యమును జూచుడు.

భర— 13 వ అనుబంధము.

తండ్రి! తండ్రి!

తే. గీ. సుతులు లేరంచు మదిలోన? సుక్కిసుక్కి  
కృతువు నొనరించి మమ్ము? గాంచి తుదకు,  
మా పురోభివృద్ధిగ గని? మా వలనను  
సౌఖ్యపడకుండ పోతివే? జనక! దినికి.

శత్రు—(లేచి) జనకా! జనకా! నీకు మాయంచున్న యాదరభావ  
మెందరిగెను. మమ్ము గంటితెప్పలలో బెట్టుకొని పెంచితివే.  
మాజ్ఞేయ మింక ముం దరిసెడివారెవ్వరు? మాకింకెక్కడ  
జ్ఞేయము? మా కింకెక్కడిసౌఖ్యము? మాకింకెక్కడి యానందము?

తే. గీ. తండ్రి జీవించియున్నంత / దనుకనే గ  
 దే? సుతుల మాద్దుముచ్చటలో / దీరుచుండు  
 నతడు పోయిన వెన్న నా / వంతయైన  
 కలదె సాఖ్యము? మాకట్టి / గతియె కలిగె

భర—(విచారముతో దల్లిజూచి) అమ్మా! నాజనకుం డెట్లు మర  
 ణించెను.

కైక—కుమారా! వెనుక మీతండ్రిగా రొక యుద్ధములో నాసాహ  
 య్య ముండుటవలన జయించిరి ఆనాఁ డా భూపతి నాపక్షా  
 విశేషంబుల కలరి “నీయిచ్చవచ్చిన వరంబులు గెండు గోరు  
 కొ మ్మిచ్చెదను” అని యన నా యిచ్చవచ్చినప్పు డడిగెద నని  
 చెప్పితిని. అప్పుడు నేను గోరుకొనుటకుఁ దగినవరంబు లేమి  
 యు నాకుఁ గాప్పింప లేదు. ఇంతకు బదివింశతింబులకిందట రాము  
 న కీ యయోధ్యాపురము పట్టముగట్ట నిశ్చయించిరి. అప్పుడు  
 నేను మీతండ్రిగారిని డాసి, నా వెనుకటి వరంబు లిప్పు డిమ్మని  
 గోరితిని. నీయిచ్చవచ్చిన వరంబులు గోరుకొ మ్మిచ్చెదనని నీ  
 తండ్రిగారు బలుకుటఁజేసే,

తే. గీ. ఈ యయోధ్యాపురంబున / కేమి భరతుఁ  
 బట్టభద్రుని గావింప / వలయు నొకటి  
 పదియు నాల్గేండ్లు రాముండు / వనములందు  
 ననఘ! మునివృత్తినుండఁ బా / మ్మరుట రెండు.

భర—(క్రోధముతోఁ జూచుచు) తరువాత?

కైక—సత్యసంధులగు తండ్రిగారియాజ్ఞఁ బాలింప రాముండు సీతా  
 లక్ష్మణులతోఁగూడ నానాఁడే వనవాసమునకుఁ గామామాంబర  
 ధరుండై వెడలిపోయెను. రామలక్ష్మణు లావిధముగా వెడ  
 లుటచేతను మీరు మీతాతగారి గృహముననుండి సకాలము

నకు రాజపోవుటచేతను బెంగఁగొని “పుత్రా! పుత్రా!!” యని  
పరిచేవన మొచ్చును నేటి కేఁసుదినములకిందట—

శత్రు—(స్వహస్తం త పడిపోవును)

భర—(నడచుచు) హా! హా! నాపాపపుణ్యపు లెట్టి దుర్వార్తను విను  
చున్నా! నాయగ్జుడే- శ్రీరామచంద్రుడే- జానకీ మనః  
కాముడే- భాగ్యవత్సలుం డగురాముడే- సత్యవాక్పరిపాలకు  
డగురాముడే- సీతాలక్ష్మణులతో సరణ్యావాస మొనర్పఁ  
బోయెనా? ఇట్టితరుణుంబున నాతండ్రిగా రస్తమించిరా? ఈ  
ఘోరకష్టములకు నీవరములా కారణము. (కో)ధముతో) ఓ  
దవ్వురాక్షసీ! పతిప్రాణాపహారిణీ! ఇవి మేమివరములే కుల  
కలంకిణీ! కనులు గానరాకపోయిన కారణమున న్యామ్రము  
తనబిడ్డలం దిరును. కనులుండియు సుతులఁ దినుచున్న నిన్నే  
మనవలయునే దోషకారిణీ! రాముఁ డెవ్వడనుకొంటివే. భగ  
వంతుఁ డాతఁడే గాదట. ఆతని మహిమహిమలు వినియు  
మఱచితివటే. అట్టి భగవంతుం కెట్లపకారము దలపెట్టితివే  
ధాకినీ! శ్రీరామ సావారవింద సేవనములేకుండ నేనట యీ  
యయోధ్య పాలింపవలయును? పాపాత్మురాలా! ఇట్టితల్లు  
లందైనఁ గలరటే. ఓ మాతృహృది పిశాచమా !

\*చ. అడవుల రామచంద్రుడు జిహ్వాజనముల్ ధరియించి యుండ నే  
బుడమి భరించి భోగములు ? పొందఁగలనాటె? యిట్టిచొప్పు లే  
యెడఁ గలవింక నన్న మొగ ? మేమితెలుగునఁ జూతు పాపపుం  
గడుపునఁబుట్టి యీభువన ? గర్భకు బాతుడ నైతి రాక్షసీ.  
చిఛీ! దురాత్మురాలా! నీమోము జూచుట మిగుల పాపము.

సీ. కేకయరాజేను ? కీర్త్యన్నతులకెల్ల

సవయశంబును గూర్చి ? నట్టి నిన్ను

యిత్వోక్తుకులమున / కెనలేని దుర్యశ  
 మిట్టె చేకూర్చిన / యట్టి నిన్ను  
 కొంకుజంకును లేక / కుమతివై పాణేశు  
 పాణిముఖ్ హరియించి / సట్టి నిన్ను  
 అవతారపూరుషుండగు రామచంద్రుని  
 కపకార మొనరించి / సట్టి నిన్ను  
 సోదరీమణివలె నిన్ను / జూచుకొనిన  
 యట్టి కాసల్య నేప్పించి / సట్టి నిన్ను  
 అవనిజాతను ద్వేషించి / సట్టి నిన్ను  
 జంపినను లేదు పాపము / జగతిలోన.

(అని మీదికేగును.)

శత్రు—(భరతుని కడ్డుగా జని పట్టుకొని)

తే. గీ. అగ్రజా! యేటి కిట్టి చుగ్రాగ్రహంబు

శాంత మూనుము కాంతల / జంపరాదు

అంగునను నిన్ను గన్నట్టి / యతివ యీమె

మాతృహంతపు కాసేల / మాచుమయ్య !

మాతాపితృవిధేయుండగు శ్రీరామచంద్రుఁ డీవార్త విని సహింపఁ

గలఁడా? ఇట్టి యకార్యకరణం బొనరించి మన మాతని వదన

పద్మము దిలకింపఁగలమా? ఆగ్రహ మాపదలకు మూలకారణ

ము. నామాటవినుము. శాంతిమూనుము.

కైక—(విన్నదనముతో)

మ. తనయా! మంథర నన్ను జేరి మిగుల / దర్శించి యీకోర్కెలే

గన నీవృద్ధికి మూలకారణము కై / కా! చూచుకో! నీకు నం

దనుఁడే రాజగు నీపురంబునకు జే / దాయంచు బోధింప, ముం

దును వెన్నుక గనకుండ నావరములే / దుష్టాత్మనై కోరితిగ.



నేనొనరించినది మహాపాపకార్యము నన్నెల్లరును దూరుదు నే యుండిరి.

అసంగతి నేనుగూడ నెఱుంగుదును. కాని రాజ్యకాంక్ష నన్నీ  
యపమార్గమునకుఁ దిప్పినది. రాజ్యలాభమునకు నీవైనను  
సంతసించి నన్నుఁ జేమింతువ నెడి ధైర్యంబున నన్నెవ్వరెన్ని  
గతుల నిందించినను గణింపనైతిని. నీవు రాజ్యపాలన మొన  
రించుచుండఁగాఁ జూడవలయునని యీ యకార్యమునొనరించి  
తిని. వైధవ్యభరంబున కోర్చితిని. నాయనా! నన్ను తమించి  
రాజ్యంబు స్వీకరింపుము.

భర—తమ్ముడా ! వినుచున్నావా ?

తే. గీ. లోక విద్రోహులైన స్త్రీ లోక సమితిఁ  
దుర్గించినను లేదుపాపము ! చంచితగతిఁ  
తాటకిఁ జంపి మనయన్న ! చాటు నీతిఁ  
గాన నీమెను వేగమే ! గండడంతు.

(అని మీది కుఱుకుచున్నాఁడు.)

కైక—(తప్పించుకొని) నాయనా! నాకు బుద్ధివచ్చినది. పాపిష్టిరాలనై-  
కన్నమిన్నుఁ గాన కథికారమున కాసించి నాకన్నతండిని-  
వంశోద్ధారకుని జానకీమనఃకాముని శ్రీరాముని అవతారపు  
రుషుని కొనల్యాగర్భశుక్తిముక్తాఫలంబున నడికానకుఁదోసి  
తిని. అపయశ మార్జించితిని. నాయటిదాని జన్మ మేమిజన్మము  
నాయనా! నన్ను రక్షించి పుణ్యముగట్టుకొమ్ము. అక్క! అక్క!

తే. గీ. నీ సుతున కెగుఁజేసిన ! నీచమతిని

రాజ్యలక్ష్మీకై ప్రాణేశు ! ప్రాణములను  
గొన్న పాపురాలను, శర ! ఇన్నదాన  
పతితపాపనురాల కా ! పాడుమమ్ము.

(నిష్క్రమించును.)

శత్రు—అగ్గిజా! మనము గూడ పెదతల్లిగారిచెంత కరుగుదము రమ్ము.  
భర—(విచారముతో) తమ్ముడా! నేనిప్పు డాసాస్థీమణి నేమనిదర్శిం  
చుచును? ఆమె నన్ను గాంచినయంత నే—

సీ. అన్న రాజ్యమునకై / యాసఁజెందిన మహా

పాపుడు వీడని / పలుకదేమొ ?

ఆత్మేశు పాణమ్ము / లపహరించిన కైక

సుతుడు వీడని నను / బూడదేమొ?

కైకమ్మసుతుడవై / గడియించితివి రాజ్య

మని నన్ను నిష్ఠుర / మాడునేమొ?

“ఎఱుంగ నే నీకుట్ర / లేమియు నామాట

సమ్మమా” యనివేడ / సమ్మదేమొ?

యెటుల వచ్చువాడ? / నేమంచు కౌసల్య

పాదపద్మములను / బట్టువాడ

బ్రదుకు నీచమయ్యె / పాణమే భరమయ్యె

కైకసుతుడ నైన / కారణమున.

శత్రు—అన్నయ్యా! విచారముచే నీ వట్లనుకొనెదవుగాని యా పతి  
వ్రతాశిరోమణి నీన్న దూరము. నీవు కర్ణోపివని యామె  
నూత్ర మెఱుంగఁదనుకొంటివా? మఱేమియు భయములేదు.  
మనము వెడలుదమురండు. (ఇరువురు స్వస్థులైపోయిరి)

ద్వితీయ రంగము.

[ కౌసల్యంతఃపురము:—కౌసల్యసుమిత్ర లుందురు ]

కౌస—(విచారముతో) 14 వ అనుబంధము.

అయ్యో! నాయనా! రామా!

తే. గీ సుతుఁడు సుఖపడుచుండఁగా ? జూడలేక

వనములకు గెంటివైచి తా ? వైస నీడు.

తండ్రిగారి ప్రాణముల ని ? ర్దయను మింగి

తిట్టి కొన్యో కడుపునఁ ? బుట్టితేల ?

సుమి—అక్కా! విచారించిన నేమిలాభము? భగద్విలాస మిల్లున్నది.

మన కర్మనూత్ర మిట్లేడ్చినది. ఇందు నీ దోష మేమిగలదు ?

కం. శరమేళు పిలాసముచే

వరమడిగిన కైకచే, ద ? పసిశాపముచే

దరుణీ ! కష్టము లీగతి

దొరకొనెనే గాని నిను ? దోసము గలజే ?

అక్కా ! పాప మాభరతుఁడు నీ వదనము జూచుటకు లజ్జించుచు

న్నాఁడు ఆతఁ డీ విషయంబున నేమియు నెఱుంగడు. ఆతఁ

డిప్పుడు నిన్ను దర్శింపవచ్చును. ఆతని నీ ననుగ్రహింపుము.

[అప్పుడు భరతశత్రుఘ్నులతో వసిష్ఠుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

భర—(వడివడి జని కొసల్యపాదములపై గాల్చి) అమ్మా! అమ్మా!

తే. గీ రాము నడవలకంపించి ? ప్రాణకాంతు

ప్రాణములఁగొన్న కైక X ? ర్భంబునందు

జననమందినయట్టి దో ? సంబుగాక

యెఱుంగ నెట్టి దోసము డిమి ? యింపుమమ్మ !

అమ్మా! సుకుమారుండును, మాతాపితృవిధేయుండును నగు శ్రీరాము

నడవలకుపంపించి ప్రాణనాథుని దిగమింగిన యద్దురాత్ము

రాలి పుత్రుఁడు వీడని నమ్మగాంచి యందఱును ద్వేషింతురు.

(విచారముతో)

సీ. ప్రేమాడితో మమ్ము ? వీక్షింపవలసిన

తండ్రియే మమువీడి ? తరలె దివికి

యిన్నాళ్ళు ననుచేసిమి / నీక్షించినటువంటి  
 తల్లి యండియు లేసి / దాయె నాకు  
 కఠినాత్మురాలైన / కైకసుతుడనా  
 ననుగాంచి రాముడే / పునునా యేమొ?  
 యిందలి యాధార్థ్య / మెఱుంగక పజితెల్ల  
 భ్రాతృత్వో నన్ను నిం / దింతురేమొ?  
 యేమిచేయువాడ / నెవ్వరు దిక్కింక  
 సర్వమెఱిగినట్టి / జనని పేవె  
 కరుణతోడ నన్ను / గాపాడుకున్నచో  
 భరతుఁ డింక బ్రతుకు / పొప్తిలేకు.

[ఏడ్చుచు కైక పోవేళించుచున్నది]

కైక—(ఏడ్చుచు) అక్కా! అక్కా!

మ. భరతుం డీవిషయము లేమెఱుంగఁ డా / పాపాత్మురాలైన మం  
 భరయే నాదరిజేరి కొండెములు చి / త్రభ్రాంతిఁ జేసూర్చి యీ  
 వరమ. లోరగ బోధఁజేసినది యీ / పాపం బయో నాదియే  
 భరతుం బోవుము పుత్రుఁగా నెఱుంగ / బాలింపుమా తల్లిరో!

భర—(వలవల నేడ్చుచు) అమ్మా! నీపాదంబులొన నే నేపాపంబెరుం  
 గను. నన్ను తమింపుము.

సుమి—అక్కా! మనపూర్వజన్మ సంచితార్థమే మన కిట్టిపాటు గూర్చి  
 నదిగాని. యిందు పీరందఱును నిమిత్తమాత్రులే. ఈవిషయము  
 నీవెఱుంగఁగిదిగాదు. పాప మీ భరతుడెట్లు కడుపగిలి దుఃఖం  
 చుచున్నాడో చూడుము. తల్లీ! పెద్దదానవు. నీదుఃఖమును  
 నీవు దిగమింగి పిల్లల నూరడింపుము.

వసి—రాజమాతా! భరతుడు నిశ్చయముగా నిర్దోషి. వాని ననుగ్ర  
 హింపుము.

కౌస—(విచారముతో) నాయనా! భరతా!!

చ. కడుపునగన్న పుత్రుడటటు ! కానలకేగె నటంచు నెంతయో  
నడలుచునుండ దాసిపము ! నక్కట! రూజనకుండు పొగ్గమే  
విడిచినమృఖ మిగిలిన ! బెల్లుగ నాతలమున్కలౌట నిన్  
గొడుక! కనంగలే దదియె ! కోపముగా మది నెంచుకోనుమా ?

(లేవదీసి కన్నీరుతుడుచుచు) కుమారా ! విచారింపకుము నీజననిని  
గూడ దూరకుము కర్మసూత్ర మాపెయ్యలేము గడువం  
గలదా ?

భర—(కౌసల్యకు ననుసరించి) అమ్మా! జనకున కుత్తరక్రియ లొన  
రించినపిమ్మట నాయన్నగారి చెంతకరిగి—

శా. రాముం బుణ్యగుణాభిరము నెలమిన్ ! బోధించి తోడ్పెట్టి ది  
క్ష్పిమాతిక్రియగూడ మాన్యుల న ! తీర్తుల్ వెలుంగొంద ను  
ద్దామశ్రీ కభిషిక్తుజేయుదు—

కౌస—(విచారముతో). నాయనా! నీయాశయుము మంచిదేగాని పితృ  
వాక్యపరిపాలకుండగు నాచిన్నియన్న మరలివచ్చి రాజ్యమే  
లుచా? పనునాల్గేండ్ల అరణ్యవాసము ముగియకుండ పట్టణం  
బున కరుదెంచుచా? కల్ల. కల్ల. —నాయనా! వృధాయాసమే  
గాని లాభములేదు.

భర— ... .. రఘూ ! త్తంసంబు రాకున్నచో  
భూమిశాగ్గిణిగొల్చి పిల్లు నటవీ ! భూమిన్ దహివేషివై.

శైక—అక్కా! మనమందఱముచుగూడ వెదలి రాముని బోధింతుమా.  
పితృవాక్యపరిపాలన మెట్టిదో మాతృవాక్యపరిపాలనముగూడ  
నట్టిదే. మనయదృష్టవశంబున రాముడు మనకోర్కె కనుమ  
రింపగూడదా! (వసిష్ఠునితో) మునిచంద్రమా! ఏమందురు?

వసి—కర్మదినములు ముగియఁగ నే వెడలుట మంచిదని వాయభిపా  
యము.

కాస—అట్లే కానిండు.

తెర వ్రాలును.



తృ తీ య ర ం గ ము.

చిత్రికూటప్రాంతారణ్యభూమి.

[ముందు సీతారాములును, వెనుక లక్ష్మణుడును నుండఁగాఁ  
దెర లేచును.]

శ్రీ)రా—జానకీ! అరణ్యవాస మత్యంతకష్టమని నెక్కినొక్కి పప్పి  
నను నామాట వినక నావెంట వచ్చిచందుల కీవెట్టిసాఖ్యములం  
బడుచుంటివో జూచితివా? ముందుముం దింతకంటెను ఘోర  
కష్టములు బడవలసినవచ్చును. ఏకష్టములు చూడఁజాలకున్నాను  
సీత—నాథా! తమ రట్లనవలకు.

సీ. బాల్యంబున నె దుష్ట / పఁ లాశనులఁబట్టి

సంహరించిన బాహు / శాలురయ్యు

అలయమాల్యాశాప / మర మేషములొనఁ

దప్పించిటువంటి / ధర్మలయ్యు

సామాన్యనరులకు / సాధ్యంబుకాని, యీ

శ్వరవిల్లు విడిచిన / వారలయ్యు

అవతారపూరుషుం / డగు భృగురాము గ

ర్వం బడంచిన యట్టి / వారలయ్యు

పతితపావనులయ్యు యీ / పగిది ఘోర

కాసపంబులఁ గడలేని / కష్టములను

బడుచు దపియించి నవయగ్గా / వ నవచ్చి  
 నపుడు తమదానినైన నే / ననగ నెంత.  
 నాథా! తమకంటె నే నెక్కువ నుకుమారినా? మీరు పురుషులు  
 గావున నడివడి నడచుచుండిరి. నే నబలముగావున నడకలో నా  
 యబలత్వము జూపుచుంటిని. అంతియేగాన తమరు నాకష్టము  
 లఁ గాంచి చింతింపవలదు.  
 శ్రీరా—మనోహరిణి! నీ వింకె తదూరమో ననునవలసినపనిలేదు.  
 అదిగో!

\* సీ. మహాసీయలరహళోము / మ. త్రైస్వరంబులు  
 గంధర్వ మంజుల / గానతతులు  
 విలసిలకిన్నరీ / వీణారవంబులు  
 శాఠకోపన్యాస / చతురత ముచు  
 రాజకీరాలాప / రచనాకలాపముల్  
 కలహంసనిస్వన / కలకలములు  
 కనునీయకోకిల / కలకనాదములు, రో  
 బంబర్లు, కారకో / లాహలంబు  
 గలుగువాని వేద / గంభీర ఘోషముల్  
 గలయ జెలఁగుదాని / గాలినోలి  
 మొరయ వేణురంధ్రములదాని / గనుఁగొన్న  
 లిల్లకూట విడియె / దిగురుబోడి.

ఈపర్వతముపై మహానృపాలుని ఋతువు లున్నవారు. వీరినందఱు  
 దర్శించి యిచ్చటనే కొంతకాల ముదము.

(నమ్మమించి రెండవవైపునుండి మరల పరివేశితులు)

లక్ష్మ—అగ్రజా! ఇదివరకు మనము జూచిన పాఠశాలము లన్నిటి కంటెను  
 నిది రమణీయమై యున్నది.

రాము—సోదరా! నీవనినది నిజమే గాని- నావక్షిణినేత్ర మేటికో  
యూరక యదఱుచున్నది. కారణమేమో యెఱుంగరాకుండ  
నున్నది.

లక్ష్మ—(వినిపించికొనక యుకొక వైపునకుఁ జూచుచుండును.)

రాము—తమ్ముడా! ఏమది అట్లు చూచుచుంటివి.

లక్ష్మ—అగ్గిజా! ఆదెసఁ జూపుడు.

శ్రీ. ఆకసంబెల్ల ధూళిచే / నయుకొనియె

పెరువలబేము కర్లముల్ / విరుచునుండె

నీవరుసఁగన రాతును / లెవ్వరైన

మరల జనుదెంచు చున్నట్లు / మదినిదలఁతు.

రానిండు. రానిండు కొివ్వి మీపైకి రాదలంచిన నెట్టి శాస్త్రపునినైన  
నిట్టే బరిమార్చువచ్చును.

(అనినమ్మి)మించి చదివఁ గరల బ్రివేళింది)

అగ్గిజా! అగ్గిజా! నీ యనూయఁ త్వమే నిన్నింతవఱకుఁ దెచ్చినది.

దీనికిప్పు డేమనియెదను?

మ. భరతుండే భరదీయ పాగిగురువునకు / బల్కారు వాక్కుచ్చిరే

పరికింపు డటు మీప్రేమానుజుడె మీపాగింబులో బ్రాణమే

భర మీయడ్డములేక నేలుకొన చి / త్తంబును నూహించి న

త్వరమే వచ్చుచునుండె నైవ్య కుతుడై / దగ్ధుఁబుతో జూచితే

రాజ్యపేక్షతో మనఁ నరణ్యంబునకు బాన్మనియే యాచల్లని తల్లి

కైకేయి గోరినదిగాని- యూపాపిష్టి కుమారుండగు భరతుం

డతఁకంటె నేడాకు లెక్కువచదివిన వాడగు కఠంబున బహు

నాల్గే డ్లవంతరమైనవెరుక మన గాజ్యమును మనము గోరు

గుమేమో యనుభయంబు పెంపున నిస్సహాయులమైయున్న

మనలను సహరించి—నిశ్చింతతో రాజ్యమే వికొనదలంచి—



రణమొనర్చుటకే వచ్చుచున్నాడు. ఇట్టి కృత్రి మాభిప్రాయముతో జనుదెంచుచున్న భరతుని మధ్యమార్గముననే మట్టుబెట్టెదను. అగ్గిజా! అనజ్ఞనిమ్ము.

రాము—లక్ష్మణా! ఏ నీ కీవెట్టియాలోచనము. ఆతడు నన్ను తుమా పణము గోరుటకై జనుదెంచుచున్నాడు గాని నన్ను సంహరించుటకు గాదని తలంపుము. మనమువారిని గలసికొందము రమ్ము.

లక్ష్మ—అగ్గిజా!

ఉ. మీరనినట్లు నిక్కముగ / మేటితుమాపణ మిమ్ము దీనుడై  
గోరగ వచ్చుచుండు నెడ / కోమలులేల? రిధంబులేల? యా  
తీరున నైస్యమేల? మఱి / తీక్షణశంబు లవేల? నూతనా  
చారమే వేడుకోలునకు? / స్వాంతమునకా దలపోసిజూడుమా!

అగ్గిజా! మీరు సత్యకాలపు మాటలాడుచున్నారు. అయాచితము రాజ్యమబ్బినప్పు డద్దానిని దిగి మీరే పాలించుకొండని భరతుం డనున ? పరివాలనా సామర్థ్యము లేనివాడె?

ఆ. వె. ప్రాణ మలియకుండ / రణము చేయకయుండ

చెక్కచెదరకుండ / జటికలోన

సశ్రమమున రాజ్య / మబ్బగా తినలేక

విడిచికొనగ / సతడు వెట్టివాడె?

రాము—లక్ష్మణా! వేగిరపడకుము. తుమోర్చినచో సర్వంబును నీవే యెఱుంగగలవు? (అనచూచి) అదిగో! వారందఱిటే వచ్చుచున్నారు. వాని నెదుర్కొందము రమ్ము.

లక్ష్మ—ఒక్కవరం బొసంగినచో వచ్చెదను.

రాము—ఏమది ?

లక్ష్మ—ఆతడు మి యేమైన దూలనాడినచో—

రాము—(చిలునగవుతో) వెట్టివాడా! అట్లేగామిపవచ్చును. లెమ్ము.  
(నిష్క్రమింతురు.)

తురీయరంగము.

[కైక, కొసల్య, సుమిత్ర, ధరత, శత్రుఘ్ను, వసిష్ఠు లొక పక్కను  
నాగిసమీపమున సీతా, రామ, లక్ష్మణులను నుండురు

రాము—(కన్నీరుతుడుచుకొనుచు)

15 వ. అనుబంధము.

వసి—రామచందా! విచారించుము.

చ. అటువదిలేల వర్షము ల / హర్షితముగా ధరయేలియేలి సు  
స్థితక కీర్తిగాంచియు, న / జేయులరా మిముగాంచి ధన్యుడై  
యరిగె ద్రివిష్టపంబునకు / నాతనిగూర్చిన సంతయేల నీ  
వెఱుగని ధర్మమేది? తను / వేరికినైన స్థిరంబె రాఘవా!

రాము—సంయమిందా!

చ. కొడుకులు లేరులేరను / గూడినయంతటి కాలమైన యీ  
కొడుకులుగల్గినదలకు / గొబ్బన సౌఖ్యము లందె మెక్కొ? యే  
వడువున నూచునోవ్యధలు / బాటును? తండ్రిముణులు దీర్ప నే  
నడువున చూతు లభ్యవసు? / భావనజేయుడి నెప్పునంబునన్.

కైక—నామనా! రామచందా! ఈమర్దశలకెల్ల నేనే కారణము.  
గతించినదాని కిప్పుడు చింతించినచో లాభములేదు. (విచార  
మునో)

తే. గీ. విడలేనిజే యెచ్చాని / బొందియైన  
బోవ దెన్నడటంచును / బూజ్యులందు  
కాలగతితోడ నాడగు / కఠినబుద్ధి  
మూరి నీ తండ్రి కట్టి మ / ర్మరణ మొనగె.

ఆ మహాపాపమెల్ల నాయదియే నన్నుఁ గాంచి పొరులెల్లరును హసించుచున్నారు. నీవు తిరిగి యయోధ్యపురంబునకు రాకయున్నచో నా సిందలు నేను భరించుట దుర్ఘటము. నీవు తిరిగి రాజ్యము గైకొనినచో నా నింద కొంతకాలమునకు గాకున్న గొంతకాల మునకైనను దొలంగిపోవును. నామనా ! రామా ! నాఁడు నిన్నరణ్యావాసమునకు బామ్మనుటకు నా కెట్టి యధికారము గలదో నిన్నుఁ దిరిగిరమ్మనుటకును నా కెట్టి యధికారమేగలదు. తనయులకు బితృవాక్యపరిపాలన మెట్టిదో మాతృవాక్యపరిపాలనముగూడ నట్టిదియే. నీకుఁ దెలియని విషయంబు లేమియును లేవు. నిన్ను నేను ప్రార్థించుఁగూడదు గాన బ్రతిమాలుచుంటిని. నా యానతి శిరసావహింపుము.

రాము—జననీ ! నీవు చెప్పినదంతయు ధర్మయుక్తమే గాని—

తే. గీ. ధరణి సుస్థిరమైన స / త్యంబుకొఱకు  
మమ్మువీడెను తుద కస్థి / రమ్ములైన  
ప్రాణములవీడె నా తండ్రి / యట్టి సత్య  
వాక్యపరిపాలకుని దృష్టి / పరువవలదె ?

ఆ మహామహుని సమక్షంబున బహుశా కేం ద్దరణ్యావాసంబు జేసి వచ్చెదనని శపథ మొనర్చి యిప్పు డాతఁడు గతించెనను నెవంబున మరల రాజ్య మాశ్రిమించుకొనుట దోషముగానా ? ఇప్పు డందఱకు వ్యతిరిక్తముగా నీవు నా కాజ్ఞాపించుటగూడదు. కావున నన్ను బాధింపకుము. నీకు నా యానగలదు.

ధర—అన్నా ! నీ యీ సోదరుని చిన్నివిన్నప మించు కాలింపుము. ప్రాణములకంటె మిన్నయగు సత్యవ్రతము విడువుమని నీ కుపదేశించునట్టి మందబుద్ధిని గాను. ఇహపరంబగు సత్యవ్రతము మీరు విడువధగను కాని—

మ. భరతా! నీవె మదీయప్రాణమనుచు? బల్కారు వాక్కుచ్రీచ్రీ సు  
స్థిరమా పేముడితోడ జూచుకొనుచు? శీర్షంబు ముద్దాడు చుం  
డిరి మున్నెప్పుడు నేడుగూడ నటులే? నిండాదు సత్ప్రేమతో  
భరతుం జూచుచు మీ సమక్షమున ని? లృప్త సమ్మతింపన్ వలె?  
సర్వజనసమ్మతుండవగు నీవు లేని యయోధ్యాపురంబున నే నొక్క  
క్షణంబైనను నిల్వజాలను. మీ సమక్షమున నేయుండి మీ  
సపర్యలొనరించుకొని తరింపవలయునని యున్నది. కావున యీ  
కోర్కె కనుమతింపుడు.

రాము—సోదరా! (దగ్గఱగా దీసికొని) నీకు నా యెడఁగల భక్తి  
వాత్సల్యంబు లేనెఱుంగనివిగావు. నీ కోర్కె కనుమతించుటకు  
నా కెట్టి యభ్యంతరముచులేదు. నీవు దగ్గఱలేనికొఱాశయు  
నాకు దీరెడిదిగాదు కాని యొక్కవిషయ మాలోచింపుము.

తే. గీ. రాజులేనట్టి యెటువంటి? రాష్ట్రమైన  
భగ్నమయి దొంగజనుల కా? వాసమగుచు  
నాశనంబగు- కావునన్? ధరణివిడువ  
తగదు తగదన్న! నా పల్కు? దలపుమన్న!

అది మంచియూలోచనముగాదు. సోదరా! నా వాక్యము లాలించుము.

తే. గీ. పదియు నాల్గేడ్లు నిజముగా? బదియునాల్గు  
క్షణికములరీతి కాలంబు? గడిపివైచి  
మెంటనే వచ్చి రాజ్యంబు? స్వీకరింతు  
దయను బొమ్మన్న నా మాట? దలపుమన్న.

భర—అన్నా! నీ పాదద్వయం బంటి వేడెదను. కరుణింపుము. (అని  
పాదములపై వ్రాలును.)

వసి—రామభద్రా! భరతుడు నీ పాదములంటి వేడుచున్నాడు.  
నీ వనవాసమే సర్వజనులకును సౌఖ్యావాసమై యున్నది.

కావున నీ వయోధ్యకు రాదగదు. నీ పాదుక లాతనికిమ్ముఁ  
నీకు మారుగా నీ పాదుక లే సింహాసమునందుంచి భరతుఁడే  
నీకుఁ బ్రీతినిధిగా రాజ్యమేలును. అందువలన మీ యిరువురి  
కోర్కెలును దీరును. అట్లనుగ్రహింపుము.

రాము—చిత్తము. (అని పాదుకలు విడచును)

భర—(పాదుకలు శిరమునదాల్చి) సోదరా! ధన్యుడనైతిని.

చ. అనయము సర్వలోకములు | హర్షముజెందగ కీర్తిచందికల్  
గన దశదిక్కులక వెలయుఁ | గా, నిజధక్తి పాదుకాముఖం  
బున తమ రాజ్యభారము, స | ముజ్వలరీతి వెలుంగ భూప్రజా  
ళిని సుఖపెట్టుచుండు విమ | లేక్షణ నిదగు శాసనంబునన్.

కావున మా కింక యనుజ్ఞనిమ్ము.

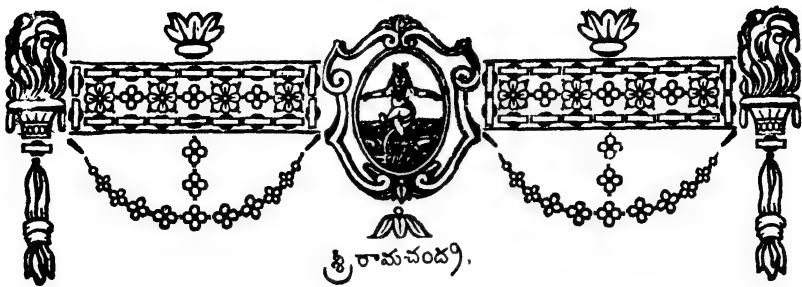
రాము—మంచిది.

(అందఱును నిష్క్రమింతురు.)

తెరి వాళిలును.

ఇది తృతీయాంకము.





## నంపూర్ణరామాయణము

తురీయాంకము.

వనవాసరాధునము.

ప్రథమరంగము—దండకారణ్యము.

[సీతారామలక్ష్మణులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

రాము—సోదరా! మనము దండకారణ్యములో బ్రవేశించితిమి. ఇచ్చటి కింక వన బంధులెవ్వరును రాజులు. ఈ ప్రాంతం బున సకలసౌఖ్యంబులు కాకరంబగు నెక సహస్థలంబున పర్ణశాల నిర్మించుకొని యుండుందము.

లక్ష్మ—చిత్తము.

[రామలక్ష్మణులు ముంగును సీత కొంచెము వెనుకగాను నడచుచుండును. విరాధుడు ప్రవేశించి చటాలున జానకిని

దన ప్రక్కకు దీసికొని]

తే. గీ. ఇయ్యములేకుండ నేనున్న / వనమూలంబు

వనిత నెక్కతె దోడ్కొని / వచ్చినారె

బలవిహీనులకేల నీ / వసితపాండు

మిమ్ము జంపి విరాధుఁ డీ / కొమ్మఁగొనును.

సీత—హా! (అని మూర్ఛిల్లును)

రాము—(వెనుదిరిగిచూచి) అయ్యయ్యా! తమ్ముడా! లక్ష్మణా!

ఇంకేమున్న బటుచూడుము; చూడుము.

\*చ. ఘనతర కార్కుకంబుఁ బటు / కాండచయంబును గేలనుండ నా  
తనువునఁ బ్రాణముం గలుగఁ / దమ్ముడ యద్దశపొందెఁ జూచితే  
జనకతనూభవం బరహ / సాధ్య నిరంతర భాగ్యలీలలఁ  
దనరిన మత్ప్రియఁ దశర / ధక్షితిశాధు ననుండుకోడలిఁ,  
తమ్ముడా! ఇంకేల నా కి యసువులు. నేను జీవించి యింకేమిలాభ  
ము? నా కన్నులయెదుటనే మత్ప్రియసి నెక్క దుర్మార్గుఁడు  
పరిధివింశఁ జూచుచున్నాడే! అయ్యయ్యా!

\*తే. గీ. ధరణిరాజ్యంబు గోల్పాటుఁ / దండ్రిచావు  
నిష్టబంధువియోగంబు / దుష్టయాతు  
స్మృతారణ్యవాసంబు / నేడు నాదు  
దేహదాహంబుసేసె నై / దేహికతన.

లక్ష్మ—సోదరా! ఇప్పట్టైన విచారించుట నీకుఁ దగునా? నీ బాహు  
బలంబున కీ దుష్టరాక్షసుఁ డొక లెక్కయా? (అని విరాధుని  
దిక్కి) ఓరీ! దుష్టమార్గానువర్తి! ఇంకెందుబోయెదవురా  
పాపాత్మా! (అని బాణమును విడుచును)

విరా—(తప్పించుకొని) ఓరీ తుద్రీసరకీటకమా!

తే. గీ. ఈ విరాధుని బలమేమొ? / యెఱుంగఁబోక  
తున్న బాణానఁ బ్రాణముల్ / బుచ్చుకొనఁగ  
నెంచి యున్నావె? చాల్జాలు / నెన్నఁదైన  
మదగజంబును జంపునే? / మఱీకఁబు.

ఇదిగో! ఈ బాణాహుతి కగ్గముగాకుండ నిన్ను నీవు రక్షించుకొమ్ము.  
(అని బాణమును విడుచుచున్నాఁడు.)

లక్ష్మ—సోదరా ! సోదరా ! శరణ శరణ ఆ కూర్మ! డాక్సేయా  
 త్రుమును విడచెను అది నన్ను బాలియింపవచ్చుచున్నది.  
 రక్షింపుము. రక్షింపుము.

రాము—లక్ష్మణా ! భయపడకుము. (మెటనే తన బాణముతో వైరి  
 బాణమును దుగించి)

ము. తులువా ! లక్ష్మణు నెంచి నాడ వనుచుఁ గదోస్సార మింకెంతయో  
 గలదంచుఁ గడుగర్వమూని ననుదా ! కన్ వచ్చుచున్నాడవే  
 నిలుమింకెంచున కేగఁగాగలవు ? రా ! ! నీ విల్లు నా ఘోరయు  
 జ్వల బాణాగ్నికి నింధనంబువలె సం ! ప్లాప్తిచిహ్నో మూర్ఛఁడా!  
 (అని బాణమును విడచును)

• విరా—(తప్పించుకొని) ఓరీ ! నరాధమా !

తే. గీ. వడి విరాధుని జంజగా ! వలయుననెడి

నీ మనోరథ మీరీతి ! నీభృగార

మిమ్ము నిర్దుర నెకఁగారె ! మింగివైచి

కలికితోఁగూడి సర్వసా ! ఖలుములఁ గొందు.

(అని యిరువురనుఁ జెరియొకచేతను బట్టుకొనుచున్నాడు)

(రామలక్ష్మణు లొకరికొకఁ సాంజ్ఞలొనరించుకొని విరాధుని బాహు  
 వు లొక్కమారు నరకుదురు. విరాధుడు గంధర్వుడగును.)

విరా—ఓమహానుభావులారా !

కం. తుంబురుడను గంధర్వుడ

సంబురుహాక్షియగు రంధ ! కనురక్తుడనై

డంబుగ తనుఁ గొలువని నే

రంబునకు శపించె నీశ్వ ! ర సఖుఁడు రామా !

అప్పుడు నా తప్పు నేను దెలిసికొని యాతని పాదంబులవైవ్రాలి శాప  
 విమోచనంబునకై బ్రార్థింప గా—



\*మ. పటుశాపాహతి యస్మదీశుఁడు భవ ! ద్వాంబు పాణింబులొ  
 క్కట దూలించిననాఁడు గల్గుననుచుం ! గోపోపశాంతిం బరి  
 స్ఫుటనాదంబున బల్కినాఁ డది రఘు ! త్రోణీశ సిద్ధిచె నా  
 దటనే గ్రమ్మితి నీ నిమిత్తమున గం ! ధర్వత్వమున్ బొందెదన్.  
 దేవా ! ఇచ్చటకు సఘోషంబున నే శరభంగమహాముని యున్నవాఁడు.  
 ఆతనిని దర్శింపుడు మీకు సర్వసభంబు లొదవుగాక. నాకు  
 సెల వొనంగుఁడు.

రాము—మంచిది పోయిరమ్ము.

(గంధర్వఁడు నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

రాము—తన్నుఁడా! మనముగూడబోయి శరభంగుని దర్శితమురమ్ము.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)



ద్వితీయః పాఠః

పర్వశాల.

[నీతారామలక్ష్మణులు పర్యవేక్షించుచున్నారు.]

రాము—సోదరా ! శరభంగమహామునిని దర్శించితిమి మందకర్ణుని  
 జూచితిమి. జటాముని గనుగొంటిమి దురాత్ముండగు జంబు  
 కుమారుని వధించితిమి. ఇంకీ యరణ్యంబున రాక్షసులున్నట్లు  
 గాఢోపకు. అందుచేతనే నుచ్చట పర్వశాల నిర్మించుకొం  
 టిమి. ఇంక సచ్చట మన యరణ్యవాసము హాయిగా ముగింప  
 వచ్చును. అప్పుడప్పుడు మానులను దర్శించి వారి యాశీర్వాద  
 ములు బడయవచ్చును.

[ప్రవేశము శూర్పణఖ.]

శూర్ప—ఈయనవిని మునులరీతి సంచరించుచున్నవారిలో నెవ్వరో  
 మదీయ యాత్మజుని జంపియుండినని విని, వారిని బోలియింపఁ

బోగా మునులెల్లరును నా పాదములపై వ్రాలి “తామట్టి కూర  
రకార్య మొనరింపలేదనియు, రామలక్ష్మణులను వారు జుపి  
రినియు, వారుగూడ మునులవోలెనే యుండునుగాని వారి  
చెతః ధనుర్బాణంబులు యుండుననియు, వారీహింసములండును  
రనియు” చెలువగా నెఱుకొనుచు వచ్చితిని. (ముందునకుఁ  
జూచి) అదిగో! మారేగావలయును రామలక్ష్మణులు. (నిదా  
నిందించూచి) ఆ, అగును. మునులు జెప్పిన యానవాళ్ళన్ని  
యు వీరిచెతఃకున్నవి. వీరినిజుపి గాపుతుని యాత్మకు శాంతిఁ  
గూర్చిదగ్గాక. (ఇంచుకనడచి చురలమరల జూచి) ఆహాహా!  
వీరెంత సుందరాకారులు. ఇట్టి నవమోహనాకారులను జుపుట  
కంటె వీరితో సర్వసాఖ్యంబులం జేలి వీరివలన వచ్చినవారి  
కంటె సౌందర్యవస్తుండగు కుమారుని బడయుటలెస్స. వీరి  
భావము తెల్లండునోచూచి యటుపై కార్యాచరణకు గడం  
గుటలెస్స. (సమీపించి) సుసూతులారా! మీరెవ్వరు?

రాము—సాక్షి! మే మయోధ్యాపురానీశ్వరుని తనయులము.

శూర్ప—రామలక్ష్మణులు మీరేనా?

రాము—అగును.

శూర్ప—(నీరతు జూపించుచు) ఈమె నీకేమిగావలయును?

రాము—ఆమె నాయధ్ధాంగి. సువతీ! నీవెవ్వరివానవు?

శూర్ప—సురుచిరాకారా!

తే. గీ. చెలగి ముల్లోకమాలుఁగూడఁ జిటికలోన

రాసి అంపానఁబెట్టి క / రంబు కీర్తి

నందినట్టి లంకాపురీ / నాధుడైన

రావణుని సహోదరిని, శూ / ర్పణఖ పేరు

రాము—సంగ్రహము. నీవు వచ్చినవనియేమి?

శూర్ప—ఇనవంశోద్ధారణా! నేను వేయిమాటలదాసనుగాను. నీ

యట్టి సుహృద సుదరుని కీవృష్టిబాహుళ్య భార్యగా దగదు.

తే. గీ. ఈడు, జోడైనవారితో / గూడబోక

యెచ్చటను దిక్కులేనట్టు / లీ కురూపిఁ

గట్టుకొంటివి యేమిసా / ఖ్యూబుగ నెను

విడిచిపెట్టుము నిన్ను చే / బడును నేను.

రామా! నీవు నన్ను జేపట్టుట కంగీకరించితివయేని నీకు సర్వసాఖ్యం

బులగు నీయమౌధ్యాపురము నీకు దిరిగి లభించును. ఇచ్చటి

కనతిదూరంబున నాకింకొక సహోదరుఁడు ఖరాసుండరువాఁడు

గలఁడు. ఆతఁడు నన్నుబట్టి నీ కనేకోపకారము లొనర్చును.

నాయన్న రావణుఁడునైతిము నీచక్రమేయంబునకు రాఁడు.

\* చ. ఇది ననుభోలు నే వెడఁగ / గో నియబొందిన బెక్కురూపులన్

మదనక శాకలాపముల / మందగర్భి నెలయుంతు దీనిమీఁ

గెద, నిలు నూఁదురీ పిదప / నేళిజొచ్చివయస్థు మత్సుగ

ద్గదమధురోక్తులు హితర / తంబురు బంధవినోదరీతులఁ.

నామాట వినుము. నన్నేలుకొమ్ము.

రాము—శూర్పణఖా! నీదివ్యరూపము నాకక్కజము గొల్పుచునే

యున్నది. కాని నేను నీకుఁ దగినవాఁడనుగాను అదిగాక నా

కేదియో యొక భార్య యుండనేయున్నది. ఈనా సోదరుండగు

లక్ష్మణునిభార్య యిప్పు డిక్కడలేదు పోయి నీ వాతనిని

వరింపుము.

శూర్ప—నీతో సమానులయినవారు ధీరయధము గోరినను నిట్లే

యందువా?

రాము—అట్లేల పొమ్మందును?

శూర్ప—అట్లయిన మారయాధ మభిలషించిన నన్నేల బామ్మంటివి?

రాము—లక్ష్మణుడు నాకంటె చిన్నవాడు. కనుక వానిని జూపించి తిని.

శూర్ప—రతికి బిలిచిన చతురతలేదని యోచడగా! అట్లయిన నీతో నాకేమిపని. (లక్ష్మణునిదిక్కి) లక్ష్మణా! ఏమందువు? నీవు నాకు మగడవు కాగలవా?

లక్ష్మ—ఇట్టిప్రశ్న నాకస్మికముగా నడిగిన నేమి చెప్పగలను అయిన నొక్క టూహింపుము.

చ. సకలజగంబులం దధిక ? సత్వఁడనందగు రాముడుండఁ

వికలమతిన్ దలంచి నను ? వేడెద వేటికి? నన్నుగూడుచు

సకియరా! నీవు నావలెనె ? సత్యము తప్పును దానివలెనా

రికి, తగదట్లు గావునను ? బ్రేముడి రాముని బెండ్లియాడుచు

నీవు నాయగ్రహిని జేపట్టినచో నేను నీకుగూడ సపర్యలొనరింతును.

నీకేది యిష్టమో జూచుకొమ్ము.

శూర్ప—నిజమే! దాసినగుట నాకిష్టములేదు. రాణినే గావలయును.

రామా! నామఱిచెప్పినది సబబుగానున్నది. అందుచే నే నిం

కాతనిని వరింపను నీవు నన్ను మాటలతో వరించెదవా?

లేక నీభార్యను మింగిపిమ్ముట వరించెదవా?

సీత—(నవ్వును)

శూర్ప—ఏమే నన్ను జూచిన సత్వవచ్చుచున్నదా? నిన్నిప్పుడే మింగెదఁ జూడుము. (అని మీదఁబడబోవును.)

రాము—(అటవారింది) సోదరా! ఈదుశ్చారిణికి బుద్ధివచ్చునట్లొనరింపుము.

లక్ష్మ—చిత్తము

రాము—శూర్పణఖా! నీకంత కష్టమొందులకు? నాసోదరుని వెంట వెడలుము. నీకు సుకరంబగు మార్గము జూపించును.

శూర్ప—ఓ. అట్లయిన నింక గావలసినదేమి? మఱదీ! రమ్మ (లక్ష్మణునితో నిష్క్రమించును.)

సీత—మనోహరా! ఈరాక్షసాంగన స్త్రీభూషణబులగు సిగ్గుభిషేకుములు విసర్జించినదే.

రాము—మనోహరిణీ!

కం. లంకాకొబుట్టినవనితలు

శంకాటంకములు లేక 1 జారిణులై ని

శృంకా దిరుగుచునుండుట

పంకజముఖ వారికెందు 1 పరిపాటి సుమీ.

లక్ష్మ—(ప్రవేశించి) అగ్గిజా! ఆ దురాత్మురాలి ముక్కుచెవులుం గోసి వికృతాకారిణిగా నొనర్చితిని. ఆమె రోదనమొనర్చుచు బోయినది.

[తెరలో]

కం. శూర్పణఖా! నిన్నేగతి

కార్పణ్యముతోడ జేయ 1 గడగినవారిక

కూర్పరములు దుర్మించెద నీ

కర్పించెద నీక్షణంబ 1 నడలకు మింక.

ఓమిత్రులారా! రాక్షసప్రభృతులారా! రండు. రండు. రామలక్ష్మణులతో బోరొనర్చి వారిని దుడముట్టింతుము.

రాము—లక్ష్మణా! వింటివా! శూర్పణఖాపరాభవమును విని రోషకషాయతాత్పరై ఖరుడు దూషణాదులను సహాయంబుగా దీసికొని వచ్చుచున్నాడు. నేనరిగి వారి నుక్కడగించివచ్చెదను. నీవు మీవది నెను భద్రముగాఁ జూచుచుండుము.

(నిష్క్రమించును.)

తెరవ్రాలును.



తృ తీ య ర ం గ ము.

ప్రవేశము:—పర్ణశాల సమీపమున సీతారాములు.

రాము—దేవీ! ఇంక మన మీ యరణ్యమున నున్నంతకాలము రాక్షసు లీప్రాంతమునకురారు వారి కాయువుపట్టు లనందగు ఖర దూషణాదులు నాచే నిహతులైరి. వారిసైన్యంబు లన్నియు గతించిపోయినవి మనలక్కణించి బరాధవింపబడిన శూర్పణఖ యెందో పాటిపోయిది.

సీత—దేవా! ఈ రాక్షసుల జన్మస్థాన మెచ్చట?

రాము—లంక.

సీత—అచ్చట జన్మించినవారెల్ల రీమచ్చుననే యుండురా?

రాము—అగును. వారెల్లరును సరమాంసభక్షకులే.

లక్ష్మ—(ప్రవేశించి) అగ్గిజా! ఫలపుష్పములం దెచ్చి పర్ణశాలయందుంచితిని.

రాము—మంచిపనిజేసితివి

సీత—(ఒక పక్కకుఁ జూచుచు)

16 వ అనుబంధము.

మనోహరా! కంటిరా! యావంతమ్మగమును. (అనిచూపుచు)

తే. గీ. రోహిణాచలమేము మే ? రువునుగూడి

యరుతరంబగు సత్ప్రభ ? లూనినటుల

మించి కొక్కాటుచుక్కల ? మెఱుగుటొఱపు

గలిగియున్న కురంగంబు ? గనుడి యడిగొ.

ఓహూహూ! ఈసువర్ణచ్ఛాయ నేత్రానందకరంబుగా నున్నదే.

మనోహరా! ఈహరిణంబును బ్రాణంబులతోఁ బట్టుకొని నా

కొసంగి చెలికత్తియలు లేనిలోపంబును దీర్చు గలందులకు

జేసుచున్నాను.

రాము—తరుణీమణీ!

తే. గీ కోరియెఱుగవు మది నెట్టి / కోర్కెయున్న  
నింతకాలంబునకుఁ గోరి / తిందువదన!  
ప్రాణములతోడ లేడిని / బట్టి యిపుడె  
నీకొసంగెన నరణంబు / నిశ్చయముగ.

క్షణనూత్ర మిదేయుండుము. సోదరా! లక్ష్మణా!! నీవదినగారి కోరి  
క వింటివిగదా? ఆమె యాశయమును దీర్చుట మనకు ముఖ్య  
కర్తవ్యము. కావున నేను వెడలి యాలేడిని బట్టితెచ్చెదను.  
నీ విందే యుండుము.

లక్ష్మణ—అగ్గిజా! తమరుగూడ నట్లేయనిన నే నేమనంగలవాడను?

17 వ అనుబంధము.

తే. గీ. పసిడిలేడంచు భ్రమవడ / వలవదిప్పు  
డనఘ! నాచే బరాభవ / మందినట్టి  
శూర్పణఖచేయు మాయగా / జూచుచుంటి  
గానిచో లేడి కీరూపు / గలుగుటన్నె?

రాము—సోదరా!

తే. గీ నీతలంచిన యట్లది / నిక్కమైన  
యసురమాయయే యైచో / నట్టెక్రితు  
గాక యుండిన దానిని / గదిసిపట్టి  
జనకజ కొసంగు దెట్టులైన / మనకుమేలె.

కావున నేను వచ్చువలెకును నీమెను జూచుచుండుము. (నిష్క్రమిం  
చును.)

సీత—(రాముడు వెడలిన దిక్కుగా జూచుచు) మఱి! ఏమది?  
ఆపసిడిమృగము మీయన్నగారికి చిక్కియు జిక్కనట్లు చెంగు  
చె గున గంతులిడుచు నట్లు త్రిప్పలు బెట్టుచున్నదో చూడు

ము. అయ్యయ్యా! నిష్కారణ మా త్రేళ్ళరుని బాధించితిని  
గదా? (మరలఁ జూచి) ఆఁ; ఆఁ; మఱి! ఇంతలోననే నేను  
యియుండుదు? అయ్యయ్యా! లేడిగాని మీయన్నగారుగాని  
కాన్పించుటలేదే? ఏమిది?

[తెరలో]

హా! లక్ష్మణా! లక్ష్మణా!

సీత—(భయముతో) ఆఁ; ఆఁ; లక్ష్మణా! ఆయాత్రారవము నీయన్న  
గారిదేగదా? వేగ సహాయ మరుగుము.

శా. వింటేలక్ష్మణ! రామునార్తరవమే ! ఏతెంచెడిన్ లేడికై  
యొంటిన్ బోయిన నీసహృదరున కే ! దో ముప్పు వాటిల్లియే  
యంటన్ సత్యము మాయలేడి యగునే ! మో నీవెయన్నట్ల! వె  
న్వంట! బోగదవన్న ! పోయియరిసిన్ ! వేగంబెకాపాడుమా !  
లక్ష్మ—అమ్మా ! మాయన్నగారిట్టి సుక్ష్మడిరక్కసాధములచే నొం  
పబడుదురా? నీకీవెట్టిసందియమేలనమ్మా ! ఆమహాత్మున కేవి  
ధమైన యాపదయురాదు. భయం బుడుగుము. మాయన్నగారి  
బాణాన్ని కాకనకమృగం బనువులందొఱంగుచు నట్లాచ్చియుం  
డును. అంతియేగాని యాయాక్రిందసము మాయన్నగారిది  
గాదు.

సీత—లక్ష్మణా !

తే. గీ వడిడియ్యగమా ర్చుటన నసం ! భవముగాదె  
యాచ్చె బో 'లక్ష్మణా ! సోద ! రా !! సహాయ'  
మనచు నిన్నుబిచ్చునె? నిజ ! మరనికేవొ  
యిడుమ లొదవెను రక్షింప , వెడలుమన్న.

లక్ష్మ—వదినా !



\* కం. దెప్పర మప్పుడు హాగిసి

కెప్పటుచు గలుగ నేర ? దెందును నో-హూ

నిప్పుఁ జెదలంట నేర్పు నె

తప్పుదలఁచి తీ విటేల ? దలఁకెద వమ్మా !

సీత—లక్ష్మణా ! కొంచెమాలోచింపుము. కార్యము మించినచో లాభములేదు సుమా ! వేగవెడలుము. నీయన్నగారిని దోడ్కొని రమ్మ.

లక్ష్మణ—వదినా ! నామనవి నాలింపును అది యసుగమాయగాని మరి యొకటికాదు.

సీత—లక్ష్మణా ! ఇదివఱకెన్నడును నామాట జవదాటియెఱుంగవు. నేఁ జేదియో నీకు వివరీతపుబుద్ధి పుట్టినట్లున్నయది. తేకున్న వీయగ్గిజ నార్తారవము వినియు నీ విట్లంచువే.

క. దిగులంది యేనుఁ బనిదిన

మగుడం జెప్పెదవుగాని ? మది నింపుకయున్

బెగడవు సవతుల కొడుకులు

పగవారని నీతివినులు ? పలుకుట బొంకే

పాపాత్మా ! నీయగ్గిజని యార్తారవము వినియు గాపాడుటకై వెడలకుంటి. ఆమహానుభావుఁడు సహృదయముగా నీన్ననమ్మిమోసపోయెను. అయ్యయ్యో ! తనయార్తారవమువిని సహాయమరుదెంచుచుండువని కొండంత యాసతోనున్న నీసహృదరుఁడు తుట్టతుడకు నిరాశాతప్తహృదయుండై నిస్సహాయుడై మరణింపవలసిచే. నీవు నీయన్న మరణమును కాంక్షించితివా కలువహృదయా !

చ. అనుజుడనంచు మున్నెక మ ? రాత్తుడు గాజ్యవిభూతియెల్లజే  
కొని యటుజేసి నీవుఁగఱు ? గూర్త రాముని చావుజేచితే

మనఁగల నింకనిన్నుఁ గుటి ! లాత్మక ! నాకని కాదినాడవే  
నినుగయుకొందునే నలుపు ! నీరయి కూలెడఁ గాక దుర్మతిఁ

లత్తు—(నీతపాదములపై వ్రాలి యేడ్చుచు) జననీ ! నీకిట్లనుట భావ్య  
మా ! ఇంతకాలంబునుండి చూచుచుంటివి నాహృదయమెఱుం  
గవా తెల్లీ ! నీయెడల నేను వేఱుభావము చాల్చునునా ? నీ  
వే నాతల్లివని- గురుకత్తివని- పరదేవతవని- భావించుకొను  
చున్న నన్నిట్లాడవచ్చునా ? నీనిందావాక్యములు నన్నంతకంత  
కలయించుచున్నవి. నాయన్నగారి యాజ్ఞ మీరజాలకు  
న్నాడను. నీ కర్ణకకోరవాక్యపరంపరలు వినఁ జాలకున్నాను.  
అమ్మా ! ఏమైనఁ గానిమ్ము. ననుబోయివచ్చెదను. మీరుమా  
త్రీ మీఁపర్ణశాలవిడచి బయటికిపోకుడు. మాయన్నగారిని దో  
డ్డిని క్షణమునా వచ్చెదను. (అని నిష్క్రమించును)

[రెండవవైపునుండి సన్యాసి శేషముతో రావణుడు  
ప్రవేశించుచున్నాడు]

రావ—జయ శంకర్.

సీత—మునికులతలకా ! నమస్కారము.

రావ—మనోరథ సిద్ధిరస్తు.

మ. నవలా ! యెవ్వరిదానవీపు ? యభిదా ! సంబెద్ది ? నీనాథుఁ డే  
డి ? వసంబునుననల నీయిడికి ? యిట్టి వెంతయో వంతత్యో  
నవయంగాఁ బనియేమి ? నీహోయలు నీ ! నవ్యాకృతింగూడ నో  
యవతీ ! కానలపాలునేయగతమే ! మో వేగ వాక్రువృమా ?

సీత—తాపసవర్యా ! నేను విధిలాపురాధీశ్వరుని తనయను. నాయ  
భిదానముసీత. అయోధ్యాపురాధినాథుడగు దశరథేశ్వరుని  
కోడలను. శ్రీరామచంద్రుని యర్థాంగిని. మామామగారి కం  
పున మేసురణ్యాపాసము జేయవచ్చితిమి. ఒక కనకమృగంబున

కై నానాధుఁ డరిగెను. అన్నగారిని దోడ్కొనిరా మామఱిది  
లక్ష్మణుఁ డరిగెను. స్వామీ! ఇందుగూర్చుండుము. వారువచ్చి  
మిమ్ము సత్కరింతురు.

రావ—(తనలో) ఓహో! ఇదియే మంచిసమయము. (ప్ర)కాశము  
గా) బాలా!

\* చ. విను విని కోర్కెలుల్లమున ? నెక్కొన ధైర్యము నుజ్జగించి యే  
వనితలపొంతు నెల్లకిట ? వచ్చితి నచ్చెరువారు నీవిలో  
కనములు గాము బాణసుల ? కంటె మనంబున దూఱజొచ్చె నం  
గన ననుఁ దక్కనేలికొనఁ ? గాదె ముదంబున వేము నేటికిన్.

వావృత్తాంత మీ వెఱుంగ వేమీ విను తెల్పెద.

\* చ. కనులభవుండు తాత గుణ ? గణ్యుఁడు వికోపసుండు తండ్రి హే  
మమయవినూత్నరత్నమయ ? ముడితమాత్మపురంబులంక వి  
క్రమము త్రిలోక భీకర మ ? ఖండ శుభాకరమైన దైత్యరా  
జ్యమునకు నేను భర్తఁ బట్టుశౌర్యుఁడ రావణనాచుధేయుఁడన్  
ఇదిగాక ! నానిజరూపుజూడుము. (అని నిజరూపుజూపుచు.)

సీత—హా ! (అని మూర్ఛిల్లును)

తెర వ్రాలును.

తురీయాంకము.

[జటాయువు పడియుండఁగా దెర లేచును]

ప్రవేశము:— రామలక్ష్మణులు.

రాము—(విచారముతో)

18 వ అనుబంధము.

\* శా. అన్నా ! నన్ను బలాద్యుఁ గా నెఱుఁగుదీ ? వన్నాతిశోకార్తిమై  
నిన్నుంబల్కిన నింతనంతనయినన్ ? నీవుండవై తింతకుఁ

సన్నుక నిన్నును వేచుచానవులు మా ! సంబూనమైపోవఁగా  
 నన్నాతిన్ గొనిపోవకుండుదురె హా ! ! యయ్యో కడుంగూరతన్.  
 తమ్ముడా ! చూచితివా ! ఈయరణ్యంబెల గాలించినను నాజానకి జాడ  
 గానవచ్చుటలేదే? యింకేమిచేయుదును.

లక్ష్మణ—(విచారముతో) అగ్నిజా ! నేనేమిచేయంగలను. అమృతాసా  
 ధ్వ నాపై బ్రళయకాలసముద్భూతమై యున్నది నీవు నిధంబు  
 న మండిపడుట జేసి యామెను విడచివచ్చితిని. ఇంతలో నింత  
 మునిగె. మనమధిక ప్రయత్నంబున నదులు, గిరులు, కమలాక  
 రంబులు, వనంబులు, గూడ గాలించివైచితిమి. ఆతల్లిజాడ గాన  
 రాదయ్యె. ఇంకేమిచేయంగలము. ఇంకను సెల్లె నెమరుకుదము.

రాము—తమ్ముడా ! చేయుటకేమిన్నది?

క. ప్రాణములకంటె హెచ్చగు  
 ప్రాణేశ్వరి బాసి పుడమి ! బ్రదుకుటకంటె  
 హీనము గలదే యింకా  
 ప్రాణముబాయుటయె నాకు ! భద్రం బరుజా !

అయ్యయ్యో !

ఆ. వె. గరళకంఠుచాప ! ఖండనజేసిన  
 జెట్టియనచుఁ బెండ్లి ! జేసినారు  
 కూర్మదనజమాయ ! కోడి నాపియసతిక  
 పోవలేని వట్టి ! మూర్ఖునైతి.

సోదరా ! ఇట్టి సమయంబున నేను నాప్రాణములు విడుచుటకు సస్య  
 తంతుడనై యున్నాను.

ఆ. వె. కదియనాల గేండ్లు ! వనవాస మొసరింక  
 బ్రతినఁ జేసి యిపుడ ! స్వర్గపురికి

కృతినముగియకుండ ? రానేలరా యని  
జకుఁ డలుగు ననుచు : : సంశ యంతు.

లక్ష్మ—అగ్గిజా ! నీయట్టి ధీశాలు లిట్లవలంజెల్లునా? నావాక్యములిం  
చుకాలింపుడు. మనచే మొన్నపరాధవింపఁబడిన శూర్మశాఖ  
యే మనపైనున్న ముక్కనువీచ్చికొనదలంచి మావదినెగారిని  
ముచ్చిలి యుండును.

చ. అసురులద్రుంఁచెడి నృపల ? యైవధింపఁగ శక్తిలేక, యా  
యసుర పడంతియే యిటు ధరా ? తృజదొంగిలినంత యామెకై  
యసుప్రలు బాఱుదీ రనుచు ? నాత్మదలం చిటు మాయఁజేసి రా  
క్షసులకు మేలుగూర్చఁగల ? సాధనముంచు దలంచి యగ్రజా !

ఇట్లామె యాగోచించి తనహితునొక్కని మునుముందు మామలేడిగా  
మనచెంతకు బాపించెను. మన మా మామలేడి సనుసరిందిపో  
యితిమి. సనుయమునకై నిరీక్షించియున్న రూపుప్రాంగన నిర్భ  
యముగా మావదినెగారిని దోడ్కొనిపోయియుండవచ్చును.  
ఎట్లో ప్రయత్నముమీద మనమారక్కసిని గనుఁగొని దాని  
మదమడంచి భూమిం దెచ్చుట పౌరుషేయముగాని యిట్లు  
విచారించుట పౌరుషేయ మగునా?

రాము—సోదరా ! నీవనినదిగూడ కొంతసత్యమైయుండవచ్చును. దను  
జలుమాయ లొనర్చుటయందఱండ్రజ్ఞాధురీణులు. వారిమా  
యావాగురులం జిక్కినివారుండరు. వారుపలుమాయ లొనర్చి  
శత్రునాశన మొనరించుకొనుచుండురు.

క. అపలలాశని యుండెడి

పాపపుగుహ యెందఁగలదో ? వసుమతిపట్టి

యేకగిది నెందుదాచెనో?

తోకకు భూజాత మరి ? దొరకును? లేదో?

లక్ష్మ—(ముందునకుఁ జూచి) అగ్గిజా ! మరల నిదియొకచిత్రము.

తే. గీ ఈ నిశాచరుఁ డెవ్వఁడో ? యెడరువేచి  
మనల నశమార్గమునఁ బెట్ట / మదివలంచి  
కక్షిరూపంబు దాల్చి యా శ పక్క నదిగా  
కాటికాపరివోలెనే ? గాచియుండె.

మనము చూచినను నిదియొకవిహంగమనుని యనుకొని విడచివేయును  
మనియెడి యాశయముతో నిచ్చునున్నవాఁడు. ఇదియు మా  
యాకురంగంబు చందంబయైయుండును. (అని విల్లెక్కువెట్టి) ఓ  
రోదిదనుజాధమా !

మ. జనకత్నైపతిపుత్రియేది? యెచటా ? సాధ్వీమణిక్ దాదితో  
గనవేగంబుగదెల్పు? శూర్పణఖ ని ? క్కంబైనవాసం బెవో  
చెనఁటి! చూపుము ఆమె నెవ్వ డెచటక్ ? జెండాకగావచ్చునో  
వినిపింపన్వలె నీవు లేనియెడలన్ ? వేవేగమే దుఁగితురా!

జటా—ఓ! ఆర్తజనశరణ్య! శ్రీరామా! శరణు. శరణు నేను జటా  
యువను ప్లవంగంబును. నేను సంపాతికి పోదరుండను గాని  
రాక్షసుండను గాను. నీజనకుండగు దశరథేశ్వరున కిష్టసఖు  
డను. మే మొకరిమొక రెన్నఁడును మరచుట లేదు. నావృత్తాంత  
ము మీతండ్రిగారు వివరించియే యుండురు. సీత వృత్తాంత  
మంతయు నాకు దెలియును. మీ రింటలేని తరుణంబున లం  
కాపురాధినాథు డగుదెంచి, లేన దశశిరుంబులం జూపి, యా  
మెను బెడరించి, యామె మూర్ఖిల్లగనే తనరథంబుపై నిడు  
కొని పోవుచుండెను. కొంతవడి కామె మూర్ఖుడేలి “దశరథే  
శ్వరుని కోడలి కిట్టి పరాధవము తటస్థింప రక్షించువారు  
లేరా!” అని యాశ్చర్యదన మొనరింప నేను వెడలి యాదైత్య  
ధమ్ము నడ్డి యాతనితో బోరితిని. రావణుని యష్టకష్టంబుల

పాలుపడితిని. ఛగ్గింబు గూల్చితిని. చావము దుగ్గించితిని.  
గజ్జనులను జంపితిని. విరధుం జేసితిని. కాని యేమిలాభము?  
ఆ కూరరాక్షసుడు నా యాయువు పట్టెఱిగి వాళతుంబులఁ  
దుగ్గించెను. దానితో బడిపోయితిని. శ్రీరామచంద్రా! నీ కే  
విషయంబు తెలిగించుటకే యింతపాటకుఁ గొనయాపిరితో  
నుంటిని. దేవా! నా విద్యుక్తధర్మమును నేను నిర్వర్తించితిని  
గాని నాప్రయత్నంబున బూర్ణ ఫల మందనైతిని రామా! రా-  
మా!—నా—ప్రాణములు పోవుచున్నవి.—నా—క—గ్ని—  
సం—స్కా—ర—(చప్పుచు)

రాము—(విచారముతో) లక్ష్మణా!

చ. ఘనమగు రాజ్యముకొ విడచి / కాన వసించుట కాల్మ గుం, నా  
జనకుడు చచ్చిపోయెనని / స్వాంతముననే బెగడొంద, నీ  
తను దనుజాధముం డొకడు / దాచుటగూర్చి విచారమొంద, నీ  
యనఘుడు నన్నుగూర్చి రణ! సుమన గూలుటకెంతో బాక్కెదన్.  
లక్ష్మణ—అగ్రజా! విచారించి చేయుచు దేవున్నది ఈ మహానుభావుడు  
కోరినట్లగ్ని సాస్కార మొనరించి నీతాప్రేషణమునకై పోదము  
రండు.

రాము—మరిచి (అని గామలక్ష్మణులు కట్టి నెత్తుచురు.)  
(తెర వ్రాలును)

పంచమరంగము.

శలఘా:—ఆ యరణ్యమందే యింకొక భాగము.

[కబాధుఁ డొకచో గూర్చుండి యుండును.]

కబా—(ఇటునటు జూచి) అదిగో! ఎవ్వరో యిరువురు రాకొమగులు  
వచ్చుచున్నారు వారి నీపూట కాహారముగా గొంగుఁగాక.

(అని చేతులు చాచి రామలక్ష్మణులను బట్టకొని దగ్గఱకు  
దీయుచున్నాడు)

లక్ష్మ—అగ్గిజా! అగ్గిజా! మరల మనలనెవ్వఁడో దుష్టరాక్షసుఁడు  
బట్టకొని మింగి యత్నించుచున్నాఁడు. మన మిరువురమును  
గూడ వీడికి జిక్కిపోయితిమి వీఁడు నిరాయుధుఁడని సంశయిం  
పవలదు. మీ రాభుజము ఖండిపుడు. నే నీ భుజము తెగ  
నేసెద.

రాము—సోదరా! కానిమ్ము (ఇరువు రొక్కమారు నఱకుదురు.)

కబు—హా! హతోస్మి. హతోస్మి స్వామీ మీరెవ్వరు?

లక్ష్మ—అయోధ్యాపు రాధీశ్వరుం డగు ధశరథేశ్వరుని తనయులము.  
రామలక్ష్మణు లను వారము.

కబు—దేవా! శ్రీరామచంద్రా! నమస్కారము

\*సీ. దను వనియెడి నామగ్రునఁ బ్రవర్తిల్లునఁ

గాంతిఁ జంకునిఁ, బ్రభాకరునిఁ జేజ

మునయంకఁ, బాకశాసను భోగమునఁ బోలు

నితఁ డనకీర్తి వహింతు నజనిఁ

దహమున మెప్పించి / తత్ప్రపఁ జరజీవి

కతయును బీరంబు / గామరూప

కత్వము నే గాంచి / కౌర్యపరుడనై

హింస కాస్పరుడనై / యెపుడు సమద

లీలఁ దిరుగుచు నొక్కచో / స్థూలశిరుఁడ

నంగ నెకముని తపసుసే / మంగ నచటి

కిట్టి వికృతాకృతిని చాల్చి / యేగి యతని

యెగురఁ దిరుగ నాసం రుది / యెఱిగి యలిగి.



\* కం. ఈరూపము కడు బియ్యపడి

గారవమునఁ దాల్చి వేడ్కఁ గొల్పెద విదె నీ

కోరిక సఫలతఁ బొందఁగ

నోరి దనుజ యింక నిట్లయిండుమి యనియె.

నే నాతని శాపంబునకు భయపడి నా తొంటిరూపంబు ధరించి  
శాపవిమోచన ప్రియైస్సంగు మని పార్థింప “రానులక్క  
ణులు నీకరముగము కుంచినపుడు నీ శాపము దీటుననియెను.  
తరువాత వారే నీ దేహమును దగ్ధం బొనరించిరయేని నీ  
పూర్వాకారము నీకు వచ్చును. నీతెలివియు వచ్చును” అని  
యానతిచ్చెను. అటు తరువాత నే నా వికృతాకారముతోడ  
నే మహేంద్రునిపై రణమొనరింపఁ బోయితిని. ఆతఁడు తన  
వజ్రాయుధముతో నన్ను గొట్టెను. ఆ దెబ్బతో కంఠంబును,  
శిరమును గాళ్ళును బొట్టలోపల జొరబడెను. నాటినుండియు  
నిట్లుంటిని. నేటికి మీవలన శాపవిమోచనంబు గంటిని. మహా  
త్ములారా! నాకు సెలవొసంగుడు.

లక్క—అగోచ్ర! ఈతఁడు దనుజుడగుదా? ఈతనివలన మన కారావ  
ణునియదంతం బేమైనఁ దెలియునేమో తెలిసికొనుట మంచిది  
కాదా ?

రాము—అట్లనే చేయదము. మనిశాపప్రియై కీతనిశరీరమును దగ్ధ  
ముగావింపవలయును గదా? ఇమ్ము. శరీరము దగ్ధమొనరింతుము.  
(అందఱును నిష్క్రమింతురు.)

[మరల సుందరాకారుండగు కబంధునితో

రానులక్కణులు పోవేళింతురు.]

కబు—పూజ్యులారా ! మీకరుణాకటాక్షమున నా స్వరూపము నాకు  
వచ్చినది. ఏమిసెలవు.

లక్ష్మ—ఓయీ! మేమింటియొద్ద లేనపుడు మావదినగారిని కూ)రా  
త్తుండగు రావణుడు దొంగిలించుకొని పోయెను వానిబాడ  
నీవేమైన నెఱుంగుదువేని మాకు దెల్పుము.

కబం—స్వామీ! ఆతఁడు మిగుల బలవంతుఁడు. లంకాపురాధీశ్వరుఁడు.  
ఆతఁడు నరవానరులచేగాక తక్కినవారిచే మరణములేకుండ  
వరములు బడసెను. ఇచ్చటి కనతిదూరంబున ఋష్యమూక పర్వ  
తం బున్నది. ఆపర్వతముపై సుగ్రీవుండచు నొక కపిపుంగవుండు  
తన యనుచరులతో నున్నాడు. ఆతనిసహాయము గోరుఁడు.

రామ—ఆతఁ డాపర్వతముపై నుండనేల?

కబం—వాలిసుగ్రీవులను వారిరువు రన్నదమ్ములు. విశేష బలశాలులు.  
ఒకనాఁడు మాయావియను రాక్షసుని జంపుటకై వాలి వెడ  
లెను. అనుజుఁడు వెన్నంటెను. వానిబాటి దప్పించుకొనలేక  
యాతఁడాక గుహలో దూరెను. ఆగుహద్వారమున సుగ్రీవుని  
గాఢుంచి వాలి గుహలో బ్రవేశించెను కొన్నిసూసముల వఱ  
కాతఁ డీవలకు రాలేదు అగ్రజుఁడు మరణించినట్లు తలంచి సుగ్రీ  
వుఁడు కిష్కింధకు వచ్చి, వాలికుమారుడైన యంగదుని  
రాజుఁడేసి తాను పోతినిధయై రాజ్యమేలుచుండెను.

రామ—ఓహోహో! సుగ్రీవుని బుద్ధి మెచ్చుకొనఁదగియున్నది. అటు  
పిమ్మట నేమిజరిగినది.

కబం—తరువాత వాలి మాయావిని జంపి యీవలకు వచ్చి ద్వారము  
చేత తన్నును లేకుంట కలిగి కిష్కింధకువచ్చి దర్బారులో  
తమ్ముని బరాధించి, సత్యాసత్యము లరయక, తమ్మునొక్కని  
నూరువెడలనడచి యాతని భార్యను జేపట్టెను. తమ్ముఁడు  
జీవించియున్నచో నెప్పటికైన చుప్పువాటిల్లునని యాతనిజంప

వలయునని తటి వేచియుండెను ఈసంగతి విని యాతఁ డాపర్య  
తముపై డాగెను.

రాము—వాలిమఁతఁగి మాపఁగిదేశము గనిపెట్టలేదా ?

కబం—కనిపెట్టగలము కాని యేమిలాభము సుగ్రీవుని దరిమిలై విన  
కొంతకాలము నకు మంకభియను రక్కసిని వాలిదఁపి కాలిత్రో  
దన్నివై చెను. అట్లు పాదాబుజే త్రోపువడిన యాశరీరము ఋ  
ష్యమూకపర్వతముపై దహబాననిచుకొనుచున్న మతంగముని  
యాశ్రములోబడెను. అద్దాని కమ్మని యలిగి దీనిక్కడేసిన  
వాఁడీకర్వతముపైకి వచ్చెనేని వానిశిరము సహస్రభిన్నములై  
పోవుగాక యని శపిచెను. ఆకారణమున సుగ్రీవుని కచ్చట  
క్షేమమున్నది.

రాము—బాగు. బాగు.

కబం—దేవా! మీరిరువురును గొంచెమించుగా సమావసును. దుఃఖ  
ములో నున్నారు. ఒకరికొకరు సహాయ మొనరించుకొనుట  
కిదియే తగినసమయము. అదిగాక భుజబలంబున వాలి యెక్కువ  
వాఁడేగాని యధర్మాత్ముడు. సుగ్రీవుడు ధర్మపథానువర్తి.  
కావున యాసుగ్రీవుని మీరు రక్షించి యాతని సహాయమును  
మీరు దీసికొనినచో రావణుని గ్రహింపవచ్చును. మీవలన  
నాతఁడు దరించును.

రాము—దనూ! మాకు మంచివిషయ మెరింగించితివి. నివు వెడలుము.  
మేము వెడలి సుగ్రీవుని గలిసికొందుము.

కబం—చిత్తము. (సమ్మమించుచును.)

రాము—తమ్ముడా! మనముగూడ వెడలుదమురమ్ము.

(ఇరువురు సమ్మమించుచున్నారు.)

ఇది తురీయోకము.





శ్రీ రామచంద్ర.

సంపూర్ణ రామాయణము.



పంచమాంకము.



లంకాదహనము

విష్కంభము.

స్థలము:—ఋష్యమూకః దర్శనము

[సంతోషముతో హనుమంతుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

హను—“పెద్దవారల యువదేశము పెరుగునన్నముతో సమాన”  
హనువాక్యము సత్యదూరము గాదుగదా? నా బాల్యంబున  
నాజననియగు యంజనీదేవి నన్నుబిలిచి “కుమారా! సుగ్రీవునే  
కొలుపుము ఆతని పూర్వపుణ్యవిశేషంబున నయోధ్యాపురా  
ధీశ్వరుండగు శ్రీరాముని సహాయం బాతనికి దొరకును.  
శ్రీరాముఁ డవతార పూరుషుడుగాని మానవమాత్రుఁడు  
గాఁడు. నీవుకూడ శ్రీరాముని బంటువై చిరకీర్తి గడియిం  
పుము” అని నడివినది ఆహాహా! నేటికి నాజన్మధన్యమైనది.

19 వ అనుబంధము.

వాల్మీకారి యాశీర్వాచన మింతకాలమునను ఫలించినది. నేటికాలము  
నకు నాజన్మ తరించినది. శ్రీరామచంద్రుని దర్శనమైనది.  
ఓహోహో! అదివ్యమూర్తి సేవించు భాగ్య మింతటి

వారికి లభ్యమగును శ్రీరాముఁ డవతారపుగుఱుఁడు గాని సామాన్యుఁడు గాడని యెఱింగియు వాలిని బంధగలఁడో లేడో యన నుశయంబున నప్తతాళ వృత్తుంబు లొక్క బాణంబునఁ గూల్చునుని కోర నామహాపూరుషు డట్లే ఛేదించెను. ఆమహామహుని శక్తిసామర్థ్యంబు లవ్వడెఱిగి తనయగ్రజుండు గు వాలిని సుగ్రీవుడు ద్వంద్వయాధ్యమునకు గమ్మని పిలిచెను. రోషకషాయతాత్ముడై వాలి సుగ్రీవుఁ డాకెను. ఆమహానమరంబున నన్నదమ్ము లిరువు రొక్కపోలిక నే యుండుటంబట్టి వాలిని గుర్తింపలేక సోయి శ్రీరాముఁడు వధింపకూరకొనిన కారణంబున మరల సుగ్రీవపరాధవమైనది. రెండవమారు సుగ్రీవున కొక కంఠహారమువైచి శ్రీరాముఁ డనికి బంపించెను. ఆ యాధ్యంబున వాలి తప్పక గూలితీరును. ఆరణ మెట్లునాగు చున్నదో త్వరితగతి నేనరిగి చూచెదఁగాక.

(నిష్క్రమించును.)

ఇది విష్కంధము.



ప్రథమరంగము :

స్థలము:—అరణ్యము.

[వాలిసుగ్రీవులు శరములతోడను, రావలక్ష్మణులు చెట్టుచాటునను నుండఁగాఁ దెర లేచును.]

సుగ్రీ—ఓరీ! దుర్మదచిత్తా !

చ. అనుజుడటన్నప్రేమ లవ ! మైననులేక సభాస్థలంబు నం దునను బరాధవిందితివి ! తోయరుహాక్షిని నాదుభార్యనే గని వరియించి తట్టినిను ! కాలునివీటికి బంధకుండ నే మని యింక నూరకుండు నటు ! లైన పరాధవ మెట్లులారెడఁగ.

ఓ భ్రాతృహోహీ !

సీ. లాంగూలమునఁగట్టి / లంకేశ్వరుని సప్త  
 సంద్రంబులను ముంపఁ / జాలితి నని  
 మాయాసురనుఁజట్టి / మృందించి ఘనకీర్తి  
 సంపాదనము జేయఁ / జాలితి నని  
 దుందుభిరక్కసిక / హించి, కాలునమీటి  
 సరిగయోజన మంపఁ / జాలితి నని  
 భ్రాతృభావమువీడి / బాధించి నన్ను రా  
 జ్యమునుండి వెంటఁగాఁ / జాలితి నని  
 అనుజు వెడలించి యాతని / యాలి నెలమి  
 సర సకీర్షించి వరింపఁ / జాలితి నని  
 గర్వపడఁబోకుమీ మారు / కదనమంతు  
 నిన్ను వధియించి తీరెద / సీచహృదయ!

వాలి—ఓరీ! పశుప్రాయుడా!

ఉ. మాటలకేమిగొప్ప! అను / మానముతో యె నెన్నరీతులొ  
 నోటికివచ్చినట్లు మది / నెవ్వగ బల్కుగవచ్చుగాని యా  
 మాటలు జెప్పినట్లే నను / మ్రుదఁగఁ జేయుటలంచు నెంచితే  
 పొటరి! రమ్మ రమ్మ రణ / భూమికి నిక బలియిత్తు నిప్పుడే.

ఓ వాచాటా! నిన్నింక ప్రాణములతో బోసీయను. (అని బాణమును  
 విడుచును. వాలి విడచును. రాముఁడు బాణము విడచును.  
 వాలి గూలును.)



ద్వితీయ రంగము.

[అంగద, జాంబవంత, హనుమంత సుషేషణ ములు ప్రవేశము.]

జాంబ—యవరాజా! ఇట్లు విచారించిన నేమిలాభము ?

ఉ. సోదరుఁ డన్న ప్రేమ మది ? సుంతయు లేకయె, నిండుకొల్పిల్వో

మోది, పరాభవించి, వనభూములకుఁ వెసఁగెంటివైచి యా

సోదరు భార్యనే వలచి ? సూరిజనానతి కెల్ల ద్వేషియై

యీధర వర్ధిల్ గలఁడె ? యెంతటి బాహుబలాధ్యుడైననుఁ.

నిజమునకు నీజనకుఁ జింతి మహాపాపాత్ముడైనను నీవొక్కండులకు

మాత్రము నిజముగా గర్వింకవలసియున్నది. అది యేమందువా?

తే. గీ. ధరణి నవతారపురుషుడై ? దనరునట్టి

దశరథాత్మజుచే మృతిఁ ? చవిలఁగాన

లేదు జన్మము ముక్తికి ? లేదు లోటు

అట్టివానికై బెగ్గిల ? న్యాయమగునె ?

హను—అంగదా! నయోన్మద్ధుండైన జాంబవంతుని మాటలు విశ్వ

సింపుము. విచారమును విడచి మంచుకార్యమును జూడుము.

అంగ—జాంబవంతా! ఎట్టివానికై నను చిత్తమరణము విచారము గలి

గింపక పోవను కాని శ్రీరాము బాణనిహతుడైన నాజన

కునిఁగూర్చి నేను చింతించుటలేదు కాని శ్రీరాము నానతిపై

సీతాస్వేషణకొఱకై బయలుదేఱితిమి సీతాస్వేషణ మొనరించి

యావహసాధ్య యునికి యాభక్తవారిజాతమునకు నవేదించి

యాతని యనుగ్రహపాత్రుండను గవలయననుకొన్న నా

యాశయామునకు విఘ్నము వచ్చినది. స్వయంప్రభా గుహా

మాఖంబున నేనాడు విడచితిమో యా నాడే నాయాశయ

మడుగఁటికది. ఇప్పు డనవర్ధుడనని వెనుకకు వెడలితిమేని

సుగ్రీవుడు బ్రదికనీయడు. సుగ్రీవునిమాట యటుండనిండు.

తే గీ. ఏమొగముతోడఁ బోదు శ్రీరాము దరికి

పోయి, ధరణిజ గాన్పింప / బోడటాచు

సిగ్గు లవమైన తేకుండఁ / జెప్పుటెట్లు

చెప్పితని బొమ్ము వారు రక్షింతురొక్కొ

20 వ. అరబంధము.

సుషే—మువరాజా! మాటిమాటి కీళ్లే విచారించెడి నంపాతి  
యను పక్షిందుండె చెప్పిన యుదంతమును మరలఁబోయితిరా?  
నీతామహాసాధ్యుని లంకాధిపతియగు దశకంఠుడు బలాత్కారముగా  
దోడ్కొనిపోయి యశోకవనమునం దామెను నికొం  
దఱు దుష్టవనితలను గాపుంచెననియు, నామెబాడ లంకనుల  
యననిన నీరధిని చాటి పోవలయుననియు నుడివెనుగదా నీర  
ధిని చాటుటకై యేల ప్రియత్నింపరాదు.

అంగ—సుషేషణా! నే నందులకే యిప్పు డింతగా విచారించుచున్నా  
ను. ఏమందువా! శతయోజనంబుల వెడల్పుగల నీమహోదధిని  
చాటుటనిన సామాన్యకార్యముకాదు. చాటుటతో దీని కార్య  
ముగాదు. ఎట్టిదర్గణభూయిష్ఠుం డైనను నాజనకుడు లేని  
లోటు నాకిప్పుడు గాన్పించుచున్నది.

మాను—నిందువలన?

అంగ—అతఁ డిట్టి మహోదధి ననాయాసంబుగా నిర్గమింపఁగలఁడు.  
నాజనకుని పేర్చిన్నమాత్రమున లంకేశ్వరుఁ డడలిపోవును  
గదా? మున్నొకమారు మండ్లోడరియున్న బిలద్వారమును  
రావణుడు తొలంగింప లేనప్పు డద్దానిని నాజనకుడు తల  
లాఁగులమన నిట్టి దోచివై చెరు. ఒకానొక కారణంబున  
నారావణుని తన తోఁకుం జుట్టబెట్టి సప్తసముద్రంబులయం  
దను ముంచి, ముంచి, రాహి యసిపించి విడచిపెట్టెను నేను



బాటండనై యున్నప్పుడు నా యూయే... కొక యాటబామ్మగా  
రావణుని గట్టివైచెనట. ఇన్ని జరిగినను దనగర్వమును భావ  
ణుడు విచువకుంటచే నాజనకుఁ డాతని గర్వపరిహారమునుఁ  
జేయఁదలంచి యాతనిని నాజనకుఁడు తన బాహుమూల నిరి  
కించుకొని యొక్కవత్సర ముంచెనట. అట్టి బాహుబలాభి  
రాముం డగు నాజనకుఁడే జీవించియుండి, లోకారాధ్యుఁడగు  
శ్రీరామునకే సేవకుం డయ్యెనేని యా లంకేశ్వరుని యాట  
లిట్లు సాగినవచ్చునా?

హను—(చిఱునగవుతో) యువరాజా! చచ్చినవాని కండ్లు చాతఁ  
డన్నట్లున్న దీముదంతము. ఇప్పు డెందు కాగొడవ అట్టి  
బాహుబలాధ్యున కుద్భవించిన నీ వేమైన నిక్కార్థమునకుఁ  
దగుదువా?

జాంబ—వనాకనులారా! ఇచ్చట నెందుల కీవిషయవితర్కము. మహా  
ర్థము చెంత కరుగుదము రండు

అందఱు—నడువ్రుడు. నడువ్రుడు. (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

[తెర లేచును]

సముద్రపుకొండ్లు.

[మఱిల నందఱురు బ్రవేశింతురు]

గజు—(చూచి) ఓయి బాబోయి. సముద్రమంటే మిదియా? శత  
యోజనమంటే మేమిటో యచుకుంటిని కనుచూపుమేర  
వఱకు గట్టే గన్నట్టుటలేదే. ఇంక దీనిని చాటుకెట్లు? నావ  
లనఁ గాదు బాబూ!

గజు—యువరాజా! గజునివోలె నేను పిఱికివాడనుగాను గాని—

కం పదియో, లేకుంటే యిరు

పదియో, యోజనములుమఱి? పడిదాటగలనె

బడఁడి దాటఁగఁ జూచును

విధితంబుగ దెల్పుకొంటి ? విడువుము నన్నున్.

సుషేషణుఁ డీ కార్యమునకుఁ దగునయ్యెను.

సుషే—యువరాజా ! జానకి జాడలరసి రావలయునను నుబలాటము

నాకు మిక్కుటముగానే యున్నది కాని—

తే. గీ. సరిగఁబెట్టియోజనాల్ ? జవముఁజూపి

దాటఁగలఁగాని యాపైని ? దాటలేదు

అట్టియెడలను జనకుని ? పట్టియునికి

తెలియుటెట్లుల రాముకు ? దెలుపుటెట్లు?

ఇట్టి శతయోజనంబులు శతమైనను దాటఁగలవాఁడు జూబరంతుఁడే.

ఆతఁడే యిక్కార్యమును జక్కపెట్టటకు సమర్థుఁడు. కావున

నాతనినే నియోగింపును.

అంగ—తాతగారూ! మనసుషేషణుని న్యాయమున విడిచిరిగదా? మీ

రే యీమహాత్మ్యమునకుఁ బూరుకొనకున్న మాకింక

గతిలేదు.

జూబ—యువరాజా! సుషేషణుఁడు చెప్పినవాక్యములు సత్యములే.

నేను పూర్వాపుస్థితిలో నుంటినేని యితరవఱ కాలోచింతునా?

తీర్థినిమునకుఁ బ్రదక్షిణ మొనరించు సమయాబున నొక

శైలము విడిగి నామోకాల్పివై బడింది. ఆ కారణమున నామో

కాని బెణికినది. అందుచే నేమూర్తిముదూఁడినను కరేలుమరు

చుండును. ఆధయముచేతనే నేను నోరుమూసికొని యూర

కుండవలసి వచ్చినది.

అంగ—అట్లయిన తాతగారూ! ఇంక నీవిషయమై యూహించుచుండు,

లకు?

తే గీ. ఎట్టులో ప్రాణములు బిగి / బట్టి నేను  
యోజనశతంబు లంఘింప / నోర్తుఁగాని  
తిరిగి కొన్నాళ్ళవఱకును / మరలి యిటకు  
వచ్చుటకు శక్తిచాలకు / పృథితగుండ

అయినను సుశయింపక లంకలోనికిఁ బోయెదను. మీరెల్లరును దిరిగి  
కిష్కింధకరిగి శ్రీరాముని కీచిషయ మెఱుంగజెప్పుడు. మరల  
శక్తిజేరగనే సీతావృత్తాంత మెఱుంగజేయుటకై వచ్చెదనని  
తెల్పుడు. ఈసేవకుని యెడ లాగ్రహ మూనవలదని నివే  
దించుడు.

జాంబ—యువరాజా! నీ వాలోచించిన విషయ మంత పశితమైనది  
కాదు. నీవు మాకందఱకును నాయకుఁడవు. నీవు వెడలంజనను.  
(అని హనుమంతునివైపుఁ దిరిగి) వాయుకుమారా! నీకంటె  
సర్వసంపన్నుం డింకొఁడు లేడు. చూలో మేమిట్లు తటపటఁ  
బడుచుండ నిన్నుఁగాన ట్లూరకుంటివేమి?

హను—తాతగాచూ! నేను తప్పక శ్రీరామకార్యార్థమయి లంకా  
పురి కేగెదను మీరందఱును నన్ను త్యాహముతో దీవింపుడు.

21 వ అనుబంధము.

జాంబ—అంజనీతనయా! నీయత్సహబంధు సీకార్యసిద్ధికి మూల  
మగును గాత. నీశ్రీరామధక్తియే సీకంగరక్ష యగుగాత.  
శీఘ్రిముగా బోయిరమ్ము.

హను—చిత్తము (అని రెండడుగులు ముందుకువైచి కరములుమో  
డ్చి నిమిలితనేత్రుండై యొక్కనిమేషము ధ్యానించి)

నీ తప్పటడుగులనాఁడ / తాటక వధియించి

ప్రజలయూర్తిని బాసి / నట్టి కరుణ

పతిభావదగ్ధయై / వడియున్న చటాశీతి  
 నాతిగాఁజేసిన / నాటికరుణ  
 పరశురాముని గర్వ / భంగంబు గావించి  
 యవసీశులను గాది / నట్టికరుణ  
 కూర్రాత్మజుడొవారి / గూర్చి సుగ్రీవు శే  
 పట్టి రక్షించిన / యట్టికరుణ  
 నేడు నాపైనఁ జూపు మో / నీరజాక్ష!  
 నీడఁ ఘననామమే నాదు / నెప్పునమున  
 సంస్కరింపుచు జలనిధి / సంతరితు  
 రామ శ్రీరామ కాపాడు / రామ రామ.

కపిపుంగవులారా! వాకు సెలవొసంగుడు.

“రామ, రామ, రామ” (అని యెగిరిపోవును.)

తెరవ్రాలును.



తృ తీ య ర ం గ ము.

కోట ముంగలి భాగము.

లంఖ—(ద్వారముచేతఁ గూర్చుండియుండి) ఒకయంశము సత్యమై

నప్పుడు రెండవయంశ మేల సత్యైకాంబగును?

తే. గీ. బ్రహ్మ వచ్చియుందినట్లు శ్రీ / రామునతిని

రావణుడు దెచ్చె నింక నీ / రామయునికి

దెలిసికొనఁ గోతు లరుదెంచి / తీవ్రమతిని

గోట మూలమట్టంబుగ / గూర్చుకున్న?

[ప్రవేశము:—శీఘ్రగామియై హనుమంతుడు]

హను—(తనలో) రామా! త్రిలోకాభిరామా!! సద్గుణస్తోమ!!

జానకీమనఃకామా!!!! నీనామసంస్మరణంబు మాత్రమున నీ

మహాదధిని నిర్గమించి లంకాపుర ప్రవేశ మొనరించితిని. ఇట్లే నిరాయాశముతో సీతాశ్వేషణ మొనరించి యానుహసాధ్య త్కేమసమాచారము నీకెఱింగించునట్లు సీతకుని నీవనుగ్రహింపుము. (అని ముంగుసకుఁజూచి) అబ్బ! ఏమి యీ వికృతాకారము! చిన్న పర్వతాకారముతో నున్న యాయువతిని గోట కావలిగా రావణుఁడు నియమించి యున్నట్లున్నాఁడు. కానిమ్ము. దీనిముదంత మేమియో తెలిసికొందుఁగాక.

(అని సమీపించును.)

లంకి—(తనలో) ఆముచ్చటయుఁ దీరినది ఇదిగో వనచరుఁ డొకఁ డగు దెంచినాఁడు. నలువవాక్యముసారముగా వీనిచే నా గర్వపరిహారం బగునా యేమి ? ఏమైనను వీనిని, నిరోధింపక తప్పుదు గదా ?

హను—(నూటాడక లోనికిఁ బోవును.)

లంకి—(అడ్డుఁగాఁ జని) ఓరీ! మర్కటాధమా! జాగ్రత్త.

హను—(దగ్గఁగాఁ జని) ఓరీ! నీవె రెస్వతె?

లంకి—లంకిణి.

హను—(నవ్వుచు) నీవు లంకిణి నా? శంకిణి నా ?

లంకి—నీవేళాకూశములు గట్టిపెట్టి మర్యాదగా వచ్చినతోరను బొమ్ము.

హను—పోకున్న నీచేసెడిదేమి ?

లంకి—బులి విసరిన ట్లావలకు విసరివైచెదను.

హను—అట్లయినఁ గానిమ్ము (అని లోనికిపోఁబోవును)

లంకి—ఓరీ! మర్కటాధమా! నిలుపుము. (అని వెన్నుపై గుడ్డును.)

హను—ఓరీ! భడివె అబలవని యూరకొనినందులకు గర్వించుచుంటివా? నీగర్వపరిహార మొనరింతును రమ్ము. (అని కొట్టును.)

లంకి—ఓరీ! కోతిగా !

22 వ అన బంధము. (డైలాగు)

హను—శంఖాణి! మాటలతో నన్ను బోసేయవా?

లంకి—నేను బోసేయను.

హను—ఓసీ! మొండిముండా !

తే. గీ. ఉవిద నేచుట పాపముం ? చూహజేసి

నిన్ను వధియింపకుండ నే ? మిన్నకుంటి

నంతమాత్రాన పెరుగర్వ ? మందనేల

రమ్మ సను న్నుచిపోదు శీ ? ఘోషై నేను.

లంకి—ఓరీ కోతిగా!

తే. గీ. అబలలను జగప పాపముం ? చనగనేల

నీమ గురువగు రాముండ ? నిన్నమొన్న

తాటకిసి గీటడుచె, నీ ? నాటి కీపు

జంపు మిఁక నను నీకులా ? చారమెగద?

హను—కలాచారమో? దురాచారమో? ఎట్టె నను నామార్గము  
నిష్కంటకముగా నొనర్చుకొనక తప్పదు. (అని వెన్నుపై బల  
ముగా గుడ్డును )

లంకి—బాబూ ! నన్ను జంపకము. వీపు సామాన్యడవనుకొంటిని.  
నీయప్తమువచ్చినట్లు లంకలోనికి బొమ్మ. నన్ను బ్రాణము  
లతో విడువము. నీకు బుణ్యముండును.

హను—లంకిణీ! నీశంకిణీకట్టు విడచితివి గనుక బ్రతికితివి. నీ కేమియు  
భయములేదు. దారి లిడువుము.

లంకి—చిత్తము. (అని దానివిడచును. హనుమంతుడు లోనికి  
బోవును.)

(తెరలేచును.)

[హనుమంతుడు బ్రవేశించుచున్నాడు.]

హను—ఏమిది? దాదాపుగా నీలంకాపట్టణం బంతయు గాలించివైచి

తిన్నే. జానకిజాడ నించుకంతయు గానరాదేమిసాపము?

చ. వరుసగ రమ్యచార్యములు / బల్వలముల్ నడులుం టటాకముల్  
గిరులును భూగృహంబులును / శేళిగృహంబులు సందు గొంతులున్  
బురములు వీధివీధులును / బుష్పవనగబులు జిత్రశాలలున్  
దిరిగితి గాని, లోకజన / నిక గమనింపకపోతి నక్కటా!

ఇంకేమి చేయుదును? మదోన్మత్తుండగు నాదానవాధముం డాజానకి  
నెచ్చోనిర్బంధించి యుగచెనోగదా? ఇదిగో! ఇది విప్రజిత్తి  
గృహముగదా! లోనికిఁబోయి చూచెదఁగాక. (అని లోనికిరిగి  
యీవలకు వచ్చి) కటకటా!

చ. లలనలవైపు నెప్పుడు ప / రాకుననైనను జూడనట్టియ  
స్థలితపు బ్రహ్మచారిసేయి / కాలముబుచ్చుచు నున్న నేను, నే  
డలఘుతరవ్రతంబు నడు / గంటఁగి స్త్రీలశరీరమర్మముల్  
దలఁగక జూడఁగావలసె / ధన్యపహింపఁడనైతి నేటితోక.

అన్యుయ్యో! ఏ నేమిచేయుచును. సీతామహాసాధ్వీ సరము నవసరంబున  
నీ రహస్యమందిరంబు లన్నియు నరయవలసి వచ్చినది. రాత్రి  
సమయంబుల సీతాస్యమందిరముల కితరులు రారను దృఢ  
నిశ్చయముతో నిశ్చింతగా నీ స్త్రీలెల్ల బరుండిరి. ఈసాపపు  
దృశ్యము నాకండ్ల బడినది. అక్కటా! నా యీ సాప మెట్లు  
తొలంగిపోవును? (ఇంచుకాలోచించి) నా యీ సాపసంచ  
యము తొలంగిపోవుటకు రామనామమే ముఖ్యమైనది.

23 వ అనుబంధము.

[హనుమంతుడు : వక్రమించి యింకొక యగారమునఁ బ్రవేశించును.  
అచ్చట కొండలు స్త్రీలు పడుడియందురు.]

ఓహో! ఇచ్చట కొండలు యవతీమణులు నిద్రించుచున్నారు. వీరిలో  
నాలోకమాత యుండెనేమో చూచెనఁగాక. (అనిఁజరిగించుచు)

సీ తాంబూలరాగంబు / తగిగల్గియుంట నీ

చెలువ మాయంబయ్యా / సేత గాదు

మేలివస్త్రాంబులీ / మేనగప్పడుట నీ

మాద్దియ జనకుని / పుత్రీ గాదు

ధన్విల్లమున బాలు / చాల్చుటచేత నీ

వెది శ్రీరాముడే / వేరి గాదు

మధుసేవ జేసిన / విధముగప్పడుట నీ

మది రాక్షి సౌమిత్రి / వదిన గాదు

కతితపావనియని యన / బరగసీత

జీవి తేశ్వరుకొఱకునై / చింతలేక

నాధు నెటుజేరు ట నడిచి / తయనులేక

హేయమైనట్టి భోగంబు / లేలగోరు.

తప్పు. తప్పు. ఆమహాసాధ్వీమణి నట్లుగా దూచుట తప్పు. (ఇంచుకాగి)

అయ్యో! ఇంకేమిసాధనము? (అని యింకొక యెడ కరిగిచూచి

నిస్పృహతో) అయ్యో!

మ. సతి నాకెక్కడ గానరాదనిగి రక్షి / స్త్రీలు భక్షించిరో?

పతిభావించును బ్రాణముల్ విడచెనో / పాలస్త్యచే దప్పియు

ధృతి సంభో? ధి గూలెనో దశముఖో / దృద్ధాహుసంపీడనా

నితయై సగ్గెనె? పరిక్రీకంకు డెడగా / వేటొండుచో డాచెనో?

నాకేమియు దో? కుండ నున్నయది. ఆమహాసాధ్వీమణిచెనచుట కవ

కాశము లేకండనున్నది. కాసిమ్ము. ఇప్పుడీవిత్తరమేల? ఇంకను

రావణుని యంత్రాపురంబును బయ్యింపవలసియున్నది గదా?

అచ్చటనైనను రాముడేవేరి గానింపదా? (నందియముతో)



కాన్పింపచివో నేమిసాధకము? (ఇను కాలోచించి) సాధనమున కేమి న్నది?

మ. ఎట మాజానకిడాచిత్తో? వెలుపవే? మీ యందులంకేసుని, బటురోమంబునబట్టి కొట్టెదను నూ? బ్రహ్మక వడిన్ జీరి నీ నెలులైనన్ మరి సీతజూపుమని నే? నెంతేని వేధింతు, నింకటగుకున్న సమస్తమా జగము లా? యభోధిలో దేల్చెదన్ అప్పడైనను మాలోకజనని దర్శనభాగ్యము నాకొదవకపోవునా? చూతము. ఏలఁభింపకపోవునో? నాతల్లి యకాలమృత్యువువారత బడకయే యున్నచో నామె నీకూరరాక్షసుఁ డెక్కడ డాచి నను యామెజాడలఁ దీసి తీరెదను. రామా! నాప్రియత్నంబు నకు నీ యాశీర్వాదబలంబు కొంత అడిగిమ్ము.

(తెర న్నాలును)



తు రీ య రం గ ము.

[రావణుని యంతఃపురములో మండ్లోడరి.]

మండ్లో—అక్కటకటా! ఎంతలో నెంతయవస్థ వచ్చినది.

చ. పదములపైనవాల్చి ముడి? పార్థనజేయుచు బోవుచుండు వే విధముల కంటికిరొలుక? వేసుచున్నను రామచర్యలక విధియుగాగ జెప్పినను? వేదవిమండని నొక్కిపక్కిన నదరకు మీవటా చనుచు? బల్కి గణింపడు నామవాక్యమునో.

అయ్యయ్యా! నేనేమిసేయుచును? ఎదుజొత్తును? అపతారపురుషుండగు రాము నర్థాంగిని నీయట్టివా డపహరింపరాదన నా నాథుఁడు నామాట వివేచి. మంచిచెడ్డ లాలోచింపఁడే ఎవ్వరెన్ని విధముల జెప్పినను దన్నుగాన ట్లూరకొనువే. అక్కటకటా!

సీ. తాటికి జుపిరి / పోటుకూనిసి చున్న  
 పిఱికిమండలునూటి / పెట్టకనును  
 కరశురామునిగర్వ / భంగంబు వినుచున్న  
 పనికిమాలినమాట / పలుక కనును  
 శివవిల్లు విఱచిన / జెట్టియా గనుచున్న  
 బట్టవై పొడగా / వలవదనును  
 మారీచ వాక్యమూల్ / మన్నించుమీ యన్న  
 కోపి చి నోరూసి / కొమ్మి యనును  
 బోధసేయకొలది / పొగుచుండును కోధ  
 మేమిసేయదాన / నెంచుజాత్రు  
 సీతవిడువకున్న / జేటువచ్చుటంచు  
 హితవుగఱపువార / లెవ్వరింక.

అయ్యయ్యా! నాకిప్పుడువచ్చిన యీ గుస్సెప్పు మే నాభావిస్థితిని నిరూపించుచున్నది. (ముందునకుజూచి) అవినో! ప్రాణేశ్వరు డను దెంచుచున్నాడు. నాస్వప్నవృత్తాంతం బెరిగించి సీతను విడువ వలసినదని మరల ప్రార్థించిచూచెదను.

[అప్పుడు రావణుడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

రావ—(తనలో)

మ. ధనధాన్యంబులు లెక్కసేయకు, మహా / ధైర్యంబు శౌర్యంబులూ  
 మనసుం దెన్నకు, లోకమాత్యుడనియే / మాత్రంబుచూ జూడ దే  
 మనిన నా సుతయులొగడయ్యె, యెటులీ / శుభ్రాక్షిచిత్తంబు జి  
 క్కును నాపైన, మతేమొకర్చు నెవనాకోర్కెల్ తుదకముట్టునో?

[అప్పుడు హనుమంతుడు సూక్ష్మరూపమున ప్రవేశించి]

హను—(ఇటునటుజూచి) ఓహోహో! ఇదిగావణాంతఃపురము గావ  
 లయును. కూడానీదేని యింకన్నదేమో? (అని యుపయోగించు)

జూచి) అదిగో! ఆ మృశశయ్యపై నధివసించియున్న యా  
యువతీరత్నము భూజాతయై యుండు నేమో? (నిదానించిచూచి)  
అయ్యో ధరణిజయే గాకున్న మ్లానవదనయై యుండుట కేమికార  
ణము? (ఇంచుకాలోచించి) ఇదిగో! రావణుం డర్థరాత్రుంబున  
దన్నుడాయ పచ్చుచుండెనను విచారముతో నీ మహాసాధ్వీ  
విచారించుచున్నది (ఒక్కనిమఃపమూరకొని) అహో! ఏమి  
నాబుద్ధిమాంద్యము. ఈబిడ సీతగాదు. ఆ మహాసాధ్వీ పరుల  
మంచముపైఁ గూర్చుండుట కంగీకరించునా? రామా! రామా!!  
తప్పు భావించితిని. ఈ సేవకుని మన్నింపుము.

మండో—(రావణునిజూచి సమీపమున కరిగి) జీవితేశ్వరా! మీరా  
భూజాతఁ డోడ్కొనివచ్చిననాటిచుండియును నన్నియు దుశ్శ  
కునంబులే గాన్పించుచున్నవి నేడుగూడ నాకొక దుస్వప్నము  
వచ్చినది. ఒక వానరముఖుఁడు సీతాశ్వేషణమునకై మనలంక  
కరుడెంచి, లంఖణిని జంపి, సీతతో మాటాడి—

రావ—ఓ భీమరాలా! నీ మనోదౌర్బల్యమే నీకిట్టి దుస్వప్నములు  
గల్గుటకు కారణము కోతులు గీతులు నన్నేమిచేయంగలవు.  
చేతికిదొరకిన పెన్నిధిని బోగొట్టుకొమ్మందు వే? హవిర్జట  
యిప్పుడు నాచెంత కరుడెంచి నన్నశోకవనంబునకు రమ్మని  
పిలచినది. నేనెటకు వెడలవలయు ననుకొంటిని. నీయేడ్పువలన  
నా కపజయము వచ్చునేమోగాని నరవానరులు నన్నేమి చేయ  
గలరు. నోరుమూసికొని పడియుండుము. నే నెటకే పోవుచుం  
టిని. (అని నిష్క్రమించును.)

హను—నడు నడు. నేరును వచ్చుచుంటిని. (నిష్క్రమించును.)

మండో—హా! (అని మూర్ఛిల్లును.)

తెర వ్రాలును.

పంచమరంగము.

అశోకవనము.

[ప్రవేశము:—విచారముతో సీత, యెదుట రావణుడు, దూరమున

రాక్షసాంగనలు, వృక్షముపై హనుమంతుడు.]

రావ—సీతా! నాయెడల నీ కీ విముఖత్వ మేలనే?

మ. యానకుల్ మెచ్చెడి రూపయావనములో / హఠాగల్గె నీచెంతనే  
జవరాండ్రొ నలవంతముంచెడి మహా / సౌందర్యమున్ వంశమున్  
జవమున్ ధైర్యము, శక్తిముక్తులును రాజ్యంబున్ మహాతేజమున్  
యువతీ గల్గిన నన్నుగైకొనగ సరి / కోచింప సీకేలనే.

రాముడు నన్నుమృదించి నిన్నేమైన ననునేమో యను భయమా!  
వెట్టిదానా!

ఆ. గీ. తపముజేసి బ్రహ్మ / దయబొంది యతనిచే

మరణమొదకుండ / వరము బడసి

యన్న నన్నుబట్టి / గ్రీష్మనఁ దృంపగా

గలరె? నరులు వాన / రులు దలంప.

కాపున నీకట్టి సంశయము వలదు. నన్ను జేపట్టుము. అదియునుగాక,  
చ. అనుజుఁ డొకండు రాజ్యరమ / నట్టై హరించెనటన్న బెంగతో

మనమునఁ గుఱ్ఱుచుండగ; న / మాంతముగా నిను నేహరించితిన్

వనిత! యికెట్లు లానరుడు / ప్రాణములన్ భయింపనోర్పు, నో

ర్చినను జలార్ణవం బెటుల / చెగునదాటును, దాటుగాక, యా

మనుజుడు, ధైర్యశాలి నను / మార్కొని గెల్వగలాడెభౌమిని.

హను—(తనలా) ఓరీ! దనుజాధమా! నీకాలము సమీపించినది

పేలుకొనఁదలంచినదంతయు నిప్పుడే పేలుకొమ్ము.

సీత—(గడ్డికఱక చేతఁబట్టుకొని దానివైపుఁజూచుచు) ఓరీ దనుజాధ

మాధమా! పేల కూరికొనుము. నోరుమూసికొని యావలకుఁ

బొమ్మ, తారతమ్య మెఱుంగకుండ మాటలాడకుము, శ్రీరా  
ముం డనిన సామాన్యునిగా దలంపకుము  
మ. హరకోదండవిఖండనండు మరి వి ( శ్వామిత్ర) యాగాహితా  
సురసంహారి సుబాహు సుంచెను ఖరా ( సున్దరపె మారిడు సు  
హరణంబున్ క్షణమందజేసె, శిలనే ( యబ్బాషీగాయారై భా  
స్కరనంశాగ్గిణి రాముఁ డల్పుడనుచు ( సంభావనఁ జేయుచే.  
అట్టి మహానుభావుని జెనక నీ తరముగాదు. నీ మాయలను గనిపెట్టఁ  
జాలఁడనిగాని- యీ మహర్జవంబురు దాటజాలఁడనిగాని-  
నిన్ను గెల్వఁజాలఁడనిగాని భావించుకొనకుము.

తే. గీ. నీవలెనె పేలినటువంటి ( నీచులెల్ల

నిమువమందున రాముచే ( నిహతులైరి

బ్రహ్మవరములు గలనంచు ( భ్రానుకడకుము

రణమున నరవానరులె మా ( రకులు నీకు.

అంతవఱకు రాకుండ నీ ప్రాణులు నీవు నిలుపుకొనదలంచితవయేని  
చేసిన నేర మొప్పుకొని నన్ను శ్రీరామున కర్పింపుము.  
నీ వాతని పాదములపై వ్రాలుము. ని న్నామహానుభావుఁడు  
రక్షించును. లేదందువా ?

\* శా. పంకేజానను జొచ్చినన్ జనమునం ( బాతాళముఁ దూతినన్  
లంకారాక్షసవంశవారిధిఁ గరా ( శబ్దాజిహ్వలమై  
సంకీర్ణస్ఫుటవిస్ఫులింగవటలీ ( సంచారమై ఘోరమై  
కింకన్ రాఘవబాణబాడబముఖా ( క్షీణాగ్నిగోలున్ నినున్.

హను—(తనలో) సెబాన్. లోకమూతా! చక్కగాఁ జెప్పితివి.

రావ—(తనకోర్కెధముతో) ఓ యబలాశిరోమణీ!

చ. ననువరించి సౌఖ్యము ల ( నారతమున్ బడయంగ నెంతు నీ  
పని వినయంబుతో నిటుల ( బ్రార్థనజేయుచు వేడుచుండఁగా

వినక యనేకరీతులను ? బ్రేలుచునుంటివి రాము జంపి యీ  
దనుజుడె నిన్ను బల్కిగొని ? తద్దయు సౌఖ్యములందుజూడుమీ,  
నీ కోక్క రెండుమాసములు గడువొసంగితిని. ఈ లోపున నిండురు  
ప్రేమతో నను వరించెదవా ? నీకు సకలసౌఖ్యములు చేకూరు.  
లేదందువా ? ఆపైన నీ కష్టముల కుశముండను. (చీకకు  
జూచి) హవిర్జ్ఞా! నన్ను వరించుమని మీ రీమెకు బోధించుడు.

హవి—చిత్తము.

రావ—(నిష్క్రమించును)

హను—(తనలో) కానిమ్మ ఇప్పుటి కీ పిశాచము వదలినదికదా ?  
ఈ దౌర్భాగ్యశిరోమణులుగూడ వదలినపిమ్మట నీ జగవ్యా  
తను దర్శించెదగాక.

సీత—(తనలో) ఓరామచంద్రా !

చ. తరుణి నటించు నీ తులువ ? దైత్యుడు నోటికివచ్చినట్లుగా  
బరుసములాడుచుకొని గుల ? పంతులులాడుచునుండె నయ్యె యీ  
గరువమడంచి నీ సతిని ? గావగరావె మహానుభావ ! నీ  
తరుణిని నీవెబోవడగు ? దైత్యకంబుల జక్కకుండఁగన్.

ఓమఱదీ ! లక్ష్మణా !

చ. జననియటంచు నీ విమల ? స్వాతంత్య్రమున నన్ను నెంచి నీ  
వనయము గొల్పుచుంటివని ? భావనచేయక మూర్ఖచిత్తనై  
ఘనతర నిష్ఠురొక్తులను ? కాయమునొవ్వగ నిన్ను దిట్టినం  
దున కీటువంటి ఘోరతర ? ముఖముపాలముపోతి లక్ష్మణా !

హవి—సీతా ! సీతా ! ఎదుకే విచారించెదవు ? మా రాజేంద్రుని  
వరించినచో చేదుమేయుదువా ? రావణుడనిన సామాన్యుం  
డనుకొంటివా ? దేవేంద్రుడంతటివానిని నిట్టె రణంబునఁగెల్పెను.  
ఇను దీతనికి వెఱచి తన తేజబంధము జూపడయ్యెను, అతని

యిష్టానుసారంబుగ నర్హము గురియును. ఈతనికి భయపడి  
సర్వదిక్పాలు రీతని కరిగాపులైరి. ఈతడు నాలవబ్రహ్మయగు  
పాంస్త్యుడు ఇట్టి జగదేశ్వరుని వరింపక నీచమానవుని వరిం  
చెదవేమి? నీకు మతిపోయినదా? కోరినను రానిభాగ్య  
మయూచితముగా నీకు లభించుచుండఁ గాలదన్నకొందువేమే  
నిర్భాగ్యురాలా!

హను—ఈ ముండ నీగనునలిపి వేసినచుట్లు నలిపి వేయుదునా?

హవి—తీజటా! నిగురవచ్చుచున్నది. ఈ మొండి యెంతచెప్పినను  
విసకుండచున్నది. ఇప్పుటికి పరుదము.

తీజ—మీరు పరుండుడు. నే నీమెను గనిపెట్టియుండెనను

హవి—మంచిది (అందఱును బరుందురు)

తీజ—తల్లీ! సీతా! విచారింపకుము. కష్టము లెల్లకాల మిట్లుగట్లు  
కొని కాపుగముండవు నీ పతి నీ రావణాధముడు నిర్దిష్ఠ  
జాలకు నా కిట్లే స్వప్నమువచ్చినది. నీ యునికి శ్రీరామునకుఁ  
దెలియగ నే యీ లంకకుఁ జేటువాటిల్లినట్లే విచారింపక శయ  
నింపుము. (అని తీజట పరుండును)

హను—(తనలో) ఓహో! ఈమె యెవ్వతెయోగాని సత్యముగ్రహిం  
చినది. ఈమెకూడ నిగురించుచున్నది. కావున మా లోకజననిని  
దర్శించుట కిదియే మంచిసమయము. (సూక్ష్మరూపియై యెట్ట  
యెదుట నిలచును)

సీత—(చూచి) ఓరీ! రావణాధమా! మఱల మర్కటరూపధారివై  
నన్నలయింపనెంచి వచ్చితివా? దనుజాధమా! నీచే నీ యిడు  
మలఁ బడుచుండుటకంటె చచ్చుటమంచిది. (అని కేశములచే  
నుటి వెట్టుకొనఁబోవును.)

అయ్యా!

చ. అడలకుమమ్మ! రక్కసుడ ! నందు దలంచి త్వదీయప్రాణముల్  
విడువకుమమ్మ! సివిభుడు ! పేముడిబంపిర బంటునమ్మ! నా  
నుడువులు నమ్ముచుమ్మగో! మనోగత దూళిముఞాయుచుమ్మ! రా  
ముడు నినుబోచుచుమ్మ! రణభూమిని కావణుకొంచి వేగమే.

తల్లీ! లోకజననీ! నీయునికి చెలిసికొనిరమ్మిని శ్రీరామచంద్రుండు  
నన్ను బాపించెను. నేను నిజమగు మర్కటమును. నాయు  
కుమారుడను. సుగ్రీవమంత్రిని. శ్రీరామ సేవకుడను. నీ  
కుమారుడను.

సీత—నిన్ను నమ్మట కాధారమేమున్నది. నానిశేసుని గుణసూసా  
దులను వర్ణించి నన్ను నమ్మించుమా.

హను—లోకమాతా!

సీ నీలమేఘశ్యాము ! లీలలు వర్ణింపఁ

జాలునారెవ్వ రీ ! జగతిలోన

భూసహిష్ణుని గుణపుజనుల్ గొనియూడి

దలించుచేయు పెద్దనిశేరంబు

ధాతయై ముల్లోక ! నేతయై మఱి జగ

త్రాతయకావానిని ! దరమెపొగడ

చట్రాతినాణిగా ! సల్పిన చరణము

హస్త్యంబు వర్ణించి ! ననువుచునె

సర్వభూతహితుని ! సాధుత్వానీత

వ్రతుని గుణధరితుని ! బంధుహితుని

నిర్వికార ముతుని ! నిర్ద్వితీజుని

బొగడవశమె నాకు ! బూతచరిత.

అమ్మా! ఆవేదవేదాంగ ధనుర్వేద కోవిదుడే నాప్రభుండగు సుగ్రీ  
వునిగాచి, యాతని యచుజుండుచు దుష్టవర్తనండును నగు



వాలిం బరిమూర్చెను. మమ్ము నీజాడ లరయ బుపించెను. నే  
నిండువచ్చి నిన్ను గాంచితిని. నాజన్మ ధన్యమైనది. ఇదిగో  
శ్రీరాము డానవాలుగా నొసంగిన యంగుళీయకము. (అని  
యిచ్చును.)

సీ—(కైకొని కనులకద్దుకొని) ఊరమా!

సీ. నినుదాల్చెడి విభుండు / వనముల ననుభాసి

కాల మేతిగార / గడుపుచుండె

ననుగూర్చి బెడండు / ననుజని సౌమితి,

గిన్నన మోదార్పు / చున్నవారె

శ్రీరామతేమంబు / చెప్పి సంతోషంబు

గూర్చవే నానిదార / గోపమేల

రాముండు వచ్చునా? / రానఱుం గుంచునా?

వారిభావం బేమొ / పలుక వేమి?

యీవె మూకుల బెండ్లి / సె. పారజేసితి

వీవె గలుపవచ్చి / నాపు మమ్ము

యట్టి సదయహృదయ / నెట్టల నిన్నింక

పసిడియుంగరంబ / బాయగలను ?

వాయనందనా! నీవు చుహాహాజ్ఞ గలవాడవు. నీయట్టిశక్తిసామర్థ్యం  
బులు గలవా రీశేశుల కింబులుం దొక నుండబోరు. శతయోజ్ఞ  
నవి స్త్రీర్ణజైన సందర్శిం బిట్టెదాటితివి. పతివియోగ దుఃఖంబున  
బ్రాణము బాయనన్న నన్న కాలమృత్యువు వారనుండి రక్షిం  
చితివి. కుమారా! నీయుపకృతి మరువ జాలను.

\* కం. ఎన్నడు రాముడు రాగల

డెన్నడు గొనిపోవు నన్ను / నెన్నడు దుఃఖ

పన్నత లేకుండుదు, నే

నెన్నఁడు సాకేతపురికి ? నేగుదుఁ బతితోక .

హను—లోకమాతా! నీవేటి కిట్లు విచారించెదవు? నిన్నీక్షణంబ శ్రీ

రామునన్నిధికిం గొనిపోవునును. నా కనుజ్జనిమ్ము.

సీత—మారుతీ! శతయోజన విస్తీర్ణంబగు లంక నొక్కడవే దాటుట

దుర్ఘటము. నీవు చిఱుతివు నన్నెట్లు గొనిపోవగలవు?

హను—తిరిలోకపావనీ! నీయాశీర్వచన మొక్కటుండవలయుఁగాని

యీ లంకాపురముగూడ మూపుననిడుకొని పోవగల జవ

శత్రుములు నాకున్నవి. తల్లీ! వలయుదేని నానిజరూపము జూ

డుము. నీసంశయ నివారణమగును. (అని రామనామముధ్యా

నించును. హనుమంతుని విశ్వరూప మగపడును )

సీత—నాయనా! నీశక్తిసామర్థ్యంబు తెఱింగితి. నీరూప ముపసంహరింపుము.

హను—(సూక్ష్మరూపియై) తల్లీ! ఏమియాజ్ఞ?

సీత—ప్లవంగశేఖరా! నీవెట్టి ధైర్యశాలివైనను నేను నీమూపున నధివసించి రాజనదు. అట్లువచ్చుటకు నాకిష్టములేదు. మహా

పతివ్రతనగు నేను పరపూరుషు సంటరాను. కావున నీవరిగి

శ్రీరామచంద్రునకు నాకిష్టదశ యెల్ల నివేదించి నాశిరోమణి

నానవాలుఁగాఁ జూపి వెంటనే వారి నిక్కడకుఁ దోడ్కొని

వచ్చి నన్నర్థరించుటకు బ్రయత్నింపుము.

హను—తల్లీ! ఆజ్ఞాబద్ధుడనై యట్లేచేసెను.

సీత—కుమారా! సంతోషము. ఇదిగో శిరోమణి దీని నారామ

చంద్రున కిమ్ము ఇచ్చి నావాక్యములుగా నిట్లుపల్కుము.

సీ. చట్రాతినాతిగా ? సల్పిన శ్రీరాము

చరణంబులకు నమః ! స్కారమనుము

భవతారకంబైన / పావననామమే

సతిజీవములు నిల్చ / జాలెననుము

తనసతిన్ గూర్చు డా / దనుజుడు హరియింప

నురకుంట తనుబోంట్ల / కొప్పుదనుము

దాఃఖంబు దిగమింగి / తోయజాక్షినిబోవ

దగుమార్గ మూహింప / ధర్మమనుము

రెండుచూసంబులే గను / వుండెననుము

పరగరాకున్న జీవముల్ / బాయుననుము

మిమ్మె దైవంబుగా మది / నమ్మెననుము

నెనరు నాయందు నొక్కంత / నిలుపునుము.

కప్పిదా ! నామరదితో గూడ నామాటలుగా నిట్లు జెప్పము.

\* క. కూడని పరుసంబులు దను

నాడిన యాఫలయుగంటి / నను మింకను నా

కీడుదలంపకు మనుమి

కాడిక గానూడ మొంగు / మనుక్తిపపుట్టక.

హను—తల్లీ ! అట్లే చెప్పి గమప్రమించకుండ నీనాధుని దోడ్కొని

వచ్చెద. నిన్ను జూచుదను కాహారంబు విసర్జించితి. చూచితి.

మిక్కిలి యాకొంటి తల్లీ ! కొన్ని ఘంటలు మెసపుట కాజ్ఞ

నిమ్ము.

సీత—అట్లే తినిపోమ్ము.

హను—తల్లీ ! అనుగ్రహింపఁబడితి. (అని రెండడుగులువైచి తనలో)

ఇంతదూరమువచ్చి రావణునిజూడకుండ బోవుట ధర్మముగాదు.

ఈ యశోకవనము పాడొనరించినచో భటులు నన్ను రావణుని

చెంతకు దోడ్కొనిపోవుదురు. అప్పుడు రావణుని సంగతి కన్గు

గొందుగాక. (నిష్క్రమించును)

## పవరంగము.

[హనుమంతుఁ డశోకవనము బాహునరింపుచుండఁ గొందఱు

రాక్షసులతో నింద్రజిత్తు పోవేశించును.]

ఇంద్ర—సేనానులారా ! మనయశోకవనంబును దగ్ధపటలంబానరించు  
వానిదర్శనబడఁజరుదెంచిన జంబుగూలిని, మంత్రిసుతన  
కంబును, సేనానాయకపంచకంబును, దుడ కక్షయకుమారుని  
గూడ బొలియించిన యావనచరుం డెక్కడనుండెనో చూపఁడు.

ఒకఁడు—(ముందునకుఁ జూచి) వేవా ! అదిగో ! ఒకకోతిగా డావ్వుకు  
మధిరోహించి మనలను జూచి వెక్కిరించుచున్నాడు.

ఇంద్ర—(చూచి కోపముతో) ఓరీ మాయకోతిగా !

ఉ. దొంగవలెన్ వనంబునను ॥ దూరి యశోకవనంబు నిట్లుగా  
భంగముజేసితేల ? వన ॥ పాలుర నెల్ల వధించి తేల ? సే  
నంగడతేర్చితేల ? ర ॥ ఇంబునకున్ వడి గాలు గ్రువ్వుదే  
సంగరంగమందు మము ॥ జయ్యెనఁ గెల్వఁగశక్తియున్నదే.

ఓరోరి వనచరాధమా ! నీతప్పు మన్నింపఁ దగినది కాదు.

చ. చరణములంటినన్ సరియె ॥ సంగరమున్ బానరింపఁ జాలకన్  
బరుగిడిపోయిన్ సరియె ॥ పద్మభవాదులు నిన్ను బోవ దు  
ర్భరముగ బోరినన్ సరియె ॥ పాణిముతో నిన్నబట్టి శత్రుభీ  
కరుడగు రావణాసురుని ॥ కాశ్యపయికో బడవైతుఁ జూడరా !

హను—ఓరీ రాక్షసాధమా !

చ. వనచరుఁ డన్నమాత్రమున ॥ వహ్వరె గెల్వఁగవచ్చునంచు నీ  
మనమున నెంచినన్ని యిటు ॥ మూటలు పెక్కులు నాడెదేలరా  
రణమొనరించి గెల్చుకొన ॥ రాదె, ప్రగల్భము లాడినంతనే  
ఘనుడవటంచు నెంచినను ॥ గొవుమటంచును వేసువాడనే.

క. మాటల పసయెంతైనను

వాటాటుగ జూపవచ్చు | పగతురపట్ట

మాటల పసపనిచేయునె

పోటరి ! రణభూమి నిల్చి | పోరుమునానోక.

ఇంద్ర—అట్లయిన నిదిగో బ్రహ్మత్రుప్రయోగము జేయుచుంటిని.

కాచికొమ్మ (అని విడచును)

హను—(తనలో) బ్రహ్మదేవుని వరప్రాప్తి కేసుఘటియలు దీనినో

గట్టబడి రావణుని నందర్చి చెడగాక. (అని మూర్ఛపోవును)

(ఇంద్రజిత్తు హనుమంతుని గట్టి ఖీసికొనిపోవును)

(తెరవాల్చును)

సప్తమరంగము.

రావణుని దర్బారు

[విభీషణుడు, రావణుడు, హనుమంతుడు, కొందఱు

రాక్షసులు పోవేళింతురు.]

రావ—ఓరీ వసచరాధమా ! ఏమంటివి ?

హను—బుద్ధి తెచ్చుకొని సీతామహాసాధ్వినీ శ్రీరామునకొసంగి మని

యండుమంటిని లేసున్న చచ్చెదవంటిని. ఓరీ రావణా !

\*చ. ఉరవడి రాఘవాస్త్రుతతులుగ్రితరాధుల మింటనంట నీ

కరములురంబు సంగములుగ్గంఠము లాస్యము లంఘు లూరులుక

శిరములు మర్మమ ల్ బరులు | జించుచు మ్రంచుచు నుబ్బి పాటుచుక

మూరియలు సేయుచుక నిగుడ | మూఁడుజగంబులు నిన్ను గాచునే

ఓ మతిహీనా ! నావాక్యము లాలింపుము.

తే. గీ. ధాతవరములు గలవంచు | దలఁపఁబోకు

మమర గంధర్వ కిన్నర | యక్ష రాక్ష

సాలిచే జాపురాకుండ ! సాకుగాని

గాచునే నరవానర ! గణమునుండి.

రావ—ఓరి కోతిగా! దూతవని సంశయించి నిన్ను జంపుటకు విభీషణుని వాక్యములచే సంశయించి యూరకొనఁ బెచ్చువెరిగి పేరలు చుంటివే. నరవానరు లంత మహాబలశాలులేమి ? ఏమి గర్వమురా !

హను—ఓరీ రావణా! నేనిప్పుడు కట్టుబడియుంటిని యనుకొనకుము.

నా కీ కట్లాఁ లెక్కలోనివి గావు. నేను తలఁచుకొంటినేని—

\*మ తురగస్యందసమత్తవారణధట ! స్తోమంబుతోఁ గూడ నీ

పురి ధన్యంబుగఁగాల్చి నైనెకసుహృ ! తృతానుజశ్రేణి నె

త్తురుగ్రక్కఁ బడగొడ్డి చ.పి మఱి మృ ! త్యక్తారతం బట్టి నీ

శిరమల్ మృగం గ నేన చాలును జయ ! శ్రీలక్ష్మి వర్ధిల్లఁగన్.

కాని మాశ్రీరామచంద్రుని పృథ్విజ్ఞాథంగం బగునని చూచుచుంటిని.

రావ—ఓరి ప్రవంగాధమా!

ఉ. దూతవటన్న సంశయము ! దూరముగా వెనఁద్రోసి నాదు వి

ఖ్యాతబలంబు జూపి నిను ! గండగించెద నెవ్వడడ్డమై

గాతునటంచు వచ్చినను ! గట్టి వధించెద నానిగూడ నీ

కూత లికెంత సేపునను ! గూల్చెద కాల్చెద జూచుకొమ్మికన్.

(అని మీదికుఱుకుచున్నాడు.)

విభీ—(రావణుని బట్టకొని) సోదరా ! దూతను సంహరించుట

మిగుల దూష్యము. కావున మీకి బుద్ధివచ్చినటు లేదేని యిం

కొక శిక్ష జేయుము.

రావ—అట్లయిన ఓయీ ! రాక్షసులారా ! ఈవనచరాధముని

తోకకుఁ బట్టినన్నిగడ్డలు చుట్టి తైలముతో దడిపి నిప్పంటించి

విడుపుడు.

(అని నిష్క్రమించును.)

రాక్షసులు — (హనుమత్తుని దోహ్దాని పోవుచును)

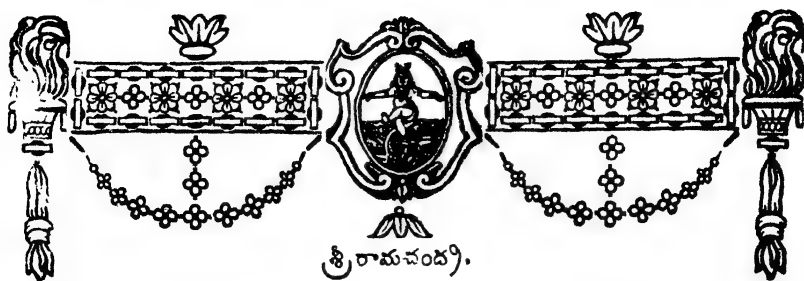
హను — (చుండుచున్న తోకతో మరల పోవేసెడిది) అమ్మా ! తోక మాత ! నీనామ స స్మరణగువలన నా కీ యగ్ని చండనము వోలె చల్లనై యున్నది. (ముందునకుఁ జూచి) ఈ లంకాపట్టణం బెల్ల వీణిహేలాతుని కాహారం బగుచున్నది. కావలసిన పని నెఱవేఱినది. నాకింక నీయగ్నితో నేమిపని. (అని సముద్రము చెంత కరిగి యగ్ని నార్చుకొని) అమ్మా ! సీతమ్మా !

\* ఉ రావణుడయ్యించి తోకములు / క్రస్తుతిసేయఁగ నిన్నయోధ్యకున్  
భూవంశుంగవుండు గొని / పోయి వనోరధభోగ సౌఖ్యముల్  
నావిరి బొందుచుక నృపతి / వండ్యపదాబ్జము లొప్ప సర్వధా  
తీనలయలు నేలెడి మ / దిండలకొండకు పోయి వచ్చెదన్.

(అని సీతమ్మమించును.)

ఇది పంచమాంకము.





## నం పూర్ణ రామాయణము.



మ స్థాంకము.



విజయరాఘవము.

స్థలము—అంకాపురంబున రావణుని దగ్బారు.

[ రావణుడు, విభీషణుడు, మంత్రి మఱికోందఱు రాక్షసులు  
ప్రవేశింతురు ]

రావ—సోదరా! ఇప్పుడు నీవనునదియేమి?

విభీ—అగ్రిజా!

\* తే. గీ. తొలుత మూఁడుపాయంబులు / గొలువకున్న

దుదిగదా విక్రమోద్యోగ / మదియు రిపుడు

పత్నుఁడైయున్న నొరుచేత / నొత్తఁబడిన

వీరబలుఁడైన జననంగు / నితివిహలు.

అట్టియెడ దశరథాశ్శ్రావణం దప్పిపత్తుండును, విజిగ్మంబును, నధికబల  
సమేతుండును నగుటఁ బరుల కజేయంబు. అదియునుగాక ధర్మం  
బెచటఁగఁదో జయం బచ్చటనే స్థిరముగాదా? అగ్రిజా! ఇట్లం  
టినని గినియకుము.

సీ. ఆశూర్పణఖ మాట / లాలించి భూమిజా

దగ ముచ్చిలఁబోవు / తప్పమనది



మారీచు హితవులఁ / మన్నించి వినబోక  
 దప్పకాతనిబంపు / తప్పమనది  
 మనకెగ్గుఁ దలపని / ఘనుడైన శ్రీరాము  
 తరుణిదొంగిలినట్టి / తప్పమనది  
 తుదకు మారుతిబోధ / మదికెక్కనీయక  
 తగనట్లు శిక్షించు / తప్పమనది  
 యిన్నితప్పులు మనయంచు / నెనయుచుండ  
 ధర్మమెల్ల వారలచెంతఁ / దనరుచుండ  
 నెంతెబలమున్న వరము ల / వెన్నియున్న  
 మనల జయలక్ష్మి వరియించు / టచుట కల్గ.

కావున నాయీహితవాల్చి, యీ లంకాపురంబునకుఁ జేటురా  
 కుండ, నీకును మారును నకాలమృత్యువురాకుండ, యీదనుజ  
 కోటికి ముప్పుఘటించుకుండ సౌఖ్యంబుగ నుండుట కంగీకరించితి  
 వయేని—

\*మ. జగతీరాధుఁడు నీ నెపంబునఁ బుల / స్త్ర్యబ్రహ్మవంశంబుపైఁ  
 చెగ నంభోదిగడాకమున్న, కపులు / ద్వృష్టిం దిక్కుటాదిపె  
 ల్లగిలం గోవకమున్న, లక్ష్మణుఁడు కీ / లాసోగనారాచముల్  
 నిగుడింజేయక మున్న పుచ్చునులన్ / వేవేగ పుష్పీసుతక.  
 అగ్గిజా! నేటిట్లు నిష్కర్షముగా జెప్పట కింకా గోవ్యనర్తనముగూడ  
 గల దది యెఱింగించుచుంటి విరుము

తే. గీ. మున్నుఁ గమలగర్భవిజ్ఞానఁ / బోయి, తగవుఁ  
 దప్పి పుంజకస్థలయను / తరుణిగవయ  
 నలువ గనుఁగొని శపియించి / నాడు గాదె  
 పెనసతీయణిఁ బట్టినఁ / శిరములూడ.

ఈశాపమును మరచిపోకుము, సీతను విడువుము.

రావ—ఓరీ! శత్రుస్థితిపరాయణ!

\*తే బలిమి మూఁడుకోకలులు / గెలిచి, దివిజ

సిద్ధయ్యొడికాంతల / జెటలుగొన్న

యట్టిదశకంఠ రమ్మడు / వైసనీకు

నీయధిరోక్తు లిటు నోరి / కెటులవచ్చె.

భిఛీ! ఇంకో నామోలనిల్వకుము. నా యభిప్రథికాంచి సహింపజాల  
కసూయవహించితివా కులచాంసనా! పొమ్ము. (మిక్కిలికోప  
ముతో) పోకుడ నిల్చితివేని ని స్త్రీయెడమకాల దన్ని నిండుస  
థలో పరాధవించి పంచెదరు. పొమ్ము. నీప్రాణంబులుంకో  
జూడుకొమ్ము.

వి—(లేచి)

\*చ. చనగుమహద్విరోధమని / చక్కటిచెప్పిన నింతతప్పునం  
గనలితి నీతిశూన్యులకు / గార్లము లేటికిదోచు నిష్టవే  
యును బనిలేదు నీవలన / నెప్పుని నానచనంబులెల్ల నీ  
వనిమొన రాముచే బడిన / యప్పు డెఱిగెగుగాక పోయెదన్.

(అని సిక్కిరించును)

రావ—ఓరజనీచరులారా! విభీషణు డలుక వహించిపోయెను. రా  
ముఁడెట్లును / గపిసేనతో లంకాపురంబునకు వచ్చితిరును. వాని  
తోబోరుటకు మీరెల్లరును సిద్ధముగానుండుడు.

రాక్షసులు.—చిత్తము.

(తెర వ్రాలును)



ద్వితీయరంగము.

స ము దగ్గి పు టొ డ్డు.

[రామ లక్ష్మణ, సుగ్రీవ, హనుమాన, అంగద, జాంబవంత  
సుషేషణాదులును, విభీషణుడును ప్రవేశింతురు.]

రామ—మారుతీ! నీచెప్పనదేమి?

హను—శ్రీరామచంద్రా!

తే. గీ. నీతిమాలి రావణు ! డట్లు దూతబట్టి

సంహరించెద ననుచున్న ! సమయమంగు

దూత నేచుట మిక్కిలి ! దోషమనుచు

బోధయొనరించి నన్నట ! బోచె నితఁడు.

కావున నీతనికి మీరు శరణొసాగవచ్చునని నాయభిప్రాయము.

లక్ష్మ—అగ్గిజా! మారుతివాక్యంబు లాల్పించియు నిట్లంటినని యన  
కుండు ఈతని కెంతమాత్రమును సభయంబొసంగ రాదని  
నాయభిమతము. ఏమంగురా?

మ. మనలో నున్నటులుండియుండి, మనస ! స్వాసంబు దా బొంది యే

యనుమానంబును గల్గిన మక, రహ ! స్వంబెల్ల నేదోనిధం

బున లంకాపురి కందఁజేయుటకు నై ? మోసంబుతోడన్ విభీ

షణుఁ జేతెంచెనటంచు నెంచెదను నా ! స్వాతంబునం దగ్గిజా!

అగ్గిజా! రాక్షసుల మాయలన్నియును దొలుతనుండియుఁ జూచుచుం

ట్టినిఁ గావున నిశఁధైర్యముతోఁ జెప్పుచుంటిని. నామనవి

నించు కాలింపుడు

చ. అసురుల మాయలెల్లఁ దెలి ! యంగలవారు నిజంబులేరు, రా

క్షసులు రణోర్వీణీకొని చ ! కాపికి శత్రులగెల్వలేరు, కా

న, సతతమెన్నెమాయల న ! సంతముగా బచరించి శత్రులగ

గసిమసగంగజేయుటకు ! కైతవవృత్తి జరింతు రగ్గిజా!

సుగ్రీ—శ్రీరామచంద్రా! లక్ష్మణుని హితవాక్యంబు లాదరింపఁ దగినవి.

ఆ. వె. మాయశేడియయ్యె / మారీచుఁ డానాఁడు  
తపసిఁ వేషమూనె / దశగళుండు  
మోసనృత్తియెండు / ముఖ్యమైవర్తించి  
వైరితోడుత సహ / నాసమేల ?

జాంబ.—దశరథాత్మజా !

తే. గీ. వారిమర్వృత్తివర్ణింప / విశముగాగు  
తేనబూసిన కత్తులు / తెలియరాని  
విషపయోముఖకుంఠముల్ / వీగుగాన  
వీరి కథయప్పదానంబు / వీలులేదు.

రాము—(చిత్తునగన్వత్) ఓ సోదరా ! మదీయక్షేమాకాంతీతులగు నోహితులారా !

తే. గీ. శరణుచువేడు నెటువంటి / శత్రునైన  
చేరిబోవకవిడచిన / వారులేరు  
సూర్యకులమునబుట్టిన / యార్యులందు  
ఁట్టియెడ శరణార్థి నే / నెట్లువిడతు.

అర్కకులంబున కనకీర్తిదేవఁ జాలను. నన్ను బాధింపకుడు.

చ. అడలితినంచు మీకు శర / గార్థినటంచును వేషవానినిన్  
విడుపుడటంచు జెప్పట వి / వేకమె? వీడు విరోధయైసనున్  
విడ సభయప్పదానమిడ వేయియొ / లక్షయొ సశ్వమేధముల్  
దడయక జేసినట్టి సుకృ / లంబు లభించును జుండిధాత్రిలో.

శరణార్థిని విడచునంతటి పాపములేదు. విభీషణుఁడేగాదు. రావణుఁడు వచ్చివేడినను గాచెదను. (అని విభీషణునితో) విభీషణా! యిటు రమ్ము. ఏది యెల్లున్నను సరియే నీవు నన్ను శరణువేడితివి గాన

నీకు శరణం బిచ్చితిని. ని న్నమర్యాద పాలొసరించిన యా  
దశాశ్వుఁబట్టి బిల్కుమార్చి లంకాపురంబునకు నిన్నుఁ బట్టి  
భద్రంజేసెన. భయం బుడుగుము.

సుగ్రీ—ఓ సత్యమూర్తీ! అర్హతాణపరాయణా! మీరు శరణొసం  
గుట మాకు సంతోషమేగాని లంకాపురం బీతని కిట్లాసంగె  
దరు. రావణుడు శరణన్నచో నాతనిఁగూడ బోతునంటిరే,  
అప్పు డీతనికి లంకాపుర మియ్యంగలరా?

రాము—సుగ్రీవా! రాముఁడు శరణువేడినవాని వయోధ్యాపురి కభి  
షిక్తుంజేసెదను. ఇక కాలయాచనమేల? వారధిగట్టుటకై  
యత్నింపుడు.

సుగ్రీ—చిత్తము.

రాము—విభీషణా! నేటినుండియు నీవు నావాడవు. నన్నుజేరిన  
వారిని కష్టములు జేరవు నీవిందు సుఖిబుడి మాకు నీచే  
నైన సహాయంబు జేయుచుండుము.

విభీ—చిత్తము.

(తెరవొలును.)



తృతీయ రంగము.

లంకాపురి యధ్యక్షరంగము.

[రాముఁడు సైన్యసమేతుడై ప్రవేశించును.]

(తెరలో)

అయ్యో! నాథా! నాథా! తిరిలోకాధినాథా!!

మ. రణభూమిఁ మము గెల్వఁ దగినదై / ర్యంబేమిలేకుంటచే  
నను మృదింపఁగఁ జూచుచుండి రకటా / నాచాపువిన్నంత మీ  
రుజుజావంగలరంచు నెంచుచును శ / తుక్రిజంపి యాసీతఁ గా  
చినపుణ్యంబును నీవు గట్టుకొనఁగా / శ్రీరామ! వేవేగరా!

రాము—(విని) ఆ! ఆ! ఎవ్వరి దీయాక్రందనము?

హను—(శీఘ్రముగాఁబ్ర)వేశించి) త్రైలోక్యపాలకా! ఇంకేమున్నది?

శా. మాతల్లి! జగదేశపూతచరిత్ర! మాన్య ధరాజాతని

సీతన గూర్చుండు యింద్రజిత్తు! గడుదు! శ్రేష్ఠుడుగ్రార్యంబుతో

నీతోనే శనిపోవు లంకకనుచున్! నిందించి నిందిచి, చే

జేతన సహరణంబొసఁచె-నయ్యె-యి! స్పీ-అంధుడై నిర్దయన్.

రాము—హా! సీతా! నను వీడిపోయితివా? నేనింకెవ్వరికొక కీయు  
ధము చేయుదున?

సీ. నిన్ను బోచుటకె వా! ర్మిధికి వారధిగట్టి

కష్టంబుకునోర్వ! గలిగినాను

నిన్నురక్షింపగా! నెన్నుచుఁగవులతో

శీఘ్రంబుగాఁ జెల్చి! చేసినాను

నిన్నుఁగావఁగమది! నిశ్చయింపటఁ జమా

గొప్ప విత్తులచావు! కొప్పినాను

నీకష్టములుదీర్చు! లే కొక్కె-గా దుష్ట

దనుజులతోఁబోర! దలచినాను

మూడువంతులు జయమును! బొందినాను

రావణుని యింద్రజిత్తు నీ! రణమునందు

మూరణమొనర్చి వేగ నిన్! జేరిసుఖము

గొనఁదలంపఁగ ననువీడి! జనితె దివికి

సీతా! సీతా! హాపియా!!! నేనింకేమిచేయుచును. (అని విచారిం  
చును)

లక్ష్మ—హా! త్రిలోకమాతా! నీ కెంతలో నెంతమర్మగోళము  
సంభవించెను.

సీ. నిత్యసత్యవ్రత / నియతుడై నెగడెడి

దశరథు కోడలై / దనరుచుండి

పరమపూజ్యుడన / బరగు శ్రీరాముని

యథాంగ లక్ష్మీవై / యలరుచుండి

పరమపాపసియగు / వసుమతిపట్టివై

కన నయోనిజవయి / గ్రాలుచుండి

ముల్లోకములలోన / పూతచారిత్రవై

పతితపావని వన / బరగుచుండి

నెగడు నీవంటి తల్లియే / నిన్నుఁ గావ

దిక్కు లవమైన లేకుండ / దిక్కుమాలి

కూర్చుఁ జొయింద్రజిత్తుచే / కూలినా వె

కడకు మేమెల్ల దూఱ సా / గరమునఁ బడ.

విభీ—(ప్రవేశించి) వాయుసూతీ! రాసులక్ష్మణు లేలచించించుచు  
న్నార ?

హను—విభీషణా !

ఉ. ఏసరిఁ గావఁగాఁ దలఁచి / యిట్టెసముద్రము లెల్లదాటి యీ

కోసలనాథుఁ డిచ్చటకుఁ / గోరైమొయి జరుదెంచి నాడొ యీ

భాసురగాత్రి సీత బు / వంతముగా నల యింద్రజిత్తు ఘో

రాసినిజంపివైచె నకటా! మనయశ్శములెల్ల నన్యువన్.

విభీ—(ఇంచుకాలోచించి) శ్రీరామచంద్రా! కేవల మొకమానవుని

విధంబున నిపు విచారింకఁ దగునా? నీవెఱుంగని దేమిగలదా?

త్రిలోకపావనియగు - అయోనిజయగు - మీయథాంగలక్ష్మీని

వధించుట కొకదుష్టరాక్షసురతరమా? ఆమె యాదిలక్ష్మీ

గదా? మీరు కేవలము పరిమేశ్వరులేగదా? అట్టివీరకు దూఱ

ములంటునా? ఆయమ్మకుఁ జావుగలదా? దేవా! ఇట్లేటికడలె

దప్పు? ఇంద్రజిత్తుచే వధింపఁబడినది మాయాసీతగాని మాజనని  
యగుసయోజనజగాదు. మాయాసీత మరణమునువిని, యథార్థ  
మగు సీతయే మరణించినదని మీరునమ్మి, యద్దముచే ముకుం  
డనైనఁ బోరురనియు, లేదా నేటికి రణము చాలింతురనియు, నీ  
లోపున మిమ్ము జయించుట కొక హోమామము నిర్విఘ్నముగాఁ  
జేసికొనవచ్చుననియు దలంచి మేఘవాధుఁ డీ ముక్తిఁబన్నియుం  
డును. రామచంద్రా! ఇది విచారించుటకు సమయముగాదు.  
వెంటనే చిర్రాజీవి లక్ష్మణుని సైన్యసమేతముగా నింరజిత్తుపైకిఁ  
బంపుడు. ఇప్పు డీహోమవిఘ్నం బాచరించితిరయేని యింద్రజి  
త్తు నిఘోషములో చచ్చును. ఇదివఱకే రాక్షససైనికులలో  
బేరెన్నికఁగన్న వారెల్ల నాడసిరి. కుంభకర్ణ్యఁడూడఁ గూలెను.  
ఇప్పు డింద్రజిత్తుచచ్చినచో రావణుఁడు తెక్కలుదెగిన కుక్షియై  
పోవును. కావున సంశయింపకుఁడు అది మాయాసీత మరణ  
ముగాని యథార్థమగు సీతామరణముగాదు. అశ్వేదింది లక్ష్మ  
ణుని బంపుడు.

లక్ష్మ—(లేచి) అగ్గిజా!

హ. అనుమానింపకుఁ డింక వేగముగ నా ! శాశిస్ఫులందించి యా

రణభూమిస్థలి కంపినంత నె ! యరిప్రాణానిలంబుల్ హరిం

చి నిమేషంబున యాక్షణంబె జయఁజేసి దెచ్చి మీమస్తకం

బున ప్రేమంబున నిల్పువాడ ననఘా ! పొమ్మంచువే బల్క-వే

రాము—సోదరా ! అట్లేపోయి జయఁజేసి బొందిరమ్ము. ఇంద్రజిత్తు

దెగెనేని రావణుఁడు గూలికట్లే, కావున వేగఁ బొమ్ము నిన్ను

శుభదేవతలు గఱియించు గాక.

లక్ష్మ—ఓ కపిపుంగవలారా ! మీరందఱును నావెంటరండు. రణభూ

మికిఁబోయి యింద్రజిత్తుని వధింతుము. (నిష్క్రమింతురు)





తురీయరంగము.

[యుద్ధరంగమున నింద్రజిత్తు, లక్ష్మణుడు పగి వేళింతురు.]

లక్ష్మ — ఓరీ రాక్షసాధనా ! వెనుకటిపగిజ్ఞాని శేషాబులం దలంచు

కొని యేలముగిసి, ముగిసిపడిపోయెదవు?

ఉ లావును విక్రమంబును బ / లాబును, శౌర్యధైర్యముల

జేవయు, శక్తియుక్తి లవ / లేశమునైనను నీకు నున్నచో

యీవరుసన్ బ్రలాపముల / నెమ్మెరునాడక బోరనిల్వరా

రావణకూర్మనందన ! ప / రాక్రిమమొతయొ నాదిజూపెదన్.

ఓరీ శూరస్మర్యా !

క. వెనుకటి యట్లరిపీరుని

రణమున మూర్ఖిల్ల జేయ / లాఘవమునుచున్

మనమునఁ దలచుచువచ్చితె

చెనటి నిలుమింక లేదు / క్షేమము నీకు

ఇంద్ర — ఓ, ఆశ్చర్యమిది పరాయణా !

శా. పేలన్ వచ్చును యెట్టలైనను, రణో / ద్విన్నిల్చి శూరత్వ మిం

కేలాజ్ఞా విగలాడవో తులున ! యే / దీ నీలాపు నీదర్పము

చాలంగ్లిన శ్వాధైర్యములు నీ / శక్తిక్ మహాయుక్తిని

చాలంజూపి రణోద్విగల్చుకొను వా / చాటా ! ననున్ వేగమే.

[అని బాణములను విడచుచు - లక్ష్మణుడు వాని నుపసంహరించును.]

ఇంద్ర — ఓరీ యవలక్ష్మణా !

కం. చాపాభ్యాసవిశేషము

పాపాత్మా గలదటంచు / భీరుపడకుము నీ

చాపము దుగించితి యిదె గను

మీ పరి నాగాస్త్రము నిను / నీల్గఁజేయు.

(అని నాగాస్త్రంబును విడచును)

లక్ష్మ—(దానిని సంహరించి) ఓరీ దనుజాధనా !

కం. ఉరపడి నాగాత్మ్రంబిక

హరియించు నన్నటందు ? ననుశాసకు మిదే

గరుడాత్మ్రంబును విడచెద

సురవైరీ దీనిబుము ? చూడుము వేగన్.

(అని యాకర్ణాశముగా పిల్లెక్కు వెట్టి)

తే గీ. రామచంద్రుడు సద్ధుఁడై ? పతుడయేని

యవినిజ సుహృత్పిత ? యగునెయేని

దైవకృపచూకు నిజముగా ? దనరునేని

ఘండోజిత్తురు బరిహార్షు ? నీక్షణంబు.

అని నమస్కారపూర్వకముగా శాణమనిడచును. ఇంద్రజిత్తు హఠా  
కార మొనర్చుచు బడిపోవును. దేవకుండుభులు మ్రోగును.  
వానరులు జయజయధ్వజము లొనర్తురు. రాక్షసులు హఠా  
కారము లొనర్తురు.

(తెరిచి వ్రాసెను.)

[మఱల నదే యధ్వరంగమున రావణలక్ష్మణులు బ్రవేశించుచున్నారు]

రావణ—ఓరీ ! లక్ష్మణా ! ఎవరబోయెదవు. నిలు నిలు.

చ తనయుడు సూరినంతటనె ? ధైర్యమువీడి రణాబుచేతుగా

వెరుకుకుదీసి సంధి కిరక ? వేడెద మిన్ముని నందిరావె ఛీ

మనుజుల లెక్కసేయుదునె ? మాటలతో బనియేమి నీ విదే

సునిశిత బాణజాముల ? సుక్కుక నిల్వము బ్రజ్జగల్గుచోన్.

లక్ష్మ—ఓరొరీ దనుజకులబడబాసలా !

చ. తనయుడు చచ్చిపోయెనను ? దైవ్యములేకయె కుంభకర్ణుడా

జనిమరణించెనేయనెడి ? చింతయులేక విభీషణుండు రా

ముని పదపద్మముల్ గొలువ ? బోయిన ధుఃఖములేక సైవ్యముల్.

దనుజులు నిష్టబుధులు బ / లాఘవులు చచ్చిరటన్న బెంగచే  
దనువువారంగబోక బల / దర్పితునాచు నిటేలవచ్చివో.

దైత్యాధమా ! మొన్నటివరకు గలకలలాడుచుండెడి లంక నీ కారణంబున  
బున శోభావిహీనమై ఖాళీయై మాటవరుసకైనను పురు  
షు డచు మాట లేకుండబోయినది. ఇంకను నీకు బుద్ధిరా  
లేదా ? జీవములపై నాసలేదా ?

రావ—ఓగోరి సరాధమా ! నన్ను బెదరింపజొచ్చితివా ?

కం. నా కన్నులయెడటంబడి

యేక్రియ నిక బ్రదికిపోదు / వెవ్వరు నిన్నున్

జేకొని బోవసమర్థులు

నీ కిక గతిలేను చావు / నిక్కము తులువా ?

నీ వింగిజిత్తుచే మగిలింపలేదని తులుకకుము. నీ ప్రాణంబులం  
గొనుట కిదే యస్త్రము కాసికొమ్ము.

[అని బాణమును విడచును. సౌమిత్రి మూర్ఛిల్లుచు. అసురులలో జయ  
జయధ్వానములును, వానరులలో హాహాకారములును బయలు  
దేరును. రావణుడు నిష్క్రమించుచు. రౌద్రవైపునుండి  
శ్రీరామ, సుగ్రీవ, అంగద, సుషేషణ, జాంబవంత,  
విభీషణ హనుమంతులు బ్రేవేళించుచున్నారు.]

రాము—(లక్ష్మణునిజూచి చిరచిరజని యాతనిపైఁబడి) హా ! సోదరా!  
సోదరా !

చ. అడనికి ఎచ్చువాడు పీయ / మారగ నీ జనయిత్రి నిన్ను నా  
కడలుచు నప్పగించెరు ధ / రాత్మజులై నిను జంపుకొంటి త  
ల్లడమున నింటికేగగన / లక్ష్మణు డేదని చిన్నతల్లి న  
న్నదిగిన బొట్టబెట్టుకొని / యల్లసవచ్చితి నందు నందునే.

అయ్యో! సోదరా! నీకు నా యెడల భక్తియపరమే అట్టి భక్తి  
యెల్లఁ బోనాఁడి నన్ను వీడిపోయితివా? సోదరా! నీ వంటి  
సోదరుడింక నాకు దక్కువా? నిన్ను విడచి నే బ్రతుకంగలనా?  
\*కం. ఎలనాగలుఁ జుట్టులులు

గలుగుదు రెచ్చోటనైనఁ / గరమరుదారం

దలఁప నహోదగు నోమిం

XeX XeX నెచ్చోటఁబడయఁ / గాఁ దరమగునే.

నుషే—(లక్ష్మణుని బోయించి) శ్రీరామచంద్రా!

\*తే. గీ. నిద్రామోదినచందంబు / నెరయనిలని

హృదయపంకజ మల్లన / యదరుచున్న

దినకులేశ్వర నా నాక్య / మెలవి నమ్ము

మితఁడు సహృదయఁడై యంట / యంతనిజము.

వెనుకటివోలెనే యీతఁ డిప్పుడుగూడ మూర్ఖిల్లియుండెను మరల  
వాయకుచూరుని దోగ్రాచలమునకుఁ బాపి, సావర్ణ్యకరణి,  
సంధానకరణి, సంజీవకరణి, విశ్వాకగణియుఁ దెప్పినపుడు.  
ఈతఁ డరణోదయముగాకుండ నయశ్యావధములు దెచ్చినచో  
నిలఁకి బ్రాణాపాయమురాదు. వేగబుఱుడు.

హను—శ్రీరామచంద్రా! వెంటనే వెడలివచ్చెద నా కనుమతి  
యొసంగుడు.

శ్రీరా—మంచిది. నాయనా! నిన్ను శుభదేవత లోముగాత. వెడలి  
రమ్ము. (హనుమంతుఁడు నిష్క్రమించును.)

(అప్పు డొక వానరభటు డరుదెంచును)

భటు—శ్రీరామభద్రా! అవధారు. దశకంఠుఁడు రణంబున మిమ్ము  
నిగ్రహింపఁజాలక, శుకాచార్యుని యనుమతిపై మిమ్ము నిగ్ర  
హించుటకుఁగాను మిక్కిలి రహస్యంబుగా బాతాళహోమము

జేయుచున్నాడు. నిర్విఘ్నముగా సీతతమాతనికి గొన  
సాగేనేని జయలక్ష్మి యాకూరదానవాధముని వరించి తీరునని  
శుక్రాచార్యుండు చెప్పగా నేను వింటిని. వెంటనే రావణుడు  
హేమాచుమునకు గడంగెను.

విభీ—ఓయీ! హోమముచేయుచున్న స్థలము నీవు చూచివచ్చితివా!  
భటు—అహ! చూచియేవచ్చితిని.

అంగ—శ్రీరామధదా! ఆతనిహోమమునకు విఘ్నమాపాదంప  
నన్నుఁ బంపుడు. చూడరాని యొకదుర్భరావస్థఁ జూచినప్పుడు  
గాని యాతని యాగమునకు విఘ్న మొదవడు. అట్టికార్య  
మేదైన నూహించి నే నాతని యాగ ధ్వంసమొనరించెదను.

విభీ—అంగదా! నీకాక వృత్తాంతమెఱింగించెద వినుము. నీవు వాలి  
వలన ముండోదరి కుద్భవించితివి. అందుచే ముండోదరి నీవంటి  
నను బాసములేదు. కావున నామె బలవంతముగా యాగము  
జేయుచున్న రావణునిమోల బరాధవింపఁ గడంగినచో దన  
భార్య నాయవమానమునండి రక్షింపటకై నిన్నుఁ బాలి  
యింప వచ్చితీరును అప్పుడు నీనాతనికి జిక్కకుండ నిచ్చటకు  
రమ్మ. యాగవిఘ్నం బగును గాన శ్రీరామునిచే నాతఁడు  
మడసి తీరును.

అంగ—మంచిది. (అని సమ్మోహించును.)

రాము—(ఇటునటుఁ జూచి) అహహా! ఏమిది?

తే. గీ వాయుసుతుఁ డోషధులకయి ? బోయిమగిడి

రాకయుండెను, మూర్ఖ దేశికయయుండె

సోదరుఁ డింకెట్లు గడతు నీ ? శోకవార్ధి

ద్యమణి యుదయించునట్లదే దోచుచుండె.

(కోగ్రధమతో పిల్లకర్ణాంతముగాలాగి)

ఉ. వాయుసుతుండు నోవధుల / వారితిలీలను దేకమున్నె శు  
శ్రీయుతుడైన సోదరుఁడు / జెచ్చెరమూర్ఖును దేరకుండ న  
వ్యాయముగాను నీ వుదయ / మందితివేని క్షణంబులోన ని  
న్నేయుదు నొక్కకోల, మఱి / యేనును జత్తు నినుండ యిప్పుడే.

[తెఱిగి]

తే. గీ. త్వరకడకుచుయ్య హనువా! / త్వరకడకుము  
వాయుపుత్రు డోవధులతో / వచ్చుచుండె  
నోవధుల కాంతియేగాని / యోషధీశుఁ  
డదయమగు జాడగాదయ్య / ముదము గనుము.

జాంబ—జయము, జయము, శ్రీగామచంద్రా! హనుమంతుఁ డోవ  
ధులను దెచ్చుచుండెను.

విభీ—(చూచి) స్వామీ! దోగ్గాచలము పైనన్న యోషధులను  
గుర్తికజాలక యాపర్వతంబునే వాయుపుత్రుండు పెకలించు  
కొని వచ్చుచున్నాడు.

సుపే—(చూచి) అదిగో! ఆపర్వత యాబయలునందుంచెను. రామ  
చంద్రా! నేనువెడలి యోషధులను దెచ్చెను. (అని నిష్క్ర)  
మించి యోషధులతోడను హనుమంతునితోడను మరలఁ బ్ర  
వేశించి యోషధులు లక్ష్మణుని నాసికారాధ్యంబుల కడ  
నుంచి సామితి! లెమ్ము.

లక్ష్మ—(మూర్ఖుడే) ఓరోరి దుష్టచూర్గానువర్తీ! దశకంఠా!

చ. ఘనభుజసారవిక్రము మఖండముగాగల నన్నుఁగ్రోజా  
లిన రణకోవిదుల్ గలుగ • రౌద్రనటంచును గర్వమేల? రా  
మునిదరిజూపు నీబఁము / పూర్ణముగాగల శక్తి యుక్తులన్  
జెనఱి క్షణంబులోన నిను • జెందును కాలుని వీటికంపెమన్.

రామ—సోదరా! ఆగుమా గుము. రానఱుఁ డిప్పుడు పాతాళహోమ  
మొనరింపఁబోయి యున్నాఁడు. ఆదౌర్భాగ్యుని భోనువిధ్వం  
సం బొనరించి రణభూమికి నోడ్కొనిరా యంగడుండు వెడ  
లెను. శాంతింపుమా. (అని హనుమంతుని కాఁగిలించుకొని)  
వాయుపుత్రా!

సీ. తొలుత సుగ్రీవుని / లలితఘైశ్చిని వాకుఁ  
గలుగఁజేసిన మహా / ఘనుడవీవె  
సోప్తములుదీర్చి / వీకమై సందర్శింబు  
క్షణములో దాఁటిన / ఘనుడవీవె  
జానకికి గనుఁగొని / సత్వరమేదెల్పి  
ననుభోఁచినట్టి యాఁఘనుడవీవె  
సంజీవి వెనదెచ్చి / సౌమిత్రిప్రాణముల్  
గరుణతోనిల్పిన / ఘనుడవీవె  
నీవొనర్చిన యువకృతుల్ / జీవముండ  
మరువగలనెక్కొ-- మరచిన / మాకుఁగలవె  
పుట్టఁగతులు- సీఋణమిడి / నెట్లదీర్తు  
సంజనీదేవి పరిపుత్ర! / యాంజనేయ.

హను—తండ్రీ! మీయనుగ్రహ పాత్రుండునగుటయే నాకుశుభము  
రాము—ఆద్యులగు నోకిపిపుంగవులారా! మనము గుడారములకు బో  
దము రండు.

అందరు—నిత్యము.

(అని నిష్క్రమింతురు.)



పంచమరంగము.

రావణుని పాతాళహోమము.

రావ—(దీక్షతో హోమము జేయుచుండును)

[అప్పడాక గాత్రసంభటుడు శీఘ్రముగా బ్రవేశించును.]

భటు—ఓనక్షతచర సార్వభౌమా! త మృడుకొను వారెవ్వరును  
లేరను మహాధైర్యంబున వానరులెల్లరును బురపివేళ మొన  
రించి ఘోరమానార్ణవోదీర్ణులై గర్జిల్చిర్జస్వసమార్జితులై  
సింహనాదంబుల దిక్కులు పిక్కి-టిల్ల వార్చుచు "ఏడి రావ  
ణాధనూ డెచ్చట! ఎప్పుడునఁ జెప్పురేయి యని కనంబడిన వారి  
నెల్ల స్త్రీబాల వృద్ధాదులను వివక్షితలేకుండ వధించుచుండిరి,  
వృక్షశాలలో పరివేశించి రథంబులను విఠచుచుండిరి కరి  
బలాబును గండహింతుచుండిరి, అశ్వంబులం జంపుచుండిరి.  
ఆయుధంబునట్టె బా డొరించుచుండిరి. ధనాగారములు  
దోచుకొనుచుండిరి. రమ్యహర్ష్యము లన్నియు నేలమట్టము  
గావించుచున్నారు మహాపథా! వారి దౌర్జన్యమునకు మేర  
లేకుండఁ బోయినది. నీ పువేక్ష నహించినచో నింకొక్క దివ  
సములో లంక నేల మట్టం బయిపోవును. ఒక్క ప్రాణియు  
నీకంటఁ బడదు. రమ్మ, రమ్మ, హోమా మారలువార  
జేయవచ్చును ఆనానరాధముల నావలకు దోలుము. చావగా  
మిగిలినవారిని గాపాడుము. (చూచి) అదిగో! అదిగో! ఆవస  
రరాధము లిట వచ్చుచున్నారు. లెమ్మ, లెమ్మ, వారరుడె  
చిరేన సన్నింక నీ హోమము చేయనిచ్చెదరా? నిన్నే హో  
మము చేయుదురేమో? (అని పాటిపోవును.)

(అప్పు డంగదాదు మండ్లోదరి నీడ్చితెచ్చి)

అంగ—ఓరీరావణా! ఇటు చూడుము.



శా. మాయాకృత్య విశారదుండయిన యా / మారీయతోఁ గూడి  
యన్యాయప్రకృమవృత్తిమై వనములో / సక రామువందించి  
చౌర్యాయాసంబున కోర్చిరూఢతరవా / హాశక్తి వోనాడి దై  
వ్యా యత్తుడన పోలె దెచ్చితిని నీ / వాధారుణీ నందనన్.  
నేనిదె బాహునత్వమున / నిక్కి నిశాచరు లెల్లజూడఁగా  
బూరి నిర్దళకృమ వి / భూషితవికృమసాహసంబుతో  
మానితయై నీమగున / మానుగ దెచ్చితి జూప మిప్పు డో  
దానవనాథ చూపు భుజ / దర్పములెన్నఁటికింక దాపఁగఁ.

3ము. లెమ్ము. నీభార్య నీయనమానముండి తప్పింపుము  
హిడో—(నిచారముతో) ప్రిణేష్యరా!

క. శంకమొకితలేక తిడి / శవ్విషు గావయిహుస్సి సుచరిం  
గొంకకవాసగుండొకడు / గొల్పనముండుల వట్టియీడ్చె నీ  
లంకికు నేదికన్ననగ / యేమైపునమైననర్యశః  
పంకము నిన్ను మాంచెనుద / పానము నేనుగుమంచుచాడ్చునఁ.  
ఇంకెందుల కీతాతాళహాసము పెరవానిభార్యకొఱ కీతాపత్రము  
మోగులకు? నిభ్యామ రక్షింపరాదా? మానాభిమానములు  
పోయినవరువాత హాసమొందులకు? జయమొందులకు? హే  
యంబులగు జీవంబులెందుకు? జీవితేష్యరా రమ్ము.

చ కృతమిదికార్యమెల్లఁ బరి / కించిన సిద్ధియలేదుగావునన్  
గతజలసేతుబాధనము / కైవడిజూప నిర్దళకంబు దీ  
నతఁబగచానిచేబడిన / వాదెనజూడవు వీనిభస్మసా  
త్మశ్రముగఁజేయనేల తమ / కింపవురాక్షస లోకనాయకా.

చిచ్చొడిగట్టి తెచ్చినవిధంబున సీతనుదెచ్చితివి. ఒక్కవనితకై నెల్లరఁ  
బాఁకొట్టుకొంటివి. నిజభార్యపరాధనము గండ్లారఁ జూచు  
చుంటివి. నీకిదితగదు. వై శంబరమ్ము. నన్నుఁగాపాడుము.

రావ—(తనలో) ఛీ! హోమవిధ్వాసమైనది. (అని లేచి) ఓగోరి  
వానరాధములారా! ఏమా కండకావరము? నాయర్థాంగి  
లక్ష్మిని విడచెదరా? లేదా?

అంగ—(మాటాడ కూరకొనును)

రావ—ఇంకను విడవ వేమి? (అని బాణములు విసరను అంగదుడు  
వెడలును.)

రావ—నెచ్చెలీ! విచారింపకుము పూర్వకర్మఫలిపాకంబున నీకిట్టి పరా  
భవము సంప్రాప్తించినది దైవయశ్చ మట్లున్నది. అది తప్పి ప  
మనతరనూ?

తే. గీ. రణముఖాబున శత్రుత్వా! రామబుక్కు  
ఋణును నెసజంపి జయలక్ష్మి! నెలమిగొందు  
కాకయుండిన రాముచే! గదనమందు  
చచ్చిసంతోషమునబోదు! స్వర్గపురికి.

మండ్లో—జీవి తేశ్వరా! రణముఖాబున నిపు శత్రుమర్దనముజేయు  
టసంభవము. శ్రీ గాముని మహిమావిశేషంబు లన్నియు నీ  
కెఱిగించియే యున్నదానన. అట్టిమహానుభావుని జెనక  
నీతరమగునా? నామాటవినుము.

రావ—ఓసీ! నీవిషయము లేమియు నాకింక జెప్పవలదు.

\*చ. ఎఱుగుదు నెన్నఁబాంధనకు! లేనొకపంకజనాథుఁ డాటమే  
నెఱుగుదు మాన్వ యందర ను! హీనుడై తనగానునీరంగా  
నెఱుగుదు నాకు రాధుర మ! హీనుచేతి వధకృమంబు ని  
ట్లెఱిగియు ముక్తిబొందగ న! భీష్మముగల్గుట నింతజేసితిగా.

\*చ. ధరణితలేశ దివ్యశర! దత్తసుందర్ల భముక్తి కామిని  
పరిణయ మంగళోత్సవము! భాగ్యమునంజనుడెందఁ గానయ

త్యురుతరమై యీశుభ ము / హూర్తము తప్పకయుండనేగి నే  
నిరతిశయానుభావపద / నిశ్చుస్సుశ్శిఖారి యు డెవన్

\* చ. అమితబలుండు రాఘవుడు / యాజకుడైన దదప్త్రురహి సా  
త్యమున నుదీయసాంద్రత / కాండకతాహుతు లొప్పతేర్చి మో  
దమునను ముక్తికాంత నిర / తంబుగ ముగళలీలఁ బెట్టియై  
వినుల తదీయభోగపద / విశ్రుతసౌఖ్య నిరూఢి బొందెవన్.

ఇంక నామనోనిశ్చయము మాన్ప నీతరముగాదు. పొమ్ము. పొమ్ము.  
నాకు మరణ మానన్నం బాటచేతనే నాశనమును నిర్విఘ్నం  
బుగాఁ గొనసాగినది కాదు.

మఃషో—హా! పరమేశ్వరా' (అని మూర్ఛిల్లును)

రావ—(అమెను కుట్రజూడకయె విల్లమ్ములు బట్టుకొని రణభూమికి  
వెడలుచున్నాడు.)

తెర న్నాలును.



యుద్ధరంగము.

[శ్రీరామవిభీషణులు పరివేశించుచున్నారు.]

శ్రీరా—విభీషణా!

\* మ. తలలుం జేతులు నుంచి వేసరితి మన్యత్ప్రేధిమైపోరి దో  
ర్బలముం జేవయుఁ జూపియే విసిగితి / బ్రత్యర్థినే చొప్పునక  
గెలువస్వచ్చుచు వీ' కస్త్రములచే / గీడ్పట్టువాటిల్లదో  
విలయబారయ పీనుడదాకా భావింపంగ నే చందమో?

ఇంకేమిచేయమందువు?

విభీ—స్వామీ!

\* చ. ప్రియుదిత మానసుడగున / బ్రహ్మచరంబున వీని నాభియం  
దమృతముకుండలాక్ష్మి మహాత్మ్యమునం దగనుంటఁజేసి మూ

ర్దములును జేతులుం దెగియు / దత్తణమాత్రిన పుట్టుచున్నవీ  
కృమమున జాపులేకునికి / కారణమై యలగారు రాఘవా !

రావ—(మహారోషముతో బ్రవేశించి)

చ. రణమున సన్నగెల్పెడి పరాక్రమమేమియు లేకపోయినా  
ఘనముగు నాత్మసంస్థతిని / కావరమంది యొసర్చుకొందు దా  
వనచరయూధముం గలసి స్థిరచ్చి యనాహకులన్ వధించి దా  
మనమున బొంగుచుండు సంమాత్రుడు రాముడు బాటిపోయెనే  
రామా! పాటిపోకుము. పాటిపోకుము. నిలు. నిలు. వీవు పాటిపోయి  
నను నాబాణముమాత్రము నిన్ను బాటిపోసేయను.

రాము—ఓరోరిదైత్యకులాధమా!

\*మ. తగునే సుక్రగఁ బెక్కుపంతములొగిం / దర్పంబుతోనాడియి  
ట్లుగడున్ నివ్వెఱగంధియుండఁగ భుజాటోపంబు దా నెందుఁబో  
యె గుణంబుల్ దుబోయ కాడెవచ్చ నీవీధాగిఁ బాల్వేది నన్  
నగరే నీసరివార లింతులకు నోసక్తంచ రాధీశ్వరా!

రావ—రామా! నన్నజూచి నవ్వెదరో నవ్వరో నేనెఱుంగను గాని  
నిన్నుజూచిమాత్రము నిశ్చయముగా నవ్వెదరు. కారణ మేమందువా?

చ. వనముల శాఖశాఖకును / బద్విఘ్నముడి వికార చేష్టలన్  
ఘనముగఁజేయుచున్ నరులగొందిన యంతనె పాటిపోవు నీ  
వనచరులెల్ల వీరులని / భండనభూమికి దెచ్చినట్టి ని  
స్సనుగొని లోకులెల్లరు పరావిక నవ్వకయూరకుండురే.  
ఓనరాధమా! నీబుద్ధిలేమియే నిన్నింటఁ బడియుండనియక నిన్నిట్లు బే  
రేపించినది గాని—

సీ. అప్పదిక్పాదుర / సట్టె రణోద్వేగో

దాసోహ మనిపించి / దవరినట్టి

తైలాసగిరి నెక్కరిరముచే బైకెత్తి

భుజసారమున కీర్తి / బొందినట్టి

చంద్రార్కు లిర్వురు / సరిగదా యాజ్ఞలో

వాసిగాఁ దిరుగంగ / జేసిపట్టి

భేచరామరయత్నకిన్నరభుజగుల

నుగుమాడి సత్కీర్తి / నొందినట్టి

ధన్వంతరు రావణుడన సామాన్యుడనుచు

బుద్ధిలేమిని దలపోసి / యద్ధమునకు

మర్కట సహాయమున వచ్చి / మామకీన

తతశరాసకీల కా / హుతుడై వైతి.

దశరథనందనా! నానూట వినుము. నీయూలిని నేనాశించుటచే నీవు

నా కాలివంక చుట్టనువైతివి. నిన్నుఁ జంపినచో జానకి విచారిం

చును. ఆమె మ్లానవదనంబును నేను జూడంజాలను. కావున

నీకింతదూరము చెప్పవలసివచ్చినది. నేజెప్పునది యేమందువా?

మ. బవరంబందున నన్నదాకి గెలువన్ / బ్రాప్తంబు లేకుంట వి

ప్రవముగ వేగమె గట్టిపెట్టి నుటి వాసాదంబులన్ వ్రాలి నీ

యువతిన్ గొన్నిదినాలు నాకొసగి యాయుర్వృద్ధినింబొంది నీ

యువతిన్ గైకొని పోవవచ్చు నిక నీయుద్దేశముల్ దెల్పుమి?

రాము—టరీ! రాతీ సాధమా! నీ దుర్గుణము బోనిచ్చుకొంటివి గాదు.

దొంగయైనవాడు ప్రపంచంబెల్ల దొంగయే యనుకొనును.

నీచుడైనవాడు ప్రపంచంబెల్ల నీచమే యనుకొనును. ధర్మ

యతుడైనవాడు ప్రపంచంబెల్ల ధర్మమై యుండునను కొను

ను. ఛ! ఛ!! పశుప్రాయావా!

తే. గీ. వాల్మీకిగూడి సంతతిన్ / బడసిపట్టి

చెలియ మఁడోదరిని నీవు / సిగ్గులేక

జేరదీసితి వారీతి ? జేయుమనుచు

నాకు బోధించుచుంటె యజ్ఞానహృదయ.

నాకు బలము పూర్ణముగా దెలియకపోయినను వాలికీ నీవిషయము  
బూర్తిగా దెలియును. ఏమందువా?

శా. వాలంబందున నిన్ను జుట్టుకొని సప్తాంబోధుల న్నుంచి, నీ  
యాలింసూడి కుమారునిన్ బససి యాహా బాహుమూలంబునన్  
జాలాకాలము దాచి, త్రాహియచుచున్ ? సందేహము న్లేక నీ  
వాలీలన్ మఱివేడ బోచితని నాడవాళిన్ దెల్లమా.

ఛీ! నీచాత్మా! దోషంబులన్నియు నీడ నుంచుకొని మై నన్ను  
కేళి యొనర్చుచుంటివా? చూడు మీనిమిషంబున నీ తల ద్రెవ్వ  
నేసెదను.

రావ—ఓరీనీచా!

చ. పలుమరు పేలి నేమిటికి ? పంతుముతోడుత నెన్నిమారులొ  
తలలు కరంబునన్నటుక ? తప్పుక మెఱియు మొల్పుచుటచే  
ఫల మికనందఁగాఁ దగిన ? ప్రాప్తము లేదను బెంగతోడనే  
జలజల కంటిని రొలుక ? సాగెగదా మరి యెలనీశ్వమల్.

అదియునుగాక నో సరాధమా !

తే. గీ. పరుడు చేపట్టినటుంటి ? పడతిఁ దిరిగి

బడయఁగోరుట నదియెంతో ? పాపమనుచు

నన్ను నిందించితివిగదా ? ? నాడుచెంత

నిన్ని నాళ్ళున్న కాంతకై ? యెడ్డువేల ?

ఇట్టి నీతులు వరుల కుపదేశించుటకేగాని నీ కుపకరింపవా ?

రాము—ఓ సక్తాచరాధమా ! నీ యట్టి నీచాతినీచులకు బుద్ధి వచ్చు  
నట్లొనరించుటకే నా పయత్నముగాని మఱియొకంగులకు  
గాదు. ఓరీ దశకంఠా !

తే. గీ. ఇదివరకు నీ చిత్ర నా / కెనుక లేక  
నిన్ను వధియింపజాలక / మిన్నకుంటి  
నేటి కా రహస్యంబు గి / హించితి నీక  
బ్రాహ్మజాలపు క్షణమైన / రణములోన.

ఓరీ రాక్షసాధమా !

తే. గీ. అరసి నీ వాభిషంతున్న / సమృతకుండ  
దొలుత చెడగొట్టి పిమ్మట / తలలు కరము  
తెల్ల దెగగొట్టి నిన్జూపి / మెల్లమెల్ల  
చిత్రపథం జేయువాడ ని / చిత్రగతుల.

నీ పేలాపన మింగట్టిపెట్టి చావునకు సంసిద్ధుడనై యుండుము.

రావ—రామా ! ఇంటిగుట్టు లంకుజేటనినటుల నా రహస్యంబు  
లన్నియు నూ విభీషణుడు నీ కెరిగించివెచెనా ? ఇంక  
లాభములేకు ఈ దెబ్బతో నీకో నాకో చావు నిక్కము.  
(అని బాణమును విడుచును)

రామ—(ఒక బాణముచే గర్భమును భేదింపును. వెనుక తలలు కరము  
బాణములచే చెండివైచును. పిమ్మట రావణుడు, శివా !  
శివా ! అని యార్చుచు రణభూమిగూచును. దేవసంహభులు  
మోగిను. దేవతలు పుష్పవృష్టి గురిపెతురు.)

తెర వ్రాలిను.

అ

వస్త్రాంకము.

విభీషణ కట్టాభిషేకము.

[రామ, లక్ష్మణ, హనుమంత, సుమేధ, అంగదులు ప)వేశింతురు.]

రామ—అయ్యలారా !

కం. శరమేషు విలాసముచే

శరణను విభీషణుని దగు / సాహాయ్యముచే

మరి వానరయూధముచే

వరణించెను రావణుడు / మా యస్త్రముచేన్.

హనువంతునకు నా యెడంగలభక్తి యపారమైనది. ఆతడు నా కొన  
గించిన యువకారము లనంతయు ఈతని సాహాయ్యములేకు  
న్నచో నా ప్రియసోదరుడు జీవించుటయేల్ల. ఆతనితోఁ  
బాటు మే మెల్లర మంతరింపవలసినదేగాని మరియొండు సాధ  
నములేదు. విభీషణుడుగూడ ధర్మపథకామియై. సోదరప్రేమ  
బోనాడెను గావుననే మనకు జయము లభించినది ఆతని  
లంకాపురకట్టాభిషేకం బొనరించి యాతనితోఁగూడ మన  
మందర మయోధ్యాపురి కేగుదము. నాయనుతా! నీవు నా  
కింకొక్క యువకారము సేయవలయును. అది యేమిదురా?  
మా యరణ్యావాసమైన పరునా శ్రేష్ఠ సంతరమున నయోధ్యకు  
వత్తుమని భరతునకు నగ్దాన మొసంగితిని. కాని సరిగా  
యానాటికి చేరగలుగుదు మనుమాన నాకులేదు. కావున నీ  
వేగి భరతునకు మదీయగమనవిశేష మెరింగింపుము. విభీషణు  
డట్టాభిషేకమైనవెంటనే వెడలుము. ఈ యవకృతి నీవు చేయక  
తప్పదు.

హను—స్వామీ! అనుగ్రహింపఁబడితిని.

[అప్పుడు విభీషణుడు సీతతోఁ బ్రేమించుచున్నాడు.]

సీత—

శా. పాణేశా! భవదీయపాదముల నే / వన్ జేయు భాగ్యంబు నా  
కీనాఁడే లభించె వెడియును నే / నిన్నాళ్ళు నా యాత్మతో  
మీ నామంబె జపించుచుండిన ఫలం / బే మేలుచేకూర్చి నా  
మానప్రాణముగూడ గాచినవి నా / మన్నింపు పాణేశ్వరా!



తే. గీ. మాయలేడని జెప్పెడి / మఱది పల్కు  
 వీనుల నుబెట్టకయ మిమ్ము / వేగబాపి  
 యతని నిందించి తత్ఫల / మందియున్న  
 నన్నబోచితిజ్జిరెంత మీ / మన్ననమున.

మఱదీ ! లక్ష్మణా ! నిన్ను వేపటకుఁ దగనుగాని నన్ను తుమిపుము.  
 చ. దుడుకుతనంబునన్ మిగుల / తొందరతో నిను నిదఁజేసి యీ  
 వడువున కష్టముల్ బఱితి / చంతమునిగితి పాణవాయువుల్  
 విడివడి వీడనెంచితిని / నా ముసుపుత్రకుఁ డుతచచ్చి నీ  
 వడలకు మంచుజెప్పి మిము / నాదఱ నా కిటజూపెఁ బేర్చిశోక.

రాము—భూపుత్రీ ! దూరమునందుడి మాట్లాడుము.

తే. గీ. మానవతులను బట్టి యి / మ్మాక్కినేడు  
 కూర్చదనుజాధముని గూల్చు / కోర్కెతోడ  
 గుర మొచ్చితి నేగాని / తిరిగి నిన్ను  
 గైకొనెడికోర్కెతోడత / గాదునుమ్ము.

నీకు నా భావం బెఱిగించుచుంటిని. నీవిచ్చుదియును పరవారాభి నుర్చు  
 కుండగు రావణునింట నుండుటఁజేసి నిన్నుఁ బరిగ్రహించు బుద్ధి  
 నాకు లేకు. అట్లు పరిగ్రహించుట మిగులవోషము. నీవార్తిం  
 బడి యుంట నిన్నురక్షించుటయే నాకు గర్తవ్యముగాని నిన్ను  
 బరిగ్రహించుట నాకు విధిగాదు. కావున నేను నిన్నెల్ల నీయి  
 ప్రము వచ్చిన చోటికిం బొమ్ము

సీత—హా! దైవమా! ) అని మూర్ఛిల్లుచు)

హను—(కన్నీరుతుడుచుకొనుచు) రాఘవేశ్వరా! నీవెఱుంగని ధర్మ  
 మీరేమలోకంబుల ముగను లేకు. జనకజ మహాపతివ్రత.

రాము—వాయుపుత్రా! నాకంటె నీ కెక్కువ తెలియునా?

హను—కన్నతల్లి విషయమును తెలియని—

రాము—మాటాడకుండ నుండలేనా ?

హను—మాతృప్రేమ నన్ను—

రాము—మాటాడవలదు. నాయాచ—

హను—హా!—(అనికూలబడుచు.)

లక్ష్మ—(రామునిపాదములపై వ్రాలి) సోదరా!... ..

రాము—అయ్యా! మీ రెవ్వరును నాకీవిషయంబునఁ జెప్పవలదు. మీ కందఱకును నా యానగలదు. ఊరకచూడు దంధియేగాని నోరు మెదపినచో మన్నింపను.

సీత—(మూర్ఛచేరి గద్గదస్వరమున) పాశ్చేశ్వరా!

\* మ. తగునే నన్నిటలాడ నీకు ననవ / ద్వంద్వై న సద్వర్తనా

ది గుణోఘంబుల శుద్ధనా తెలుగవే / తెంపాడరుక్తంబె, సా  
రగోఘంబుల సీత దుశ్శీల విచార / రవ్యక్తిహారీశ్రవం

బకు వాక్యంబుల నొంకలేల యకటా / యన్యాయసంసక్తనే.

పాశ్చేశ్వరా! పలుకవేమి? నీవింక నాతో బలుకవా? నాజీవిత మింత యేనా! అయ్యో! నేనేమికావలసినది. నాపాశ్చేశ్వరుని కీ యనమానం బెట్లుతొంగును. నేను విశుద్ధ చరిత్రనియెట్లు నమ్మును. జీవితేశ్వరా! మీ రవతార పురుషులని మారులెల్లరును మిమ్ము స్థుతింతురు. కేవలము తమగు భగవంతులే. అట్టి భగవంతుని యర్థాంగలయ్యి వైన నే నవత్ర చరిత్రనా? మాటాడరేమి? నాతో మాటాడఁ దలంచుకొనలేదా? అయ్యో! పిల్చుచుండఁగ పెడమొగము బెట్టెగలే? మీనదనపద్మమును జూచుటకైనను నేను నోచుకొనలేదా? ఆఁ, ఆఁ. పాశ్చేశ్వరా! మీరుకూడ విచారించుచుంటిరే? వలదు. మీనదనము విన్న దనముదాల్చియుండ నే చూచి ప్రాణములను భరింపఁజాలను. మీరు నాతో మాటాడకున్న మానె నే నెక్కోక్కోరెడ

దాని కనుమతింపును. భర్తాజ్ఞ బడయకుండ పతివ్రత లెట్టి  
కార్యమును జేయరాదు నే నపవిత్రునిని చూచుచే నిందబడు  
ట కోర్వఁజాలను నేను మహాసాధ్యునిని నిరూపణ జేసుకొందు  
నెలవిందు.

రాము—(అంగీకారసూచకముగాఁ దలఁచి) యవును]

సీత—(లక్ష్మణునివైపు దిరిగి)

ఉ. లక్ష్మణ చూచితే యనఁడు ! లక్ష్మణ లక్ష్మీశవైన నన్ను దు  
ర్లక్ష్మచరిత్రఁబోలె విక ! లస్థితిగా భవదగ్గిఁజండు దా  
సూక్ష్మశితయై నతిఁ ! జూడక ఘోరవచోమహాగరు  
త్పక్ష్మవితేక్షణాస్త్రముల ! పాల్పడఁజేయుచునున్నవాఁ డొగిన్.

లక్ష్మణ—(కన్నీటితో దల వొచ్చుకొనును)

సీత—హా! మీరెవ్వరును నాతోమాటాడరా! నాజీవితేశ్వరుని యాన  
యట్లున్నదా? సరే. లక్ష్మణా! నీకు నాయొక సూతృభావము  
గలదేని వేవేగ దిలిం బేర్చుము. ఆ మగ్నిహోతునిచే నే బలిత్ర  
శీలనని చెప్పించెన.

లక్ష్మణ—(విచారముతో రామునివైపు జూచుచు.)

రాము—(దిలిపేర్చింపుమని సంజ్ఞ జేయుచు లక్ష్మణుఁడు వెడలును.  
తెరలేచును. అగ్నిగుండము కాన్పించుచు )

సీత—(రామునకుఁ బ్రదక్షిణ నమస్కారము లాచరించి గుండము చింత  
కరిగి చేతులు జోడించి)

స. స్థిరమతులార! యోనకల ! దిక్పతులార! సురేందులార! కి  
న్నరవరులార! సర్పకుల ! నాయకులార! మునీందులార! భే  
చరవరులార! యక్షుగణ ! చారణ గుహ్యక సాధ్యులార! వి  
స్ఫురదినచందులార! వర ! భూతములార యెరింగియుండుడి.

\* కం. మీరిందఁ జగు గుటిగా

గోరుచు నే నున్నచాన ! గురుహితమతి నా

చారిత్రో బేచందం

బేరూపము దానిమీర ! లేర్పటమఁ దీరక.

ఓ హన్యవాహనా!

\* తే గీ. దుష్టకల్పవ బుద్ధివై ! దోషమునను

జనకులాభసనకు దప్పి ! నచ్చుత్రో

మెడలి నడచుటఁగినిన ! నీక్షణంబ

చెలఁగి నను వేగ భస్మంబు ! సేయుమయ్య

(అని యగ్నిగుండమున నులుగుచు. అగ్ని చల్లారుచు)

(అగ్ని హోతుఁడు సీతతో బ్రవేశించుచు)

(అందఱును హర్ష పృథుల నదనములతోఁ జూతురు)

అగ్ని—రాఘవేశ్వరా!

\* శా. పాతివ్రత్యగుణాబు సుస్థిరమతిన్ ! బాటించి కళ్యాణన

చ్చేతోవృత్తిఁ దనర్చి లక్షణములం ! జెల్వొది సుధక్రియో

పేతప్రక్రియయై జానకి భవ ! త్రేగూరుమామంబుగా

బ్రీతిన్ బుట్టిన యాదిలక్ష్మీ దలఁపం ! బృహ్మతలాభేశ్వరా !

ఈమెయెడ నెట్టిదోషమును లేని ఈమెను స్వీకరింపుము అదిగో!

ఈమె పాతివ్రత్యమహత్వమును గొనియాడుటకై బ్రహ్మం

దాసు లిటే వచ్చుచున్నారు.

[అప్పుడు బ్రహ్మోపేంద్రుడు హేంద్రదశరథులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

బ్రహ్మ—సకలలోకాధీశ్వరా ! జయతు జయతు.

రాము—పితామహ ! నమస్కారములు.

ఇంద్ర—రాక్షసాంతకా ! ప్రణామములు.

రాము—స్వర్గపురాధీశ్వరా ! వందనములు.

మహా—అవతారపురుషా ! అనంతకల్యాణము లగుఁ గాక.

రాము—గిరిజామనోహరా ! శుభం బగుఁగాక.

బ్రహ్మ—సర్వలోకరక్షకా ! నీవిజయము చుట్టోకంబులకును హర్ష  
ప్రపూర్ణమైయున్నది తనకు సరవానరులచే మరణంబుగలదని  
యెఱిగి, యవతార పురుషుండ వగు నీవు కాసల్యాదశరధుల  
కుద్భవించువని నారదునివలన దెలిసికొని యీ రావణుడు నీ  
మాతాపితల వినాహమే గాకుండుటకై విశ్వప్రయత్నముజేసె  
ను. కాని కర్మమునుండఱి పురుషయత్న మేమివనిచేయును? లో  
కకంటకుడును, తన కాజన్మవిరోధియునగు దశకంఠుని బరిమా  
ర్చి నన్నిజూచి, యాశీర్వాదంపవలయునని నీజనకుండగు దశ  
రథుఁ డిదే విచ్చేసియున్నాడు.

రాము—(వడివడి దశరథుని చెంతఁగి యాతనిపాదములపై వ్రాలి)

తే గీ. పుత్రశోకంబునను మది ? బొక్కిబొక్కి

యొక్క సుతుడైన చెంతలే ? కున్నతరిని

రామ రామా యటంచు స్వ ? ర్గంబుజేరి

న జనక ! యిదిగొ నానంద ? నములు గొనుము.

దశ—పితృవాక్యపరిపాలకా ! నీకు శుభంబగుఁగాక. తనయా ! నిను  
బోలు సత్యవాక్పరిపాలకుండగు పుత్రుని బడయుటచే నాజ  
న్మతరించినది. నాయనా! పనునాల్లే డ్దరణ్యావాసంబును ము  
గిసినది. మఱల యయోధ్యకఁగి పట్టాభిషిక్తుడవై రాజ్యపాల  
నం బొనరింపుము.

రాము—చిత్తము.

లక్ష్మ—జనకా !

తే. గీ. రహిని సుగుణాభిరాముడౌ ? రామచంద్ర

నడవులకుఁ దోసిలని దుఃఖ ? పడుచు మిమ్ము

నుడలు దెలియక నిందించి ! యున్న సుతుని

తప్పు మన్నించి గొనుడు వర ! దనము లివిగో.

దశ—నాయనా ! సుగుణాభి రాముఁ డౌ రాముఁ డరణ్యంబులకుఁ బోవుచుండెనను దాఁఖము దలమున్కులగుటచే నన్నునిందించితివిగాని- నాపైనఁ బితృప్రేమ లేకగాదు. అందు దోషములేదు. చిరంజీవివై రామానుజుండవై గుణగణంబులందు రామునిసోదరుండవేయని యిహించకొనుచు సుఖంబుండుము.

సీత—మ మగారూ ! (అని దాఁఖముతో నమస్కరించుచు)

దశ—లోకమాతా ! లోకోద్ధరులగు పుత్రులంబడయుము. (రాముని దిక్కు) కుమారా ! సర్వలోకప్రపూజ్యులగు నీసతీమతల్లియెడ సంశయించితి వేలనాయనా !

రాము—జనకా ! నాభార్యయెడల నాకెన్నటికిని యనుమానములేదు. అగ్నికి చెడఁజేయునని తలంచు టవివేకముగాదా? కాని లోకులు కాకులవంటివారు. వారు సత్యాసత్యంబులరయరు. రావణుఁడవహరించినయామెను-దశకంతుని బాహుమధ్యంబునం జిక్కిన యామెను- రాముఁడేలుచుండెనని నాయెడలను, నీమహాసాధ్వియెడలను నిందలువై తురు అట్టి మచ్చపుట్టిన పిమ్మట దానినడంచకొంట కష్టము. కావున యామెపాతివ్రత్యమును గూర్చి నాకు సంతయము లేకున్నను, లోకసంతయనివారణార్థమై యామెను సంశయించిట్లు నటించి యామె పాతివ్రత్యమహిమము వేనోళ్ళ స్ఫుటించునట్లు జేసితిని. నాయర్థానికి రాబోవు నింద తొలంగినది కావున యామెగూడ నిందలకు హర్షింపవలయును.

సీత—పాశ్చాత్యరా ! మీయానందమే నాయానందము.

అందఱు—అహాహా ! సర్వోక్తము లానందమయము.

బ్రహ్మ—శ్రీరామా ! నిష్కారణముగా సనకసనంతులవలన జయవిజయము కలుగని శాపమును దీర్చుటకై వరాహ, నాగసింహ, రామావతారములం దావ్హితివి. ఇంకా జయవిజయములు మఱల శిశుపాల దంతవక్త్రులయ జన్మింతురు. వారిని నీవు కృష్ణావతారంబున సంహరింపవలయును.

రాము—చిత్తము.

ఇంద్రు—శ్రీరామచంద్రా ! నావలన నేమయిన గావలయునా?

రాము—శశిధవా ! నాకొఱకయి చాలమందివానరులు మడిసిరి. వారిని సజీవులం జేయుము.

రాము—కుంభకర్ణులచే మిక్కిలబడినవానుగాక తక్కిన వానరులు సజీవులయ్యెదరుగాక.

దశ—నాయనా ! రామా ! నీ వ్రతిజ్ఞాధుగముగాకుండు విభీషణు నీ లంకాపురికి భిషిక్తుని జేసి శీఘ్రమే యయోధ్యాపురి కరిగి కట్టాభిషిక్తుడవయి హరిజనం బరిపాలింపుము.

రాము—చిత్తము.

బ్రహ్మ—లోకంతుకా ! మేము వెళుచున్న సీత సకలమున కయోధ్య కరుగకపోయినదో నేమైన బ్రహ్మాదము వచ్చు నేమో ? ఇచ్చట కార్యములు శీఘ్రముగా ముగించుకొని వేగబొందు.

(బ్రహ్మ యింద్రోపేంద్రదశరథులును, అగ్నియు నిష్క్రమింతురు.)

రాము—(సీతను దగ్గరగా దీసికొని) పాణిపీయా !

మ. తరుణీ ! నిన్నటు నిందఁ జేసితని చి ! త్తంబందు నూహించి నీ పురకక జంతిలబోకు మింక మది నా ! యుద్దేశ మేరీతిదో

యెఱుగన్ జెప్పగ వింటిగాన, చెలియా ! యింకీ మహాకష్టముల్  
దరిగెన్ గావున వేగజేరుద మయో ! ధ్యాపట్టణాబున్ వెనన్.

జాన—చిత్తము.

రాము—వాయుపుత్రా ! విభీషణునకు శట్టాభిషేకం బొనరింపవలసి  
యున్నది. కావున సర్వసన్నాహం బొనరింపుము.

భటు—(ప్రవేశించి) స్వామీ ! సర్వసిద్ధముగా నున్నది.

రాము—మంచిది (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

తెర లేచును.



శట్టాభిషేకమహోత్సవము.

రాము—(విభీషణుని సింహాసనముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి) విభీషణా !

చ. శరసతులల్లఁ జల్లులని ! భావనజేయును, నెంచుచుండుచూ  
శరధసమెల్ల యోవ్వచులు ! భ్రాజ్జడవయ్య బ్రజాభిసౌఖ్యమే  
నరపతిసేమంచు, నదె ! న్యాయముగా బలమంచు నెంచుచున్  
స్థిరమతి న్యాయబుద్ధిమెయి ! నెచ్చెర నేలుము లంక నెల్లయా.

ఆ. వె. దోహబుద్ధి యింత ! దొడరిన నరపతి

మూలమట్ట మగుచు ! గూలిపోవు

న్యాయబుద్ధిగలుగు ! నరపతి నిజముగా

దినదినాభివృద్ధి ! గనును జమ్ము.

(అని కిరీటము శిరముపైనుంచును. దుండభులు మోగింతురు.)

రాము—వాయుపుత్రా ! విభీషణశట్టాభిషేకమైనది. నీవతిరయంబున  
సందిగామమున కరిగి భరతునకు వారాక నెఱింగింపుము.

హను—చిత్తము.

(నిష్క్రమించును)



మాతలి—(కోవేళించి) శ్రీరామభద్రా! మిమ్మెల్లర నయోధ్యాపురికి  
దోడ్కొనిపోమ్మని మహేంద్రుండు పుష్పకవిమానంబును బాపి  
యన్నాడు. ఏమియాజ్ఞ?

రాము—చుందిది. ఆస్యలారా! అందఱ మయోధ్యాపురికి బోవుదము  
రంధు

(అందఱును నిష్క్రమింతురు)

తెర వ్రాలును

అను-

సప్తమరంగము.

అయోధ్యాపురంబున కట్టాభిషేకమాడపము.

[సీతారామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులును, వసిష్ఠవిశ్వామిత్రాది  
ఋషీశ్వరులును, సుగ్రీవహనుమదంగద వానరులును, విభీషణు  
డును, గొండఱు పురజనులును నుండఁగాఁ దెర లేచును.]

రాము—(భరతుని నాగిలించుకొని) భరతా! సుగుణవర్తితా! నీకుతటి  
సాహసము గూడుగా? ననుయమునకు హనుమంతుఁడు రాక  
యన్నచో మనవంశ మేమి కావలసింది?

భర—అగోచా! నన్నేమి చేయుచునెచరు?

ను. పరునాల్లేడ్లును మీగు నాజ్ఞ ! మెరు న బాలించితిరాజ్యముకొ  
ముదితోత్సాహముతోడ పాదుకలనే. బూజించుచు భక్తితో  
బమనాల్లేడ్లును జెల్లిపోయినను బూపల్కుప్రకారంబుగా  
నదయాత్మా తమరింప రాకునికి నే జాగోరితి దోషమే.

సోదరా !

సీ. తమయాజ్ఞ నాకెందు ? దప్పనినాటచే

పదునాలుగేండ్లును ? బిదికియంటి

నాపై స మీదిష్ట / రూపంబు జూడక  
 యొక్క మిషంబైన / నుండగలనె  
 యనిననాటికి మీర / రరుదేగకన్ననో  
 మరణింప నడగనే / వరము మిమ్ము  
 అనిననాటికి తమ / రరుదేఱకుటచే  
 మరణించుయత్నముల్ / జరుపుచుంటి  
 చితిదరికి జేరుచుండంగ / శీఘ్రగతిని  
 నాయుపుత్రకుఁ డరుదెంచి / భవ్యకృపను  
 తమరువచ్చెడివార్త చి / త్రంబులఁగ  
 నన్నఁ జాకుడఁజేసె నో / సన్నతాంగ.

రాము—నాయుపుత్రా! నీవు నాకొనచ్చిన యుపకారము లనంత  
 ములు. నీకేమికావలయునో గోరుకొమ్ము.  
 వాయు—రామభద్రా! మీదిష్టరామంబు నే నెవ్వేళ భజించుకొను  
 నట్లు వరమొసంగుఁడు

రాము—రూపుతీ! అట్లే మగుగాక. అదియునుగాక నిన్ను విండాను  
 భక్తితోగొల్చు మానవులకు స్వస్థుభంబులును గల్గుగాక.

వసి—సభ్యులారా! ముహూర్తము మించిపోవుచున్నది. శ్రీరామునకు  
 పట్టాభిషేకమహోత్సవము నెఱపుచున్నాను. (అని రాముని  
 సింహాసనముపైఁ గూర్చుండబెట్టి) రామభద్రా! రఘునీలీపయజ  
 దశరథమహారాజులవోలె నీధరఁ బరిపాలించుచు స్థిరమశో  
 లక్ష్యే బడయుము.

ఆ వెళ్ళి గుప్తమతుఁ జూపి / శిష్టుల వెనఁబో)చి  
 యవని గావబుట్టి / నట్టిహరివి  
 నీవు గాన మేము / నీవెఱంగిననీతి  
 బోధ సేయగలమై / పుణ్యపురుష.

రాము—(లేచి) సభాస్థారులారా!

తే. గీ. నెలకు ముమ్మాటు వర్షముల్ / గలుగుగాత  
నిజసతీత్వంబు సతులకు / నిలచుగాత  
పౌజలు రాజధక్తిని నెద / వరలుగాత  
హర్షమున భూపి పౌజలెల్ల / నలరుగాత.

మునులు—తథాస్తు తథాస్తు తథాస్తు.

ఇది శ్రీసత్యవతీకృపాపాత్రీ భారద్వాజసంహితా పవిత్రాయినాపురపు  
వంశలతాంకుర సత్యమాంబాబాపనామాత్య మిధున గర్భశక్తి  
ముక్తాఫల మృదుమధుర కవితా విశేష్యైశ్వర్య సుబ్రహ్మణ్య  
శాస్త్రి మలకపల్లి చిన శేషగిరిరాయ కవిద్వయ పీఠ  
శిష్య విబుధసజ్జనవిధేయ సోమేశ్వరరాయ కవి  
ప్రణీతమైన సంపూర్ణ రామాయణమునందు  
సర్వమును షష్ఠాంకము  
సమాప్తము



# అనుబంధములు.



## 1 వ అనుబంధము.

వసి— శత్యానిరాగము—అదితాళము.

ప॥ దశరథా! సందియ నుండకుమా!

అ॥ ప॥ విశదముగాఁ దెల్పితి నీసుతుఁచరిత మో॥ దశ॥

చ॥ 1. త్రిరాముని మానవుఁగా - జెప్పఁదగదు, భూ  
భారముమాన్పు నరుఁడయ్యె - పద్మదళాక్షుఁ డాహరి॥ దశ॥

2. సామితియె శేషశాయి - భరతశత్రుఘ్నులె  
శంఖుదక్కియును - సత్యం బిది నమ్ముమో॥ దశ॥

3. లోకకంటకులను బిల్క-మార్చి  
లోకంబుల నేలుకొఱకు  
ప్రాకటము శ్రీహరియే  
యిట్లవతారం బెత్తె నమ్ముమో॥ దశ॥

## 2 వ అనుబంధము.

వసి— శంకరాధరణరాగము—అదితాళము

ప॥ నాదే - భాగ్యము

అ॥ ప॥ ప్రత్యక్షంబుగ భగవంతునిఁ గొల్పెడి॥ నాదే॥

చ॥ 1. ఆతనినే ధ్యానించుచు

ఆతనినే భజించుచు

ఆతనినే సేవించుచు

ఆతనినే గొలుచుచునుండెడి॥ నాదే॥

2. ముల్లోకారాధ్యనకున్

సల్లలితాకారునకున్

చల్లని శ్రీ రామునకు

మెల్లగ గురు డగ్గఁ గలిగె॥ వాడే॥

3 వ అనుబంధము.

దశ — ఆనందభైరవి రాగము — ఏక తాళము

ప॥ తుమియింపు మో - తాపసీదా॥

అ॥ ప॥ నీపదములవైవ్రాణి - పార్థిండుచున్న నను॥ తుమి॥

చ॥ 1. శ్రీ రాముఁ డెంతయో - చిన్నవాఁడౌటచే  
నీరీతిఁ గోరితిని - నేరమెంచక నన్ను॥ తుమి॥

2. పలలాశనులబట్టి - శల్లాచ్చి యాగంబు  
చెలగి జేయుంతును - శీఘ్రంబ నేవచ్చి॥ తుమి॥

3. బాలుని బంపంగ - పాణిమోర్వకుగాన  
జాలముచేయక - జయ్యన నేనత్తు॥ తుమి॥

4 వ అనుబంధము.

అహల్య — శరణ రాగము — త్రిపుట తాళము.

ప॥ రామా! నిను నే పార్థింఁచెదనో॥ రామా!

అ॥ ప॥ రామానుజి ననుబోవుము శ్రీ రామా॥ రామా॥

చ॥ 1. పతితురాలనయి - పాపం బొనరించితి  
గతిసేవని నీపద - కమలము లంటితి॥ రామా॥

2. పావనచరితా! నీ - పాదధూళిచే  
పావనినైతిని గా - పాడుము నన్ని॥ రామా॥

5 వ అనుబంధము.

మునులు — శ్యామ రాగము — ఏక తాళము.

ప॥ జయ, జయ, జయ, రామా!

అ॥ ప॥ జయ, జయ, జయ, జయ, శ్రీ రామా! జయ॥

- చ॥ 1. దశరథరామా! - దైత్యవిమర్దనభీమా!  
 సకలసద్గుణోద్ధామా - జానకీమనఃకామా!॥ జయ॥
2. ఈశా! సర్వలోకేశా - శాపవినాశా  
 శాశ్వతానందరూపా - స్వప్రకాశా! యీశా॥ జయ॥
3. శతీతపావనా - భక్తపోషణా  
 గతిసీవేగద లో - కంబులకన్నిటికిని॥ జయ॥

6 వ అనుబంధము.

మంధ— హిం॥ కాఫీరాగము— ఏకతాళము.

- ప॥ ఈయరుకులేమి? - యీపరుగులేమి?  
 ఈయల్సనమేమి? - ఈభజనలేమి?
- చ॥ 1. ఎట్టిపండుగయును గాదే - నేడెట్టి సుదినముగాద  
 ఇట్టియల్సనమనుజేయ- నెట్టి హేతువా యెఱుకపడదే॥ ఈయు॥
2. కైకదాసినైన నాకె - కారణమే యెఱుకపడదె  
 యింకెవ్వారికి దెలియునీ - యల్సన మిట్టిదనుచు॥ ఈయు॥

7 వ అనుబంధము.

ముఖారిరాగము— ఏకతాళము.

కైక—

- ప॥ మంధరా! - నామాటవినవే॥ మంధరా॥
- అ॥ ప॥ రాముడే - సుగుణాభిరాముడే  
 యననంశాభి సోముడే॥ మంధ॥
- చ॥ 1. కన్నలల్లికలై మిన్నగ  
 నన్నజూచెడి ధన్యుడే  
 మన్ననంబున నేనుగూడా  
 కన్నసుతువలె జూతునె॥ మంధ॥

2. భరతుడెంతయొ నాకు గుణ  
భరితుడౌ రఘురాము డౌతియె  
యెఱుంగ వే - అటువంటివాని  
యెట్లు మోసముజేతునే॥ మంధ॥

8 వ అనుబంధము

దశ— ఫీల్వారాగము—అటతాళము.

౪॥ హా! హా! హా! హా! తనయా!

అ॥ ప॥ సుగుణవినయా! నినునెటు బాయునరా॥ హా హా॥

చ॥ 1. ఏమి సేతుకైక పట్టు - విశువ దయ్యె  
సవతిపుతుడ నెడి ను - త్వరమే హెచ్చుచుండె॥ హా॥

2. ధర్మపరుడవయి నీవీ - ధరిణి నేలుచుండగ  
గాంచుకోర్కె భస్మ - మాయె కైకవలన నాకు॥ నాహా॥

3. ముందు వెనక లరియక - మందయాన కిడినవరములు  
సందేహములేకుండగ - చావుదెచ్చెనా కకటా॥ హా॥

4. పలామారులు బ్రతిమాలిన - బ్రార్థించిన నీ  
పలుగాకిని పట్టవిడచు - పార్థములేదింక॥ నాహా॥

9 వ అనుబంధము.

కౌస— పున్నాగ రాగము—ఏ తాళము.

ప॥ ననముల కెటు బంపుదాన - నీన్న॥ వన॥

అ॥ ప॥ పెంచినప్రేమెల్ల - తెచ్చివైచుక నీన్న॥ వన॥

చ॥ 1. సతతంబు నీవేనా - గతియంచు మడినమ్మి  
బ్రతుకుచుండెడి బ్రతుకు - భిస్మంబు జేసుక॥ వన॥

2. కొడుకుఁ గోడలు నింట - నడయాడు చుండంగ  
గాంచజాలక కనులఁ - గారము గొట్టుక॥ వన॥

3. తల్లిరూపము చాల్చు - తలదెయ్యమునె కాని  
తల్లిని గానయ్య - తలపకు మిఁగనన్న॥ వన॥

10 వ అనుబంధము.

కౌస— హిం॥ త్రోడిరాగము—అటతాళము.

ప॥ వనములబ్రోచుగాత - ఆ

అ॥ ప॥ వనదేవతలే ముదమున మిమ్మెప్పు॥ వన॥

చ॥ 1. గరుడ డమృతమును దే - నరిగిర యప్పుడు

కరుణించి దీపించు - వినతి దీవనలె॥ వన॥

2. సతతసత్యవ్రత - సొశీలుండ వగునిన్ను

సతతంబు ధర్మసంస్థాపదేవతలు॥ వన॥

3. పితృవిధేయుండవై - వెలయు నెన్నెప్పుడు

మతిమంతులౌశుభ - దేవత లెలమిసి॥ వన॥

11 వ అనుబంధము.

దశ— విచారలహరి.

ఘోర్వారాగము—ఏకతాళము.

ప॥ రామా, రామా, రామా ! నను వీడిపోదువే

అ॥ ప॥ నినుబాసి, యెటులనేను - నిలువ నేర్తురా॥ రామా॥

చ॥ 1. గుణఖనివని జనులచేత - గొప్పకీర్తి గనిననన్ను

వనములబ్రదుకంగ బంప - బ్రదుకు టెటుల నేను॥ రామా॥

2. బ్రదుకజాల, బ్రదుకజాల - బ్రదుకజాల రామా !

3. మదిరాక్షి కిడినవరము - మానెద మరి నిలుపుమయ్య॥ రామా॥

4. పాపకూపమునను - బడియైనను నుండగలనే

పాపంబెటుగని నిను - బాసి బ్రదుకజాల॥ రామా॥



12 వ అనుబంధము .

దశ — కేదారశాళ రాగము — జంతాళము.

- ప॥ లేదే - నినుఁ జూచు భాగ్యమిక నాకు॥ లేదే॥  
అ॥ ప॥ ఏలలేదు నేనిపుడె - నీమెటవత్తు నిలుపుచుయ్య॥ లేదే॥  
సాక్షీ॥ పితృవాక్య పరిపాలకా !  
సత్యమార్గానువర్తీ !  
సూర్యవంశాంబునిధిసోమా !  
సర్వలోకైక పాలకా !  
మిత్రీ॥ నినుబాయలేక - నేచుగూడ - వచ్చుచుంటి నిలుపుచుయ్య॥ లేదే॥

13 వ అనుబంధము.

భర — పూరి కల్యాణి రాగము — ఏకతాళము.

- ప॥ ముంగుకార్య మేమిగలదమ్మా॥ ముంగు॥  
చ॥ 1. ననుఁ బ్రేమూడి - గనెడితండి॥  
జనె దివి కని - విని బ్రదికితి॥ ముంగు॥  
2. పరమపావనుఁ డన - బరగి జగముల  
చిరకీర్తి గడించెను - చేరెను స్వర్గపురికి॥ ముంగు॥

14 వ అనుబంధము.

కాస — జంఘూటిరాగము — అటతాళము.

- ప॥ ఎటులుంటివో మద్దుతనయా !  
అ॥ ప॥ కూరమొకములున్న - ఘోరాటనిలోన॥ నేటు  
చ॥ 1. ఏనాఁడు కష్టంబు లేమో - యెఱుంగవు  
యీనాటి కీగతి - యిట్టెవచ్చుట కాన॥ నేటు॥  
2. పట్టంబులోపల - బడియుండెడి నీవు  
నట్లడవిలో నీవు - నవయుచు నవయుచు॥ నేటు॥

3. పంచభక్త్యాన్నములు - భక్తిండువాడవు  
ఆకలముల దిని - నడనల నడలుచు॥ నెటు॥

## 15 వ అనుబంధము

రాము— నీలాంబరిరాగము—ఏకతాళము.

ప॥ జనకా! మముబాసిపోతివా!

- చ॥ 1. క్షణమైన మముబాసి - జానివాడవే  
శాశ్వతముగ మముబాసి - స్వర్గముజేరేతే॥ జన॥
2. కొడుకుల నలుపుర - బడసియుదుద కొక  
కొడుకు చెంత లేనపుడే - విడచితివేమేచు॥ జన॥

## 16 వ అనుబంధము.

సీత— ధన్వాసిరాగము—ఏకతాళము.

ప॥ ఆహాహా! వింతమ్మగ మదె గరుడ

అ॥ ప॥ దానిసోయగ మమ్మతము॥ ఆహా॥

- చ॥ 1. బంగారుపోతఁబోసి - పొణంబులనొసగి  
రంగారగ స్పష్టించెచు - బ్రహ్మచతురుడై॥ యాహా॥
2. చెరులులేనిలోపము - చిన్నమాతృ నాకుఁదీర  
పొణముతో దీనిబట్టి - నా కిడుకని వేడుచుంటి॥ నాహా॥

## 17 వ అనుబంధము.

లక్ష్మ— కల్యాణిరాగము—అటతాళము.

ప॥ నిజమైనలేడిగా దగ్గజా! అది॥ నిజ॥

- చ॥ 1. నిజమైన లేడికిట్టి - నెమ్మిహుప ముండనే  
మాయలేడి యుచు నా - మనమున దలచెద॥ ని॥
2. మిమ్ము మోసముజేయ - నెమ్మింబుననెంచి  
శూర్పణఖ యీలేడి - రూపమెత్తఁగఁబోలు॥ నిజ॥

18 వ అనుబంధము.

రాము— హంసధ్వని రాగము—అటతాళము.

ప॥ ఇటుచేయదగునా! ఓ సోదరా!

- చ॥ 1. పడతుక మెక్కరైను - పర్ణశాలలోనీడి  
 యడుచు రాదగునే - నాబల మీవెఱిగియు॥ నిటు॥
2. నీవని పట్లది - నిక్కముగా మాయలేడి  
 యేకీడెను మాడ - నున్నదో యేమో॥ ఇటు॥

19 వ అనుబంధము.

హను— భైరవి రాగము—శ్రీపుటతాళము.

ప॥ నాజన్మ ధన్యమైనది ఆహా॥ నా॥

- అ॥ ప॥ ఈనాటికి శ్రీ రాముని గొలుచుటచే॥ నాజ॥
- చ॥ 1. శాంతిని నాతిగజేసిన - శ్రీ రాముని  
 పదసేవ లొనర్చెడి - భాగ్యము గలుగుటచే॥ నాజ॥
- దప్తు, శిక్షించుచు - శిష్టు, రక్షించుచు  
 కష్టమునొ గొంచె - రాముని సేవించుటచే॥ నాజ॥

20 వ అనుబంధము.

అంగ— బాదువారాగము—ఏకతాళము.

ప॥ ఇక నేమి సేతునక్కటా!

- చ॥ 1. సుగ్రీవునానతిని - చూచితిమి విడువకీ  
 యుగ్రపులలోన - యువిదగానగరాదె॥ ఇక॥
2. పొలతి గాల్చింపదని - బోయిచెప్పుట మెల్లు  
 యుగడ పెరితండి - అక్కటయేమి?॥ ఇక॥

21 వ అనుబంధము.

హను— అరభి రాగము—ఏకతాళము.

ప॥ లంకకు నేబోదును

- అ॥ ప॥ నిశ్చంకతోడుతను - నిముషంబులోననే॥ లంక॥

- చ॥ 1. శ్రీరాము కార్యంబుజేసి - యీజగమున  
 ధన్యఁడనయ్యెద - తాతా దీవించుము॥ లంక॥
2. రామనామమె నన్ను - లంకకుజేర్పించు  
 ఊమంబుగాఁబోయి - సీతబాడలు దీతుచు॥ లంక॥

22 వ అనుబాధము. (డైలాగు)

జంగ్ఘాటిరాగము—అటతాళము.

లంకిణి—కోతిగా కోతిగా పోకయున్న  
 పొగరడంతు- కాసుకో- కాసుకో॥ కోతి॥

హను—లంకిణీ! శంకిణీ! పొగరుబోతు  
 మాటలనక మార్గమీయివే॥ లంకిణీ॥

లంకి—కోతిగా మార్గమిడనుగాని  
 నిన్నుచంపుదాన- కాసుకో- కాసుకో॥ కోతి॥

హను—లంకిణీ! శంకిణీ! ఎంతదానవే  
 నన్నుజంపసికు శక్తియున్నదే॥ లంకి॥

23 వ అనుబాధము.

హను— అనందఘైరవిరాగము—ఏకతాళము.

ప॥రామ రామ సీతారామ- రామ

- చ॥ 1. పతితపావన - భక్తప్రేషణ  
 పాపవిమోచన - నా - పాపముబాపుము॥ రామ॥
- పాపదృశ్యమును - పరికించితి నన్నా  
 పాపమంటకుండ - పాలింపుమోదేవ॥ రామ॥



# అనసూయ

ఇది శ్రీయుత అయినాపురపు సోమేశ్వరరావుగారిచే రచియింపబడి యిప్పుడే మద్రాసు వెలకు సిద్ధముగానున్నది. అనసూయ సుమతుల పాతివ్రత్య మహాత్యము అనసూయ బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులను బాలురగాజేయుట మాండవ్యుని శాపము సుమతి సూర్యోదయము గాకుండ శపించుట సుమతి పాతివ్రత్యమహిమవల్ల సుమతి కర్త మరల జీవించుట మొరలగు సంగతులు నిపుణముగా వ్రాయడమునది. ఒకసారి చదివి చూడుడు.

వెల రు 1—0—0

## విచిత్రచిత్రమాల

నవరసభరితమైన యొకముల నూతన నాటకము.

ఇది “శ్రీయుత అయినాపురపు సోమేశ్వరరావుగారిచే” రచింపబడి యిప్పుడే మద్రాసు వెలకు సిద్ధముగా నున్నది. అత్యుత్కృష్టమున కథ చదివినకొద్దియు, జపు లూచుచుండును. చిత్రమాలా జసింహులకు బరస్పర వైషమ్యము గలుగవలె నని తలచి చిత్రమాల తండ్రియగు పృథ్వీకరు డొనరించిన మర్యాదయు జరిగిన గర్భభేదమును, శ్రీనిధ్యును గూర్చియు, కన్యా వివాహమును గూర్చియు, పృథ్వీకరునకును, వాని మిత్రులకు నడచిన వాదన, పత్రికాదములు శాస్త్రసమ్మతములై యుండును. ఇట్టి పుస్తక మిదివరకు లేకుండయుండలేదు. త్వరగను.

వెల 0—12—0

నువు కటి వెంట్రామయ్య అండ్ బ్రదర్సు, ఇస్టినుపేట, రాజమహేంద్రవరము.

నంగీత

# శ్రీకృష్ణరాయబారము

“శ్రీకృష్ణరాయబార” మనటతోడనే పృథి యాంధ్రసమజ ఇందలికథ జ్ఞప్తికి వచ్చి తీరును. ఈరాయబారమును బ్రహ్మశ్రీ చళావధానల మాణిక్యకర్మగారిచే నూతనముగా వ్రాయబడినది. పాత్ర పోషణమున నేమి, పాత్రాచిత్రమున నేమి? దీని కిదియే సాక్షి. ధర్మజ్ఞుని యోధుడు, భీముని రాద్రీయు, శ్రీకృష్ణుని యుక్తి పరీక్షా ముఖ, కర్ణావ్యధానుల తగవులాట, ధృతరాష్ట్రుని కృత్రిమాలోచన చదివి విని యాంస దింపవలయునే? కాని యూరక వర్ణించుటవలన లాభము గానరాదు. ఒక్కమాట చదివి చూడుడు. కర్ణుని జన్మరహస్యము శ్రీకృష్ణుడు, కుంతియు గూడ వాని తెలింగించి పాండవులలోనికి రమ్యవసుని జోధింప కర్ణుడు జెల్పిన ధర్మములు విని తీరవలయును చక్కని పార్శ్వ కర్ణాటక మట్లుతో సహా

వెల రు 0—12—0

# విభీషణపట్టాభిషేకము

ఇది మ॥ కా॥ శ్రీ అనసరాల శేషగిరిరావుగారిచే నూతనముగా వ్రాయబడిన నాటకరాజము. ఇదిరణజిట్టి నాటకము బయలుపడలియుండలేదని ధైర్యముతో చెప్ప గలము. విభీషణుని నీతి, రావణుని మాధ్యము, విపరీతముగా జూచబడినది. కరుణాస్థాన ములో వాయువువ్రుగిండు జూపించి ధైర్యశ్శక్తి గాంధీర్యము లత్యద్భుతములు. కథా సందర్భంబున రచ్చెడి పాత్రయంతనము జిప్పిలుగట్లు రచింపబడినది. పాట లత్యంత రసయుక్తములై చదివినకొలది చవులూరజేయునట్టివి యిరువది నాల్గు కలవు. పద్యము తాళిముత్తములు. చదివినకొలది చదువవలయునని యుత్సాహము జనింపజేయు గొప్పనాటకమిదియే. చదివి చూడుడు.

వెల రు 0—12—0 మాత్రమే.

పనుపు లేటి వెంకట్రామయ్య అండ్ బ్రదర్సు, ఇన్నిసుపేట, రాజమండ్రి.









